

Sanna Sanaksenaho

Eriarvoisuus ja luottamus
2000-luvun taitteen Suomessa

Bourdieuilainen näkökulma

ABSTRACT

Sanaksenaho, Sanna

Inequality and trust in Finland at the turn of the 21st century: Bourdieuan approach

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2006, 150 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Sciences

ISSN 0075-4625; 285)

ISBN 951-39-2568-4

Summary

Diss.

This study deals with the inequality and the attitude environment related to trust and social ties of Finnish society at the turn of the 21st century on the basis of Pierre Bourdieu's class theory. According to Bourdieu the differences of social classes are based on the possession differences in economic, cultural and social capital. The purpose of this study is to find out: 1) how Bourdieu's class theory can be operationalized, 2) how this operationalization is suited for an empirical study of the inequality of Finnish society and 3) what kind of attitudes and preferences the Finns have concerning trust and social ties in the light of Bourdieuan class dimensions. The analysis of this study is based on survey data collected from the adult Finns in December 2000. K-means cluster analysis was used as the analysis method of the operationalization of Bourdieu's theory. The results of the study indicated that Bourdieu's theory can be applied to an empirical study of inequality of Finnish society; the Finns are placed in different positions in regard to possession of different types of capital. Furthermore, economic capital in Finland piles up mainly to young adults and adults living in towns, cultural capital to women and social (or "associational") capital to middle-aged and older people. In the worst position, according to total possession of different forms of capital, are on one hand people under 25 years old and on the other hand males living in rural areas. Moreover, the results of the study indicated that simultaneous possession of all forms of capital and possession of social capital alone increase people's readiness to make and maintain social contacts and to affect political decision making in the Finnish society. Agents whose position is good according to the global volume of capital they possess have more confidence in administrative and law related institutions, and they trust more Finnish people they know or don't know, than those whose position is bad according to their volume of different types of capital. In particular, cultural and social capital seemed to be significant factors also in regard to trust conceded to unknown persons in strange cultural environment. In the light of the results of this study, Bourdieu's theory seems to have some shortcomings. Firstly, Bourdieu places gender, age and place of residence as secondary class criteria, which can be considered problematic. Secondly, his theory deals surprisingly little with social capital and its significance from the viewpoint of creating attitude and disposition differences. Finally, Bourdieu's concept of social capital - and indeed his whole theory - diminishes the role of trust, which is considered an essential element of social capital in today's sociological debates and empirical studies.

Keywords: Pierre Bourdieu, inequality, social class, class theory, social capital, trust, confidence

Author`s address

Sanna Sanaksenaho
Isonkivenkierto 29
91910 Tupos
Finland

Supervisor

Professor Martti Siisiäinen
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Reviewers

Professor Raimo Blom
Department of Sociology and Social Psychology
University of Tampere, Tampere, Finland

Docent Jukka Mäkelä
Department of Research Methodology
University of Lapland, Rovaniemi, Finland

Opponent

Professor Raimo Blom
Department of Sociology and Social Psychology
University of Tampere, Tampere, Finland

ESIPUHE

Aloitin sosiologian jatko-opinnot Jyväskylän yliopistossa syksyllä 2000. Tutkimukseni peruslähtökohdat olivat tuolloin selvillä, mutta tutkimusongelmat ovat tutkimusprosessin edetessä eläneet ja muuttaneet muotoaan ja myös tutkimusaineistoa olen prosessin aikana – tosin varsin varhaisessa vaiheessa – vaihtanut. Alun perin suunnitelmissani myös oli, että saisin tutkimuksen tehtyä kohtuullisen nopealla aikataululla, noin kolmessa vuodessa, koska tutkimusaineisto oli valmiina ja työni tulisi pohjautumaan pro gradu –tutkielmaani, jonka olin tehnyt yhteistyössä perusopintojeni aikaisen opiskelutoverini kanssa Lapin yliopistoon vuosien 1998-1999 välisenä aikana. Tämä aikataulusuunnitelma osoittautui kuitenkin liian tiukaksi, ja lopulta tutkimusprosessi venähti lähes kuuteen vuoteen. Vaikka näihin vuosiin tosin sisältyykin äitiys- ja hoitovapajaksoja yhteensä noin parin vuoden verran, veivät tutkimusprosessin eri vaiheet alkuperäistä suunnitelmaa pidemmän ajan ja mahdollisuudet pro gradu –tutkielman hyödyntämiseen tässä tutkimuksessa jäivät loppujen lopuksi melko vähäisiksi. Kaikesta huolimatta tutkimusmatkani on ollut mielenkiintoinen, haasteellinen ja innostava, ja nyt – kaiken tämän jälkeen – koen suurta iloa siitä että minulla oli mahdollisuus tämä matka elämäni aikana tehdä.

Kiitän työni ohjaajaa professori Martti Siisiäistä hänen asiantuntevasta, kiinnostuneesta ja paneutuvasta ohjauksestaan. Kovin usein en ehkä ohjausta kysellyt, mutta aina kun sitä pyysin, ohjaukseen löytyi kaikkien työkiireiden keskellä aikaa ja ohjaus oli rakentavaa. Kiitokseni esitän myös professori (ma) Kimmo Jokiselle hänen antamistaan neuvoista ja korjausehdotuksista, jotka työni loppuvaiheessa sain.

Työn esitarkastajina toimivat professori Raimo Blom Tampereen yliopistosta ja dosentti Jukka Mäkelä Lapin yliopistosta. Heitä kiitän lämpimästi asiantuntevista ja ajatuksia herättävistä kommentteista, jotka panivat minut vielä viime metreillä pohtimaan työn puutteita ja tekemiäni ratkaisuja.

Tämän tutkimuksen valmistumisesta haluan kiittää myös perhettäni. Vanhempiani, jotka ovat kannustaneet opiskelemaan ja osoittaneet kiinnostuksensa tutkimustyötäni kohtaan. Aviomiestäni Ernoa kiitän tietokoneen käytössä samastani teknisestä tuesta sekä kannustuksesta niinä aikoina, kun työ tuntui raskaalta ja vaikealta. Suuri kiitos Ernolle myös niistä lukemattomista lähdeaineistonhakureissuista, joita hän pyynnöstäni kirjastoon teki. Lapseni Sohvi ja Eeli syntyivät tämän tutkimusprosessin aikana. Esikoiseni Sohvi syntyi tutkimustulosten kirjoitusvaiheen aikana ja kuopukseni Eeli tutkimuskäsikirjoituksen ollessa viimeistelyvaiheessa. Lapsilleni olen kiitollinen jokaisesta päivästä; he ovat tuoneet ennen kokemattonta sisältöä ja iloa elämäni. Lapset ovat myös opettaneet minua asettamaan asiat tärkeysjärjestykseen uudella tavalla ja heidän olemassaolonsa myötä tutkimustyöhön varatun ajan käyttöni on tehostunut; heidän syntymiensä jälkeen työtä on ollut tehtävä tehokkaasti niinä aikoina, kun aikaa sen tekemiselle on ollut.

Kiitokseni esitän myös lankomiehelleni Sakarille avusta englanniksi kirjoittamisessa sekä sisarelleni Eevalle kiinnostuksesta tutkimustyötäni kohtaan. Pirjo Heikkaa kiitän kotitöihin liittyvästä ajoittaisesta avusta ja Jorma Lepistöä avusta uuden kotimme rakentamisessa. Näiden apujen ansioista minulla on arkielämän kiireiden painaessa mieltä ollut paremmat mahdollisuudet keskittyä työskentelyyn väitöskirjani parissa.

Tutkimustani on tukenut taloudellisesti kolmen vuoden ajan Koneen Säätiö. Koneen Säätiöltä saamieni apurahojen turvin minulla oli mahdollisuus kokopäiväiseen tutkimustyöhön vuosina 2001-2003, lähdeaineistohankintoihin ja niihin tuhansiin ajokilometreihin, joita opiskelu Jyväskylässä Oulusta käsin edellytti. Olen Koneen Säätiölle lämpimästi kiitollinen saamastani kolmevuotisesta apurahasta.

Lopuksi haluan vielä kiittää erikseen nimeltä mainitsematta kaikkia ystäviä ja tuttaviani, jotka ovat kiinnostuneina seuranneet työtäni ja joiden kanssa olen saanut jakaa ajatuksiani.

Limingassa Mikael Agricolan päivänä 2006

Sanna Sanaksenaho

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
1.1	Tutkimuksen taustaa.....	9
1.2	Tutkimusongelmat ja aineiston kuvaus	10
2	TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET RATKAISUT	12
2.1	Analyysimenetelmät	12
2.2	Metodologisista lähtökohdista yleisemmin.....	14
3	TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	16
3.1	Yhteiskuntaluokat ja luokkateoria	16
3.1.1	Luokkakäsitteen historia	16
3.1.2	Yhteiskunnallinen muutos ja luokkateoria.....	19
3.1.3	Sosiologinen luokkatutkimus Suomessa.....	23
3.2	Bourdieuun teoria	25
3.2.1	Teorian keskeiset käsitteet	25
3.2.2	Teorian arviointia	35
4	ERiarvoisuus Suomessa Bourdieulaisittain	41
4.1	Yleistä	41
4.2	Taloudellisen pääoman hallinta	43
4.3	Kulttuurisen pääoman hallinta.....	47
4.4	Sosiaalisen pääoman hallinta	56
4.5	Pääomien kokonaisvolyymi ja erilainen rakenne	62
4.6	Yhteenveto ja johtopäätökset	69
5	Asenteet ja toimintataipumukset Bourdieulaisittain	74
5.1	Arvot, asenteet, dispositiot ja maku Bourdieun teoriassa	74
5.2	Asenne- ja toimintaulottuvuuksien muodostaminen	75
5.3	Asenteet ja toimintataipumukset talouspääomaryhmittäin.....	88
5.4	Asenteet ja toimintataipumukset kulttuuripääomaryhmittäin	93
5.5	Asenteet ja toimintataipumukset sosiaalipääomaryhmittäin	100
5.6	Asenteet ja toimintataipumukset pääomien kokonaishallintaa ja erilaista koostumusta kuvaavien ryhmien mukaan	105
5.7	Yhteenveto ja johtopäätökset	111
6	LOPUKSI	115

SUMMARY.....	121
LÄHTEET	124
LIITTEET.....	132

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Yhteiskunnissa vallitseva sosiaalinen eriarvoisuus on aina ollut yksi sosiologian keskeisimmistä tutkimuskohteista. Perinteisesti modernin yhteiskunnan sisäisiä jakoja on sosiologiassa kuvattu yhteiskuntaluokan käsitteellä. Sosiologista luokkatutkimusta on 1990-luvulta lähtien alettu arvostella muun muassa siitä, että se ei riittävästi ota huomioon uusien yhteiskunnallisten muutosten kuten globalisoitumisen, informaatioteknologian kehittymisen ja hyvinvointivaltion kriisiytymisen myötä syntyneitä uusia sosiaalisia jakoja. Lisäksi sitä on kritisoitu abstraktista teoretisoinnista: arvostelijoiden mukaan luokkatutkijat kehittelivät teoreettisia mallejaan etäällä yhteiskuntien todellisuudesta. (Vrt. esim. Melin 1999, 21-23, 46-47.) Edellisen kaltainen kritiikki onkin aivan oikeutettua, jos luokkateoreettiset mallit ovat liian yksipuolisia ja ”karkeita” ja/tai ne eivät ole empiirisesti käyttökelpoisia. Niinpä ns. ”hyvälle” luokkateoreettiselle mallille voidaan asettaa kaksi vaatimusta: ensinnäkin mallin tulisi ottaa huomioon eriarvoisuuden eri ulottuvuudet ja toiseksi sen pitäisi olla empiiriseen käyttöön soveltuva.

Suomea 1990-luvun alussa poikkeuksellisen syvältä kouraisseella taloudellisella kriisillä on ollut perustavia ja kauaskantoisia vaikutuksia suomalaisen yhteiskunnan toimintaan. Monien alojen yrityksiä ajautui laman aikana konkurssiin ja työpaikkoja hävisi, kun yritysten ja julkisen puolen työpaikkoja rationalisoitiin ja leikattiin pois. Yrityselämän ja julkisen sektorin ohella taloudellisesta shokista kärsivät myös voittoa tavoittelemattomat yhteisöt. Tässä uudessa tilanteessa ilmaantui tarve tarkastella, miten lama heijastui suomalaisessa yhteiskunnassa luottamukseen ja perustaviin sosiaalisiin siteisiin, joiden oli katsottu olevan vahvoja pohjoismaisissa yhteiskunnissa. (Ks. Ilmonen 2002b, 20.)

Tätä taustaa vasten käsillä olevan tutkimuksen tavoitteena on selvittää suomalaisen yhteiskunnan eriarvoisuutta sekä luottamukseen ja sosiaalisiin siteisiin liittyvää asenneilmastoa vuosituhannen vaihteessa sellaisen luokkateorian pohjalta, joka täyttää teorialta edellytettävän moniulotteisuuden ja empiiri-

sen käyttökelpoisuuden ehdot. Kyseessä on Pierre Bourdieun esittämä malli ihmisten erilaisten luokka-asemien muotoutumisperusteista ja luokkien välisistä suhteista. Äärimmilleen yksinkertaistaen Bourdieun teoria nojaa näkemykseen, että yhteiskuntaluokkien (ja luokkien sisäisten ryhmien) eroja voidaan kuvata taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman hallintaeroista muodostuvan kolmiulotteisen kokonaisuuden avulla.

1.2 Tutkimusongelmat ja aineiston kuvaus

Tutkimuksella on kolme pääasiallista tavoitetta. Ensinnäkin tavoitteena on selvittää, **miten Pierre Bourdieun luokkateoria voidaan operationalisoida**. Pyrin etsimään ja kehittämään indikaattorit, jotka mahdollisimman hyvin kvantitatiivisella mittauksen tasolla mittaavat bourdieulaisittain ymmärrettyä eriarvoisuutta. Toiseksi tarkastelen, **miten Bourdieun luokkateorian operationalisointi sopii suomalaisen yhteiskunnan eriarvoisuuden ulottuvuuksien empiiriseen tutkimiseen**. Selvitän, keitä Bourdieun luokkateorian pohjalta konstruoitujen yhteiskuntaryhmien henkilöt ovat joidenkin taustamuuttujien – kuten sukupuolen, iän ja äidinkielen – mukaan tarkasteltuna, sekä arvioin kriittisesti Bourdieun teorian perusideoita suomalaisen empirian perustalta. Tutkimuksen kolmantena tavoitteena on tarkastella, **minkä tyyppisiä ovat suomalaisten luottamukseen ja sosiaalisiin siteisiin liittyvät asenteet ja toimintataipumukset bourdieulaisten luokkaulottuvuuksien valossa**. Ajatuksena on selvittää, miten asenteet ja toimintataipumukset eroavat toisistaan eri yhteiskuntaryhmissä.

Tarkastelu perustuu Suomen Akatemian rahoittaman, Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella toteutetun Lama ja luottamus Suomessa -projektin puitteissa vuoden 2000 lopussa postikyselynä kerättyyn kyselyaineistoon. Kyselylomake lähetettiin 3500:lle 16-70-vuotiaalle suomen- ja ruotsinkieliselle suomalaiselle, jotka olivat osuneet väestörekisterikeskuksen satunnaisotantaan. Kyselyyn vastasi yhden uusintakyselyn jälkeen kaikkiaan 1717 suomalaista, joten vastausprosentiksi muodostui 49 prosenttia. (Lomake liitteessä 1.)

Kun vastaajien jakautumaa muutamien taustamuuttujien suhteen verrataan koko Suomen väestöön Tilastokeskuksen www-sivuilla keväällä 2001 olleiden tietojen avulla, näyttää kato aiheuttaneen siihen joitakin lieviä vinoumia. Naiset ovat hieman yliedustettuina miehiin nähden: aineistossa on naisia 54,2 prosenttia, kun kaikista 15-69-vuotiaista suomalaisista oli vuoden 1999 lopussa naisia 49,8 prosenttia. Vanhemmat ikäryhmät, yli 50-vuotiaat, ovat vastanneet nuorempia, etenkin alle 35-vuotiaita, ahkerammin (kyse on suurimmillaan kolmen prosenttiyksikön eroista). Aineistossa mukana olevien naisten keski-ikä on 43,5 vuotta ja miesten 43,6 vuotta, kun kaikkien suomalaisten naisten keski-ikä oli vuoden 1999 lopussa 40,8 vuotta ja miesten 37,5 vuotta. Äidinkieleltään suomenkielisiä ja ruotsinkielisiä on aineistossa suunnilleen väestöosuuksien

mukaisissa suhteissa: suomenruotsalaisia on aineistossa 6,5 prosenttia, ja koko Suomen väestöstä heitä on 5,7 prosenttia.

Täydentävänä aineistona tutkimuksessa hyödynnetään Lama ja luottamus -aineiston lisäksi parissa, suomalaisten aktiivisuuden muutosten tarkasteluun liittyvässä yhteydessä Suomen Akatemian rahoittaman Pohjoismaat - Baltia - tutkimusprojektin kyselyaineistoa, joka on kerätty Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen toimesta Suomen aikuisväestöltä vuonna 1994. Kyseisen tutkimushankkeen tarkoituksena on ollut selvittää maamme ammattirakenteen ja kansalaisten sosiaalisen aseman muutoksia, ja samalla se on myös ollut osa kansainvälistä vertailevaa tutkimusprojektia, jossa ovat Suomen lisäksi olleet mukana Baltian maat sekä Pohjoismaista Ruotsi ja Norja. Suomessa kyselyt on suoritettu vuosina 1981, 1988 sekä 1994.

Vuoden 1994 aineiston otos on valittu Suomen suomenkielisestä, iältään 18-65-vuotiaasta väestöstä satunnaisotoksella otoskoon ollessa 3000 havaintoa. Kyselyyn on vastannut kaikkiaan 1789 suomalaista, jolloin vastausprosentiksi on muodostunut 60 prosenttia. Raimo Blomin (1997, 47) mukaan vuoden 1994 aineistoa voidaan pitää alueellisesti, ikäryhmittäin ja sukupuolittain edustavana. Tässä tutkimuksessa Lama ja luottamus - sekä Pohjoismaat - Baltia - aineistojen vertailuun pohjautuvissa muutosten tarkasteluissa on molemmista aineistoista ollut mukana Suomen suomenkielinen, iältään 18-65-vuotias väestö. Näissä yhteyksissä vuoden 2000 aineistossa N=1437.

2 TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET RATKAISUT

2.1 Analyysimenetelmät

Tutkimusmenetelmillä ja niiden valinnalla on varsin keskeinen asema tässä tutkimuksessa. Jo tutkimuskysymyksistä kaksi ensimmäistä sisältävät tutkimusmenetelmiin liittyvän *operationalisoinnin* -käsitteen. Vaikka ko. käsite on yhteiskuntatieteilijöille tuttu, on sen merkityssisältö tämän tutkimuksen kannalta sen verran oleellinen, että käsitettä on syytä tarkastella hieman lähemmin.

Operationalisoinnissa on kysymys siitä, miten teoreettiset käsitteet saadaan mitattavaan muotoon. Ilkka Niiniluodon (1997, 187) mukaan esimerkiksi teoreettinen termi poliittinen vakaumus voidaan operationalisoida edellisten vaalien äänestyskäyttäytymisen avulla (kuitenkaan ajattelematta, että poliittinen vakaumus *merkitsisi samaa* kuin äänestyskäyttäytyminen). Poliittinen vakaumus on siis teoreettinen käsite, jonka indikaattorina on empiirisellä tasolla äänestyskäyttäytyminen. Poliittinen vakaumus toisin sanoen operationalisoidaan äänestyskäyttäytymiseksi.

Paul Lazarsfeld näkee operationalisoinnin nelivaiheisena prosessina. Hänen mukaansa käsitteestä tulee ensin muodostaa jonkinlainen mielikuva teoreettisten tarkastelujen perusteella ja toiseksi tarkentaa käsitettä etsimällä siihen liittyviä komponentteja tai ulottuvuuksia. Kolmannessa vaiheessa etsitään kutakin ulottuvuutta vastaavia indikaattoreita, jotka lopuksi yhdistetään indekseiksi. Näin saadut indeksit ovat käsitteiden empiirisiä vastineita. (Lazarsfeld 1958, 100-105; Lazarsfeld & Rosenberg 1955, 15-16, sit. Bryman 1996, 23-25; Mäkelä 1996, 104-105.)

Edellä esitetyn perusteella operationalisointi tässä tutkimuksessa tarkoittaa sitä, että ensin määrittelen teoreettisesti, mitä eriarvoisuus Bourdieun näkemyksen mukaan on, ja sen jälkeen etsin kyselylomakkeesta kysymykset, jotka mahdollisimman hyvin mittaavat tuota eriarvoisuutta. Kolmanneksi muodostan kysymyksistä Bourdieun luokkateorian keskeisiä käsitteitä (eri pääomalajeja) kuvaavat indikaattorit (muuttujat), ja lopuksi yhdistän nämä indikaattorit bourdieulaista eriarvoisuutta kuvaaviksi ulottuvuuksiksi. Muodostetut ulottu-

vuudet ovat siis Bourdieun yhteiskuntaluokan- tai eriarvoisuuden käsitteen empiirisiä vastineita.

Pääasiallisena analyysimenetelmänä eriarvoisuuden ulottuvuuksien – taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman erilaista hallintaa sekä näiden pääomien kokonaisvolyyymia ja erilaista rakennetta kuvaavien ryhmien – konstruomisessa olen päätenyt käyttämään ryhmittelyanalyysia. Ryhmittelyanalyysi on monimuuttujamenetelmä, jonka avulla aineisto pyritään jakamaan ryhmiksi eli klustereiksi. Ryhmittelyanalyysi muodostaa ryhmiä, jotka eroavat mahdollisimman paljon toisistaan samalla, kun kunkin ryhmän sisällä vaihtelu on mahdollisimman pientä. Hyödynnän pääomien hallintaulottuvuuksien mittaamisessa K:n keskiarvon (K-means Cluster) ryhmittelyanalyysia, koska sitä voidaan käyttää laajojen aineistojen ryhmittelyyn. Kyseinen ohjelma muodostaa ryhmät ryhmien keskiarvopisteiden etäisyyden avulla. Käytännössä analyysi joudutaan ajamaan useita kertoja ryhmien eri lukumäärillä ja tulosten perusteella päättämään, monenko ryhmän ratkaisu on mielekkäin. (Mäkelä 1998; Kanninen 1999, 71, 78.)

Jukka Mäkelän (1998) mukaan ryhmittelyanalyysi voi olla joko tavoite sinänsä tai välivaihe, jolla helpotetaan jatkoanalyysia. Tässä tutkimuksessa ryhmittelyanalyysi toimii molempina, sekä tavoitteena että välivaiheena. Pääomiltaan eriarvoisessa asemassa olevien ryhmien mahdollinen löytyminen aineistosta on jo tulos sinänsä, joka kertoo eriarvoisuuden olemassa olosta Suomessa. Toisaalta ryhmät toimivat myös välivaiheena, joiden suhteen luottamukseen liittyvää asennoitumista ja toimintaa tarkastellaan.

Ryhmittelyanalyysin käyttäminen on usein tarkoituksenmukaista, jos halutaan muodostaa ryhmiä/ulottuvuuksia usean (useamman kuin kahden) indikaattorin pohjalta. Monen indikaattorin ryhmittely kun erilaisia rajoittavia ehtolauseita käyttämällä vaatisi kaikkien jakaumien tutkimisen erikseen ja lisäksi jakaumien tutkimisen yhdessä esimerkiksi ristiintaulukoimalla, jotta voitaisiin arvioida, miten ryhmät tulisi muodostaa. Ja tämä on tietenkin varsin ongelmallista. Koska tässä pääomaresurssien hallintaa halutaan nimenomaan tarkastella moniulotteisesti, ja pääomaresurssien indikaattoreita on (taloudellisen pääoman ulottuvuutta lukuun ottamatta) näin ollen useita, on ryhmittelyanalyysin käyttö pääomaulottuvuuksien muodostuksessa mielekästä. Ryhmittelyanalyysi ottaa automaattisesti huomioon muuttujien arvojen jakautumisen ja iterointikerrosten tekeminen takaa sen, että aineistosta löytyvät aidosti toisiaan lähellä olevat havainnot. Ryhmittelyanalyysi on siis mainio keino etsiä aineistosta ulottuvuuksia, jotka eivät muuten tule esille. Lisäksi tutkijan mahdollisuus itse valita ryhmien määrä antaa hänelle tilaisuuden täsmentää jonkin ulottuvuuden etsimistä. Yleisesti voidaan sanoa, että riittävän suuri määrä ryhmiä takaa sen, että kaikki ulottuvuudet ovat löytyneet. Poikkeavat havainnot eivät myöskään näin pääse vaikuttamaan ryhmäkeskiarvoihin. (Vrt. Selkälä 2001, 56.)

Muina tutkimusmenetelminä tutkimuksen empiirisessä osiossa on hyödynnetty faktorianalyysia, summamuuttujia, ristiintaulukointeja ja keskiarvojakauksia. Kahta ensiksi mainittua on käytetty eriarvoisuuden ulottuvuuksien ja luottamukseen liittyvien asenne- ja toimintaulottuvuuksien konstruomisessa ja

kahta jälkimmäistä tarkasteltaessa pääomien hallinnan yhteyttä eri tyyppisiin tausta- ja toimintamuuttujiin. Faktorianalyysin avulla muodostetut faktorit perustuvat varimax -rotaatioon ja ne täyttävät faktoreille suositeltavat ehdot: faktoreiden KMO -mitat ovat yli 0,5 ja ominaisarvot yli yhden¹.

2.2 Metodologisista lähtökohdista yleisemmin

Tutkimuskysymysten, aineiston kuvauksen sekä menetelmävalintojen perusteella lienee jo selvää, että tutkimukseni on luonteeltaan kvantitatiivista. Koska itsestään selvää ei kuitenkaan välttämättä ole se, mitä kvantitatiivisella tutkimuksella kulloinkin tarkoitetaan tai mitkä sen oleellimmat lähtökohdat ovat, on seuraavassa syytä hieman tarkentaa, millaiseksi kvantitatiivinen lähestymistapa tässä tutkimuksessa mielletään. Tarkastelu pohjautuu kvantitatiivisen ja tilastollisen tutkimuksen erojen käsittelyyn.

Jukka Mäkelän (1996, 119, 188) mukaan tilastollinen tutkimus on tutkimusta, jossa päätelmät tehdään tilastollisten testien avulla otoksesta populaatioon. Ja samalla kun yleistykset pelkistetään yksittäisiä populaatioita koskeviksi tilastollisiksi väitteiksi, käsitteet samaistetaan tilastollisiin muuttujiin ja teoreettinen aines sivuutetaan. Tilastollisessa testauksessa erilliset, yksittäisiä populaatioita koskevat tilastolliset väitteet ovat hypoteeseja, joiden ”oikeellisuus” ratkaistaan mekaanisen päätöksentekosäännön avulla. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa hypoteesit sen sijaan nähdään Mäkelän (mt.) mukaan laajempina teoreettisina väitteinä, jotka voidaan dedusoida tai operationalisoida useiksi tilastollisiksi hypoteeseiksi. Tämän tyyppisten yleisten tai kausaalisten hypoteesien tarkastelu tilastollisten testien avulla johtaa helposti umpikujaan, jossa osa yksittäisistä hypoteeseista hyväksytään ja osa hylätään.

Voidaan siis sanoa, että tilastollinen tutkimus on pelkästään empiiristä, kun taas kvantitatiivisessa tutkimuksessa on keskeisesti mukana teoria. Kvantitatiivisessa surveytutkimuksessa on – tai tulisi olla – oleellista tulkinnallisuus. Keskeistä siinä ei tällöin ole kvantitatiivisen tutkimuksen perinteisissä määritelmässä korostunut tutkimusmenetelmien eksplikoitavuus, vaan tulkinnallisuuden eksplikoitavuus. Kvantitatiivista surveytutkimusta tekevä tutkija rakentaa aineistoaan tietyllä tavalla merkityksellistämällä ja koettelemalla tulkinnan, joka osoittaa maailmasta jotakin. Näin empiirinen sosiaalitutkimus on merki-

¹ KMO -mitta (Kaiser – Meyer – Olkin Measure) vertaa muuttujien välisiä korrelaatioita osittaiskorrelaatioihin, joista on eliminoitu muiden muuttujien vaikutus. Näiden tulisi olla lähellä nollaa, jotta mallin oletukset ovat voimassa. Osittaiskorrelaatiokerroimien pienet arvot ilmenevät lähellä ykköstä olevina KMO -mitan arvoina. Mikäli KMO -mitta jää alle 0,5, muuttujat eivät ryhmity järkeviksi ulottuvuuksiksi. (Mäkelä 1998.) Kuhunkin faktoriin liittyvä ominaisarvo puolestaan kertoo, miten suuren osuuden faktori selittää kokonaisvaihtelusta. Kokonaisvarianssi on sama kuin muuttujien lukumäärä. Yleensä edellytetään, että mukaan otettavien faktoreiden ominaisarvot ovat yli yhden (>1), koska tällöin faktorin merkitys kokonaisvaihtelun kannalta on suurempi kuin yksittäisen muuttujan. (Mäkelä 1998.)

tyksiä käyttävää ja tuottavaa tutkimusta, joka ei merkittäväällä tavalla eroa laadullisesta tutkimuksesta. (Ronkainen 1998; 1999; Mäkelä 2001.)

Kun kvantitatiivisessa sosiaalitutkimuksessa nähdään oleelliseksi tutkimuksen eteneminen teorian ja käsitteiden abstraktion (operationalisoinnin) kautta tulkintaan, tulevat siinä vähemmän tärkeiksi paitsi tilastolliset merkitsevyydestit analysointien (ja aineiston keruun suunnittelun?) yhteydessä, myös aineiston tilastollisen edustavuuden tarkastelu. Tilastollinen edustavuus on vain yksi edustavuuden muoto, joka ei kvantitatiivisessa sosiaalitutkimuksessa välttämättä olla se kaikkein oleellisin. Tilastollisen edustavuuden sijaan tai lisäksi empiirisessä sosiaalitutkimuksessa voisi olla mielekkäämpää pohtia esimerkiksi aineiston teoreettista edustavuutta eli sitä, onko aineisto ongelmanasettelun kannalta mielekäs. (Mäkelä 2001.)

Tässä tutkimuksessa on nimenomaan kyse teoreettisten käsitteiden suhteuttamisesta empiiriseen tasoon, joten määrittelen tutkimuksen edellä esitettyihin näkemyksiin nojautuen kvantitatiiviseksi tutkimukseksi. Tutkimuksessa siis käytetään operationalisointia apuna teorian ja empirian välisen suhteen rakentamisessa ja pyritään tulkitsemaan tätä kautta saatuja tuloksia suhteessa teoriaan. Koska tilastolliseen tutkimusmetodiikkaan ja tilastollisiin testeihin sisältyy teoreettisen aineksen sivuuttaminen käsitteiden samaistuesssa tilastollisiin muuttujiin, jätän tutkimuksessani tilastolliset merkitsevyydestit vähäiselle huomiolle tai sivuutan ne kokonaan. Joissakin yhteyksissä, kuten ristiintaulukointien ja keskiarvojakaumien tarkastelujen yhteydessä, olen analysointivaiheessa hyödyntänyt tilastollisia testejä tulkinnan apuna, mutta käytettyjen testien ja niiden tulosten esittelyyn en tutkimusraportissa lähde. Toisena syynä testien vierastamiselle on se, että kun aineisto on näinkin suuri, 1717 havaintoyksikköä, voi kaikkien asiallisesti merkittävien riippuvuuksien olettaa olevan samalla tilastollisesti merkitseviä (ks. Eskola 1981, 130). Voin siis melko suurella varmuudella tulkita otoksesta löytämieni selvästi havaittavien piirteiden pätevän myös perusjoukossa.

Sitä en kuitenkaan sano, etteikö tuloksiin ja niiden yleistämiseen koko perusjoukkoa koskeviksi tule suhtautua kriittisesti. Tulosten luotettavuutta saattaa joiltakin osin heikentää esimerkiksi otoksen verrattain suuri katoprocentti ja sen aiheuttamat lievät vinoumat aineistossa, ja tästä syystä aineiston tilastollista edustavuutta onkin lyhyesti tarkasteltu luvussa 1.2. Tilastollisen edustavuuden ohella tutkimuksessa on kuitenkin pyritty ottamaan huomioon myös aineiston teoreettinen edustavuus siten, että tulosten yhteydessä on pohdittu aineiston (kyselylomakkeen) tarkoituksenmukaisuutta bourdieulaisten eriarvoisuuden ulottuvuuksien empiirisessä soveltamisessa.

3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Yhteiskuntaluokat ja luokkateoria

Sosiaalista eriarvoisuutta tai sosiaalisia jakoja on sosiologiassa perinteisesti kuvattu yhteiskuntaluokan käsitteellä. Vaikka käsillä oleva tutkimus ei ole luokkatutkimusta perinteisessä mielessä, elää luokkateoreettinen luonne Bourdieun teorian ytimessä ja luokan käsite tutkimuksen keskiössä sen verran ilmeisenä, että katson perustelluksi esittää ennen Bourdieun teoriaan paneutumista joitakin luokkateorian yleisiä lähtökohtia. Tarkastelu etenee luokkateoreettisista traditioista luokkateoriassa tapahtuneen muutoksen kautta Suomen sosiologiseen luokkatutkimukseen. Luokan käsitteen historiallinen tarkastelu pohjautuu Karl Marxin ja Max Weberin luokkakäsityksiin. Luokkateorian muutoksen käsittelyn yhteydessä keskityn ensisijaisesti 1990-luvulla esitettyihin luokkateoreettisiin näkemyksiin sekä lyhyesti niihin vaikuttaneisiin yleisiin sosiologisiin keskusteluihin yhteiskunnallisesta muutoksesta. Luokkatutkimuksen ja -teorian yleisen esittelyn on tarkoitus toimia ikään kuin kontekstina tai viitekehystenä Bourdieun teorian tarkastelulle: sen avulla voidaan päästä sisään Bourdieun luokkateorian "esikuviin" sekä siihen yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jolloin teoria sai alkunsa. Lisäksi katsaus viime vuosien luokkateoreettiseen keskusteluun luo pohjan Bourdieun teorian arvioinnille luvussa 3.2.2.

3.1.1 Luokkakäsitteen historia

Luokan käsite on yksi vanhimmista ja kiistellyimmistä sosiologian käsitteistä. Alun alkaen luonnontieteellinen jakokäsite sai nykyaikaisen merkityksensä 1700- ja 1800-lukujen taitteen Englannissa, kun käsite "class" korvasi yhteiskunnallisia jakoja aiemmin kuvanneet käsitteet "ranks" ja "orders" (ks. Blom 1992, 16; Melin 1999, 21.) Raimo Blomin (1992, 17) mukaan Ranskan vallankumous kytki luokan käsitteeseen luokkavastakohtien ja luokkatietoisuuden merkitykset, ja myöhemmin käsite muodostui myös yhteiskuntateorian keskeiseksi osaksi. Yleisesti voidaan luokan käsitteen sanoa tuolloin korvanneen (poliittis-

oikeudellisen) säädyn käsitteen. Stanislaw Ossowski (1963, 123) on kuvannut tätä muutosta seuraavasti:

”1800-luvun aikana ”luokka” yleisesti korvasi vanhemman termin ”säätö” (”estate”) niissä ilmauksissa, jotka eivät viittaa oikeudellisiin kriteereihin, erityisesti ilmauksissa, joissa termiä ”luokka” käytettiin sen kaikkein yleisimmässä merkityksessä, eli viitattiin eri yhteiskuntien perusrühmiin. ”Luokka” syrjäytti ”säädyn” yhteiskuntateorioissa, ideologisissa julistuksissa sekä yhteiskunnallisten liikkeiden ohjelmissa.”

Sosiologian klassikoista luokkateoriaa ovat kehittäneet Karl Marx (1818-1883) ja Max Weber (1864-1920). Heidän jälkeensä tutkimus on pääosin jakautunut kahteen perinteeseen, marxilaiseen ja weberiläiseen. Edellinen on painottanut tuotantosuhteiden (omistus, valta) roolia ja jälkimmäinen on kohdistanut huomionsa niin sanottujen markkinakapasiteettien (ammatti, tulot, koulutus) merkitykseen. Seuraavassa olen käynyt lyhyesti läpi Marxin ja Weberin luokkakäsitteiden pääpiirteet.

Marxin luokkakäsitys

Marx ymmärsi kapitalismin kokonaan uuden tyyppiseksi luokkayhteiskunnaksi, jossa aiemmin väkivaltaan perustunut alistaminen oli korvautunut taloudellisella riistolla. Marx tarkasteli yhteiskuntaluokkia tuotantosuhteiden yhteydessä. Hän näki kapitalismin perusluokkasuhteeksi pääomasuhteen, jossa on kyse tuottavasta palkkatyöstä ja siitä lisäarvon haltuun ottavasta teollisuus pääomasta. (ks. Blom 1992, 19; Melin 1999, 21.) Marx korosti pääomasuhteen olevan luonteeltaan uusintuva ja koko kapitalistisen uusintamisprosessin keskeisin tulos. Uusintamisprosessina katsottuna kapitalistinen tuotanto paitsi tuottaa tavaraa ja lisäarvoa, se myös tuottaa ja uusintaa itse pääomasuhteen eli toisaalta kapitalistin, ja toisaalta palkkatyöläisen (Marx 1974, 519).

Marxin ajattelussa kapitalismissa keskeiset luokat ovat tuotantovälineet omistava porvaristo ja palkkatyötä tekevä työväenluokka. Marx ei juurikaan kiinnittänyt huomiota keskiluokkaan, jonka kohtaloksi hän näki jauhautumisen perusyhteiskuntaluokkien välisessä taistelussa. Hän katsoi, että työväenluokan historiallisena tehtävänä oli lakkauttaa kapitalistinen riisto ja rakentaa sellainen yhteiskunta, joka mahdollistaa vapaan persoonallisuuden kehityksen yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. (Vrt. esim. Melin 1999, 21-22.)

Jos Marxin ajatuksia tarkastellaan intressin käsitteen näkökulmasta, pääomasuhde muodostaa hänellä luokkien objektiivisen intressiaseman ja intressien vastakkaisuuden pääehdot, mutta intressitoiminta on subjektiivisesti välitetty prosessi. Talouden ristiriidat muodostavat intressien muotoutumisen (ts. subjektien toiminnan yhteiskunnallisen suuntautuneisuuden) edellytykset, mutta taloudellisista ehdoista on erotettava ne ideologiset muodot, joissa ihmiset tulevat tästä ristiriidasta tietoisiksi ja joissa he sen taistelemalla ratkaisevat (Marx 1979, 9). Toisin sanoen Marx erottaa toisistaan ensinnäkin (objektiivisen) intressiaseman eli toiminnan yhteiskunnalliset edellytykset, toiseksi tiedostusprosessin eli tietoisuuden siitä, että tuotannollisissa ehdoissa vallitsee ristiriita,

joka subjektin olisi etujensa mukaisesti korjattava ja kolmanneksi intressisuuntautuneen toiminnan, joka ilmenee vuorovaikutuksena (taisteluna) ja joka on määrättyssä tilanteessa toimivan subjektin todellinen intressi (vrt. Siisiäinen 1992, 42-43).

Martti Siisiäinen (1986, 78-80; 1992, 34-35, 42) jakaa intressikäsitteet kolmeen ulottuvuuteen: objektivistisiin, subjektivistisiin ja dialektisiin. Objektivistisille intressikäsitteille on tyypillistä intressin ”johtaminen” yhteiskunnan rakenteista (esim. strukturalismi), kun taas (puhtaalle) subjektivistiselle tyypille on ominaista intressin muotoutumisen tarkastelu puhtaana interaktiotapahtumana tai intressin käsitteen rajoittaminen tietoisuuden alueeseen (esim. symbolinen interaktionismi). Dialektiset intressikäsitteet lähtevät puolestaan siitä yhteisestä ajatuksesta, että yhteiskunnan rakenteita ja subjektien toimintaa ei tule asettaa vastakkain intressien muotoutumisen ongelmaa ratkaistaessa, vaan objektiiviset rakenteet ja subjektiiviset intressit ovat saman asian kaksi eri puolta (esim. Anthony Giddensin ja Pierre Bourdieun intressikäsitteet). Jos Marxin intressikäsityksen tarkastelussa korostetaan yksipuolisesti taloudellisten suhteiden ”objektiivista” luonnetta, hänen käsityksensä voi katsoa kuuluvan objektivistisiin intressikäsitteisiin (ns. mekanistinen marxismi). Jos taas otetaan huomioon myös subjektien tietoisuus ja toiminta, Marxin käsitys lukeutuu dialektisiin intressikäsitteisiin.

Weberin luokkakäsitys

Weber määrittäi yhteiskuntaluokan luokka-aseman käsitteen avulla. Luokka-asema tarkoittaa tyypillistä mahdollisuutta tavaroiden tuottamiseen, ulkoisen elinolosuhteiden saavuttamiseen ja sisäisten tyydytysten löytämiseen. Luokka-asemassa on kyse mahdollisuudesta, joka on peräisin suhteellisesta tavaroiden ja taitojen kontrolloinnista sekä niiden tuloja tuottavasta käytöstä annetun taloudellisen järjestyksen sisällä. (Weber 1978, 302.) Weber näki luokka-asemien määrittävän tietynlaatuisten toiminnan, rationaalisen-välineellisen toiminnan, kautta. Kyseisellä toiminnalla hän tarkoittaa toimijan toiminnan suuntautumista taloudellisen menestyksen saavuttamiseen, ja menestyksen ehtona on toiminnan välineiden, kuten tavaroiden ja taitojen, kontrolli. (Jones 1975, 734.)

Luokat ovat Weberillä samassa luokka-asemassa olevia ihmisiä. Hän erottaa kolme eri luokkakäsitettä: ensiksikin omistuseroista, toiseksi elinkeinoluokan (commercial class), joka määrittyy tavaroiden ja palvelujen markkinakyvystä sekä kolmanneksi yhteiskuntaluokan, jossa on kysymys niiden luokka-asemien kokonaisuudesta, joiden välillä liikkuvuus on helppoa ja tyypillistä. (Weber 1978, 302.) Edelleen Weber erottaa toisistaan neljä yhteiskuntaluokkaa: 1) työväestö, 2) pikkuporvaristo, 3) omaisuuseton sivistyneistö ja 4) omaisuuden ja/tai sivistystason perusteella etuoikeutetut luokat (ks. Blom 1987, 130-131). Niin sanottu sosiaalinen ”sulkeminen” (Schliessung; closure) on Weberillä strategia, jolla markkinapalkinnon pyritään monopolisoimaan omalle ryhmälle käyttämällä ryhmäkriteerinä jotain

"habituksen" piirrettä, kuten rotu, kieli, uskonto, ikä, sukupuoli jne. Ryhmä suljetaan sisäänpäin (me) ja ulospäin (he). (Ks. Siisiäinen 1986, 203-204; 1988, 158.)

Weberin luokkateoria on moniulotteinen. Hän ei tarkastellut yhteiskunnallisia jakoja vain taloudellisten suhteiden alueella, vaan otti huomioon myös sellaiset jaot, jotka eivät määräydy suoraan markkinaperusteisesti. Weber erottaa toisistaan luokan ja statuksen käsitteet: luokka- ja statustoiminta perustuvat eri toimintatyyppeihin. Kun luokalle tyypillinen toiminta on rationaalista taloudellista toimintaa markkinoilla, on statusryhmille (Stand) tyypillinen toiminta perustaltaan normatiivista, arvosidonnaista toimintaa. (ks. Blom 1992, 25.) Jos statusryhmiä verrataan luokkiin, ovat ne eniten yhteiskuntaluokkien ja vähiten elinkeinoluokkien kaltaisia. Omistusluokat usein synnyttävät statusryhmät. (Weber 1978, 306-307.)

3.1.2 Yhteiskunnallinen muutos ja luokkateoria

Marxin ja Weberin klassisten luokkateorioiden jälkeen sosiologista luokkatutkimusta on tehty koko 1900-luvun ajan, joskin laajamittaisemman tutkimuksen voi katsoa alkaneen vasta 1950-luvulta lähtien. Tänä päivänä luokkatutkimus on edelleen yksi sosiologian tärkeitä osa-alueita. Luokkateoria ei kuitenkaan ole pysynyt viime vuosisadan puolivälistä näihin päiviin muuttumattomana, vaan luokkia koskevissa teoreettisissa keskusteluissa ja tutkimusotteissa löytyy erilaisia kausia. Nämä kaudet ovat yhteydessä modernien yhteiskuntien luokkarakenteen nopeaan muutokseen, jonka on luokkateorian piirissä nähty yleisesti ottaen etenevän talonpoikaisesta yhteiskunnasta teollisuustyön hallitseman yhteiskunnan kautta keskiluokkaiseen palveluyhteiskuntaan (vrt. Melin 1999, 22).

1950- ja 1960-luvuilla luokkateoriat perustuivat usein Weberin luokkateoreettisiin ideoihin, kun taas 1970-luvulla luokkateoriaa kehitettiin erityisesti Marxin ajattelun pohjalta moneen suuntaan (vrt. esim. Crompton 1996). 1980-luvulla kulttuurisen pääoman nähtiin nousevan luokkamäärittelyjen perustana merkittävään rooliin muuttuvassa yhteiskunnallisessa tilanteessa, "kulutuskapitalismin olosuhteissa" (esim. Bourdieu 1984). Uuden kulutuskulttuurin katsottiin usein olevan yhteydessä uuden keskiluokan syntyyn ja yleistäen voikin sanoa, että 1980-luvun luokkateoreettista maisemaa leimasi keskiluokkia koskenut keskustelu (esim. Kivinen 1989).

1990-luvulla yhteiskunnalliseen muutokseen liittyvät uudet teoreettiset arviot sekä vuosikymmenen alun lamakokemukset ovat nostaneet esiin kysymyksiä niin sosiaalisten jakojen luonteesta ja mallista kuin näitä jakoja kuvaavien käsitteiden relevanttiudesta. 1980-luvun lopun ja viime vuosikymmenen alkupuolen sosiologisista keskusteluista luokkatutkimuksen ja luokkateoreettisten näkemysten kannalta ovat merkittäviä olleet puheet suurten kertomusten lopusta ja postmodernin lumosta. 1990-luvulla paineita luokkatutkimuksen uudistamiseen taas ovat luoneet esimerkiksi refleksiiviseen modernisaatioon sekä tietoyhteiskuntaan ja sen globaaliin luonteeseen liittyvät näkyvästi esillä olleet pohdinnat.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että "postmodernistit" näkivät postmodernin ajan muuttaneen paitsi tieteen ja taiteen myös yhteiskunnan rakenteita: postmoderni merkitsi teollistumisen aikana syntyneiden rakenteiden pirstoutumista ja yhteiskuntien yksilöllistymistä. Yksilöiden asemaa ja tilannetta pidettiin monien osien summana ja näin ollen katsottiin esimerkiksi luokkarakenteesta puhuminen turhaksi. (Ks. esim. Melin 1999, 14.) Postmodernin lumoa seuranneen refleksiivisen modernisaation voi taas ohjelmallisimmin ilmaistuna sanoa tarkoittavan koko yhteiskuntaa laidasta laitaan muuttavaa, tehostettua tai radikalisoitua modernisaatiota (ks. Eräsaari 1995, 162). Erona postmodernismin ja refleksiivisen modernisaation välillä on nähty muun muassa se, että postmodernistit korostavat modernin aikakauden rakenteiden hajoamista ja koko modernin loppua, kun refleksiiviseen modernisaatioon liittyvissä näkemyksissä on kysytty, mitä on alkamassa ja millaisia uusia instituutioita ja yhteiskuntatieteellisiä kategorioita on syntymässä. Toiseksi refleksiiviseen modernisaatioon ei postmodernismista poiketen liity ajatusta modernin "perusinstituutioihin" pohjautuvasta lineaarisesta edistysprosessista. (Beck 2000a, 379.) Kuitenkin myös refleksiiviseen modernisuuteen – tai riskiyhteiskuntaan – on keskeisesti liitetty näkemys luokkatutkimuksen vanhentuneisuudesta: erot ja eriarvoisuus on nähty mieluummin yksilöllisiksi kuin ryhmäperustaisiksi (esim. Beck 2000b).

Vaikka ajatus tietoyhteiskunnasta sai alkunsa jo jälkiteollista yhteiskuntaa ennustaneista teorioista 1960- ja 1970-lukujen taitteessa, nousi keskustelu tietoyhteiskunnan tulemisesta voimalla esiin vasta 1980-luvulla liittyen tuolloin usein ajatukseen yhteiskunnan postmodernisoitumisesta (ks. Blom 1999, 78). 1990-luvulla tietoyhteiskunnan käsite tuli jälleen muotiin erilaisten tietoyhteiskunnan kehittämisstrategioiden myötä. Yksi informaatioyhteiskunnan tai informaatioajan taloudellista ja sosiaalista dynamiikkaa kuvaava jäsenyys 1990-luvulta on Manuel Castellsin *The Rise of the Network Society* -teos (1996), joka on ensimmäinen osa mittavasta informaatioyhteiskuntaa ja siihen liittyviä globaaleja muutoksia tarkasteltavasta *The Information Age* -trilogiasta (1996-1998). *The Rise of the Network Society* -teoksessaan Castells hahmottelee uutta tulevaa yhteiskuntamallia. Hän näkee, että informaatioyhteiskunnassa – tai Castellsin käsittein informaationaalisessa yhteiskunnassa – toiminnot ja prosessit organisoitetaan lisääntyvässä määrin verkostojen ympärille. Verkostot muodostavat Castellsin (1996, 469) mukaan "yhteiskuntiamme uuden sosiaalisen mallin, ja verkostoitumisen logiikan leviäminen muokkaa merkittävästi toimintaa ja tuloksia tuotannon, kokemuksen, vallan ja kulttuurin prosesseissa".

"Postmoderni melu" herätti 1990-luvun alkupuolella yhteiskuntaluokkia koskevissa keskusteluissa ja -tutkimuksissa kysymyksen luokkien kuolemasta ja luokan käsitteen uudesta merkityksestä. Tähän keskusteluun liittyen esimerkiksi Terry Nicholls Clark & Seymour Martin Lipset (1996) ovat esittäneet, että sosiaaliluokka on menettänyt merkityksensä ihmisten yhteiskunnallisten asemien ja elämässä menestymisen määrittäjänä, kun taas muun muassa Mike Hout ym. (1996) ovat olleet sitä mieltä, että uusien eriarvoisuutta aikaan saavien tekijöiden syntyminen ei suinkaan ole merkinnyt luokkien kuolemaa, vaan luokan käsitteellä on yhä tärkeä merkityksensä tämän päivän sosiaalitieteelli-

sessä tutkimuksessa. Jan Pakulski (1996) on puolestaan huomauttanut, että luokan kuolemasta puhuvat tutkijat ovat sekoittaneet luokan ja kerrostuman käsitteet, mistä johtuen Clark & Lipset sekä Hout ym. ovat ymmärtäneet toisensa väärin puhuessaan eri asioista: edelliset ovat puhuneet *sosiaalisen kerrostuman* hierarkioiden heikkenemisestä ja jälkimmäiset *sosiaaliluokkien* kuolemasta tai hengissä pysymisestä (vrt. myös Nikula 1998). Luokan selkeän käsitteellistämisen tärkeyttä on korostanut myös Malcolm Waters (1996), minkä lisäksi Waters on esittänyt, että perinteiset marxilaiset opit – jotka korostavat omistussuhteiden merkitystä sosiaalisten jakojen ja konfliktien perustana – ovat olleet relevantteja ainoastaan 1800-luvun lopulla. 1900-luvulla omistussuhteet ovat Watersin mukaan ensin korvautuneet tekijöillä, jotka liittyvät valtioon ja organisaattoriin rakenteisiin yhteydessä oleviin jakoihin, ja viimeisintä kehitysvaihetta edustavat elämäntyyliin ja arvoihin perustuvat kerrostumajaot.

Ikään kuin luokan kuolemasta käytyjen keskustelujen vastapainona 1990-luvulla kehiteltiin kuitenkin myös edelleen luokkateoriaa sekä Marxin että Weberin perinteisten luokkateorioiden pohjalta: osa luokkatutkijoista siis näki, että luokkatutkimuksella ja luokan käsitteellä yleensäkin on yhä jotakin annettavaa niille, jotka ovat kiinnostuneita tämän päivän kapitalististen yhteiskuntien sosiaalisesta rakenteesta. Esimerkkinä 1990-luvulla esitetystä uusweberiläisestä luokkateoriasta voidaan mainita John Scottin teos *Stratification and Power* (1996). Scottilla (1996, 192) modernien yhteiskuntien sosiaalisten kerrostumien analyysissä on lähtökohtana kolme erilaista valta-asemaa, jotka perustuvat tietyn tyyppisille sosiaalisille suhteille: luokkasuhteet nousevat omaisuus- ja markkinasuhteista, statusasemat juontuvat yhteisöllisistä suhteista ja käskyasemat ovat seurausta legitimiin herruuden rakenteisiin liittyvistä käskysuhteista. Keskeisellä sijalla analyysissä ovat käskyasemat (command situations), joita Scottin (1996, 41) mukaan määrittävät ”käskyvaltojen jakautuminen valtioon ja muiden autoritaaristen organisaatioiden, kuten liikeyritysten ja kirkkojen, sisällä.” Scottin teoriaa on arvosteltu muun muassa luokkien ja käskyasemien keskinäisten suhteiden puutteellisesta analyysistä sekä käskyasemien erottamisesta taloudellisten suhteiden ulkopuolelle: on nähty, että käskysuhteet ovat niin kiinteässä yhteydessä tuotantoon, että niitä ei voi analysoida omana sosiaalisena alueenaan (ks. Melin 1998, 20).

Viime vuosikymmenen uusmarxilaisia luokkateorioita edustaa puolestaan muun muassa Erik Olin Wrightin teos *Class Counts* (1997). Kyseisessä teoksessa Wright esittää täsmennetyin version kirjassa *Class, Crisis and State* (1978, toinen painos 1983) esittämästään luokkateoriasta. 1970-luvulla Wright rakensi sekä Marxin että Weberin ajatuksia yhdistäen kehittynyttä kapitalismia kuvaavan teorian omistussuhteiden, työelämän valta- ja auktoriteettisuhteiden sekä työn itsenäisyyden pohjalta. Pääasiallisena lähtökohtana teoriassa tuolloin olivat tuotannossa vallitsevat auktoriteettisuhteet. Vuoden 1997 uudessa teoriassa palkkatyöläisten jako on alkuperäistä yksityiskohtaisempi, kun sen sijaan yrittäjäväestön luokkakriteerit ovat pysyneet muuttumattomina. Uudessa teoriassa on myös vuoden 1978 teoriasta poiketen lähtökohtana ajatus riistosta luokkasuhteiden keskeisenä nimittäjänä. Uudessa teoriassa riisto on operationalisoitu

kolmeen eri ulottuvuuteen – omaisuuteen, auktoriteettiin ja ammattitaitoon – joita empiirisellä tasolla määrittävät työnjaollinen asema, auktoriteettisuhteet ja ammatti. (Vrt. Melin 1998, 20-22; 1999, 26-27.)

Wrightin teorian ansioina on nähty sen hyvä soveltuvuus empiiriseen käyttöön sekä pyrkimys ottaa huomioon palkkatyöläisväestön sisäinen eriytyminen. Toisaalta teoriaa on arvosteltu muun muassa ristiriitaisten luokka-asemien laadullisesta erilaisuudesta, julkisen sektorin työntekijöiden luokkanalyysin puutteellisuudesta sekä siitä, että teoria koskee vain ammatissa toimivaa väestöä. (Ks. esim. Luokkaprojekti 1984, 63-68; Blom 1992, 22-24; Melin 1999, 27-28.) Vaikka niin Wrightin kuin Scottinkin teorioilla on molemmilla omat heikkoutensa, ne ovat kuitenkin tuoneet merkittävän lisän viime vuosien luokkateoreettisiin keskusteluihin. Erilaisten teoreettisten lähtökohtien kautta molemmat ovat painottaneet sitä, että vanhoilla sosiaalisilla jaoilla on tärkeä merkityksensä myös tämän päivän kapitalististen yhteiskuntien sosiaalisten rakenteiden tutkimisessa. (Ks. Melin 1998.)

Yksi viime vuosikymmenen keskeisistä luokkateoreettista kannanotoista koski taloudellisesti ei-aktiivista väestöä. 1990-luvun alkupuolella erityisesti brittiläiset sosiologit kävivät laajalti keskustelua taloudellisesti ei-aktiivisen väestön – kuten eläkeläisten, työttömien, opiskelijoiden ja kotiäitien – (luokka)asemasta sosiaalisessa rakenteessa. Helena Laaksosen (1998, 39-40; 1999, 52) mukaan tämä keskustelu on ollut osa laajempaa kriittistä arvostelua, jonka mukaan perinteinen tuotantosuhteisiin perustuva luokka-analyysi on jättänyt huomiotta muut merkittävät yhteiskunnalliset jaot – kuten etniseen alkuperään ja sukupuoleen liittyvät jaot. Brittiläinen keskustelu taloudellisesti ei-aktiivisen väestön asemasta on pitkälti kietoutunut Amerikasta maahan tuotuun väitteeseen ns. alaluokan olemassa olosta ja muodostumisesta. Aihe on elänyt brittiläisessä keskustelussa koko 1990-luvun ajan, vaikka useat tutkimukset ovat osoittaneet väitteen alaluokkaisen kulttuurin olemassa olosta kiistanalaiseksi (esim. Morris & Irwin 1992; MacDonald & Marsh 2000), ja vaikka käsitettä on usein pidetty ongelmallisena: sen on yhtäältä nähty nostavan esiin negatiivisesti väritettyjä konnotaatioita ja toisaalta taas jättävän huomiotta erot, jotka tämän niin sanotun alaluokan keskuudessa vallitsevat (ks. Laaksonen 1999, 51.)

Brittitutkijoista Gordon Marshallin ym. (1996) mukaan taloudellisesti ei-aktiivisen henkilön asema luokkarakenteessa voidaan määrittellä analyysiyksiköstä ja henkilön taustasta riippuen joko hänen viimeisimmän työpaikkansa, puolison aseman tai vanhemman/huoltajan työn perusteella. Lydia Morris ja John Scott (1996, 47) ovat sitä vastoin olleet sitä mieltä, että elämänehdolla on aikaisempaa luokka-asemaa keskeisempi merkitys taloudellisesti ei-aktiivisen väestön aseman määrittäjänä. Vaikka esimerkiksi eläkeläisten tai työttömien elämänehtojen voidaan ajatella määräytyvän heidän taloudellisen aktiivisuutensa aikaisen luokka-aseman perusteella, muilla tekijöillä – kuten heidän omaisuudellaan – on selvästi enemmän vaikutusta heidän asemaansa. Länsimaaisessa hyvinvointivaltiossa tosin omaisuutta tärkeämmäksi saattaa muodostua taloudellisesti ei-aktiivisten ryhmien oikeus hyvinvointivaltion tukiin (ks. Laaksonen 1999, 52).

David Lockwood (1996, 538-541) onkin pitänyt weberiläisesti ymmärrettyä statusasemaa taloudellisesti ei-aktiivisten asemaa määräävänä. Lockwoodin mukaan statusasema korvaa varsin nopeasti entisen luokka-aseman, kun ihminen joutuu palkkatyösuhteen ulkopuolelle. Palkkatyösuhteen ulkopuolelle joutuneiden status taas määräytyy sen perusteella, millainen suhde heillä on sosiaaliturvaan. Statuksen yhteiskunnallisessa määrittelyssä merkitykselliseksi tulee se, katsotaanko heidän olleen oikeutettuja turvaan vai pidetäänkö heitä mahdollisesti turvan väärinkäyttäjinä.

Uuden vuosituhannen vaihteessa angloamerikkalaisen luokkatutkimuksen piirissä on kiinnitetty huomiota muun muassa rahapääoman merkitykseen luokkaerojen synnyttäjänä (Ingham 2000), polarisaatioprosessin erilaisiin logiikoihin (Wacquant 2000) sekä naisten lisääntyneen työllisyyden mukanaan tuomiin seurauksiin (Crompton 2000). Yleisesti ottaen viime vuosien englanninkielisen tiedemaailman luokkatutkimukset ovat tuoneet esille ajatuksen luokan käsitteen moniulotteisuuden tunnistamisesta: käsitteen on nähty sisältävän sekä taloudellisen että sosiaalisen, toisiinsa yhteydessä olevan ulottuvuuden. Edelleen nämä tutkimukset ovat peräänkuuluttaneet sekä tutkimuksen painopisteen vaihtamista tuloksista prosesseihin että luokka-analyysin etäännyttämistä luokkien kuolemaa ja luokkakäsitteen vanhentuneisuutta korostavasta postmodernista ja poststruktuurallisesta keskustelusta. Tutkimuksissa on osoitettu, että teoreettisia raja-aitoja laajentamalla ja käytössä olevien tutkimusmenetelmien moninaisuutta hyödyntämällä voidaan luokka-analyysin käyttökelpoisuutta uudistaa nykyisiin sosioekonomisiin olosuhteisiin soveltuvaksi. (Crompton ym. 2000; ks. myös Anderson 2001, 192-193.)

3.1.3 Sosiologinen luokkatutkimus Suomessa

Suomi modernisoitui useisiin Euroopan maihin verrattuna varsin myöhään. Teollistuminen, kapitalistinen murros, alkoi Suomessa 1800-luvun loppupuolella. Teollistuminen ajoittui yksin maatalouden kaupallistumisen kanssa, ja vielä 1900-luvun alussa keskeisimmät yhteiskunnalliset ristiriidat perustuivat maanomistukseen, eivät teollisuustyöläisten ja yrittäjien väliseen kuiluun. Maailmansotien välisinä vuosikymmeninä Suomen luokka- ja kerrostumarakenne muuttui teollistuvalla maalla ominaiseksi: maa oli vielä leimallisesti agraarinen, mutta teollinen laajeneminen oli päässyt vauhtiin. Laajamittaisempi palkkatyöläistyminen, modernisoitumisen murros, alkoi Suomessa kuitenkin vasta 1960-luvulla. Paitsi että palkkatyöläistyminen ajoittui Suomessa kansainvälisesti tarkasteltuna varsin myöhään, se tapahtui täällä myös erittäin nopeasti: jo 1970-luvulla yli puolet maamme ammatissa toimivasta väestöstä sai toimeentulonsa palveluista. (Ks. Alapuro 1985; Alestalo 1985.)

Vaikka Suomi on moderni luokkayhteiskunta, on yhteiskuntaluokista puhumista pidetty täällä usein varsin sopimattomana. Myös yhteiskuntatieteiden piirissä luokkatutkimukseen suhtauduttiin pitkään varauksellisesti. (Ks. Melin 1999, 23.) Vaikka esimerkiksi Erik Allardt tarkasteli yhteiskuntaluokkien yhteyttä muun muassa elintason, yhteisyyteen ja vieraantumiseen jo 1970-luvulla

(Allardt 1976), on Suomen luokkarakennetta tutkittu laajemmin vasta 1980-luvulta alkaen. 1980-luvulla kuvaa Suomen yhteiskuntarakenteesta hahmotettiin tilastotietojen sekä laajoihin kysely- tai haastatteluaineistoihin perustuvan survey-tutkimuksen pohjalta. Jälkimmäinen tutkimus nojautui Erik Olin Wrightin (1978) luokkateoriaan. (Ks. Melin 1999, 24, 26.)

1980-luvun alussa Wright perusti vertailevan luokkarakenneprojektin, johon myös Suomi osallistui Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen toimesta. Suomea koskevat tulokset julkaistiin kirjassa *Suomalaiset luokkakuvassa* (1984). Tiivistetyksi tulokseksi tuolloin saatiin, että Suomi on palkkatyöläisyhteiskunta, jossa noin 80 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä on palkkatyöläisiä ja noin 20 prosenttia yrittäjiä (Luokkaprojekti 1984, 516). Ammatissa toimineista lukeutui Wrightin kriteerien mukaan työväenluokkaan melkein 60 prosenttia, keskiluokkaihin palkkatyöläisryhmiin noin 20 prosenttia ja yrittäjiin loput. Suurin osa yrittäjistä oli edelleen maanviljelijöitä.

1970-luvun marxismin "vastapainona" Suomen sosiologisessa eriarvoisuuden tutkimuksessa otettiin 1980-luvulla varsin innostuneesti vastaan myös Pierre Bourdieun kulttuurisosiologia ja hänen teoriansa yhteiskunnan sosiaalisesta rakenteesta. Bourdieun teoretisointi osui monin tavoin ajan hermoon. Paitsi että sosiologit näkivät hänet linkkinä 1970-luvun marxismin ja nousevan kulttuurintutkimuksen välillä, kasvoi heidän kiinnostuksensa makuun ja tyyliin liittyviä kysymyksiä kohtaan 1980-luvun jälkipuolen voimakkaan taloudellisen kasvun ja vaurastumisen synnyttämän "juppi-ilmion" myötä. Suomalainen sivistyneistö halusi osoittaa kansainvälisyytensä, jolla tarkoitettiin lähinnä eliitille tai ylemmälle keskiluokalle ominaisen etiketin hallitsemista. (Ks. Alasuutari 1997, 3.) Niinpä suomalaisen luokkatutkimuksen alueella käytiin 1980-luvulla vilkasta keskustelua Bourdieun luokkateoriasta (esim. Kivinen 1989) ja tehtiin Bourdieu-vaikutteisia tutkimuksia tai intuitiivisia tarkasteluja muun muassa uuden suomalaisen keskiluokan erottautumisstrategioista (Roos ja Rahkonen 1985), eri liikuntamuotojen "luokkataustasta" (Karisto 1988), uuden keskiluokan ravintolaelämästä (Ahola 1989) ja eri ammattiryhmien asemista kulttuurisella kentällä (Rahkonen ym. 1989). Suomalaisista Bourdieu-sovellutuksista ja -keskustelusta on tarkemmin luvussa 3.2.

Viime vuosikymmenellä ja vuosituhannen vaihteessa Suomen sosiologinen eriarvoisuustutkimus on kohdistunut muun muassa maamme yhteiskuntarakenteen ja kansalaisten sosiaalisen aseman muutoksiin 1980- ja 1990-luvuilla (Blom 1999) sekä tietoyhteiskunnan lupaukseen ja realiteetteihin (Blom 1999; Blom ym. 2000; Blom ym. 2001). Näissä tutkimuksissa on jäsenetty Suomen luokkarakennetta ja tietotyöläisten luokka-asemaa Wrightin uusimman (1997) luokkateorian avulla, pohdittu tietotyön käsitettä ja polarisoivaa vaikutusta Castellsin (1996) pohjalta ja tarkasteltu tietotyöläisten sosiaalista muotokuvaa Bourdieun käsitteistön (taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman) hallinnan perusteella. Luokkarakenteen muutosta käsittelevän tutkimuksen tulosten mukaan Suomi on edelleen luokkayhteiskunta, jossa luokkia erottavina tekijöinä ovat ainakin tulot, työn luonne ja lama-kokemukset. Luokkarakenteen suurimpana siirtymänä 1981-94 on työllisillä ollut ammattitaidottomien työläis-

ten osuuden lasku ja koko työikäisen väestön kohdalla ei-työllisten, etenkin työttömien osuuden kasvu. (Blom 1999.) Tietotyöhön kohdistuvan tutkimuksen tulokset ovat puolestaan osoittaneet, että informaatioteknologinen kehitys on lisännyt yhteiskunnallista eriarvoisuutta Suomessa, ja että vahoilla yhteiskunnallisilla jaoilla on merkityksensä myös tietotyöhön liittyvässä eriarvoisuustutkimuksessa. Tietotyöläiset ovat sosiaaliselta taustaltaan muita useammin lähtöisin toimihenkilö- ja yrittäjäperheistä, ja heidän huoltajansa ovat toimineet muita useammin johtotehtävissä. Lisäksi suurelta osin keskiluokkaisista lähtökohdista nykyisen keskiluokan ytimeen asettuneille tietotyöläisille näyttää kasautuvan varsin vahvasti taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman hallinta, minkä vuoksi työväenluokasta on yhä vaikeampi ponnistaa ylöspäin. (Blom 2000.)

3.2 Bourdieun teoria

Bourdieuun sosiologisten käsitysten juuret löytyvät radikaalista strukturalismista ja konfliktiteoretisoinneista (ks. Siisiäinen 2003). Bourdieun tutkimusten aiheet ovat vuosien varrella vaihtuneet tiheään, mutta hänen tyyliinsä on kuulunut uudelleenkirjoitus, aiempien ideoiden yhdistäminen uusissa ja erilaisissa yhteyksissä, ja niinpä hänen teoriansa viitekehys on aiheiden vaihtelusta huolimatta pysynyt vuodesta ja kirjoituksesta toiseen lähes muuttumattomana. (Ks. Roos 1995, 142; Mäkelä 1994, 243.) Tässä luvussa käyn ensin läpi Bourdieun teorian pääpiirteet, joiden avulla Bourdieun luokkateoreettinen ajattelu on kokonaisuudessaan hahmotettavissa. Jäsennän esittelyn Bourdieun avainkäsitteiden kautta. Toisessa alaluvussa tuon esiin joitakin teorian ongelmia ja hyviin ominaisuuksiin liittyviä näkemyksiä.

3.2.1 Teorian keskeiset käsitteet

Kentät

Bourdieuun mukaan yhteiskunta muodostuu lukuisista limittäisistä ja sisäkkäisistä sosiaalisen toiminnan alueista eli kentistä (kuten taide, jokin oppiaine, urheilu tms.), jotka ovat toimijoiden välisiä voimasuhteiden tiloja. Yksilöt toimivat kentillä kasatakseen pääomaa, joka kulloisellakin kentällä on arvokasta. Kenttä on kilpa-areena, jolla yksilöt kamppailevat saadakseen yksinoikeuden niihin pääomalajeihin, jotka ovat kentällä käyppiä. Toisin sanoen taisteluiden panoksena on yksinoikeus kentällä käypiin pääomamuotoihin. Käypänä pääomana eli niin sanottuna erityispääomana voidaan mainita esimerkiksi kulttuurinen auktoriteetti taiteen kentällä, tieteellinen auktoriteetti tieteen kentällä ja pyhittävä auktoriteetti uskonnon kentällä. (Bourdieu 1987, 105-106; Roos 1987, 11; Wacquant 1995, 37-38.)

Pääoman perustyyppenä ovat Bourdieun mukaan *taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma*. Nämä pääomalajit ovat yleispäteviä, kaikilla kentillä arvokkaita pääomia. Niinpä kentillä vallitseekin yleinen kenttien logiikka. Tämän lisäksi jokaisella kentällä on oma erityinen logiikkansa eli vain kyseiselle kentälle ominainen tapa arvostaa eri pääomalajeja. Erityislogiikkojensa vuoksi kentät ovat suhteellisen itsenäisiä toisiinsa nähden: esimerkiksi voitto koulutuksen kentällä ei takaa voittoa taloudellisella kentällä. (Bourdieu 1986; 1987, 105-106; Bourdieu & Wacquant 1995, 125-126, 137, 148.)

Kentät voidaan nähdä valta-asemien välisten objektiivisten suhteiden kokonaisuutena. Toimijoiden suhteellinen vahvuus, asema ja strateginen suuntautuneisuus kentällä riippuu heidän *habituksensa* (sisäistettyjen rakenteiden muodostamaan toimintadispositioiden kokonaisuuteen) tallentuneen pääoman määrästä ja koostumuksesta. Asemastaan riippuen yksilöt pyrkivät joko säilyttämään tai mullistamaan kentällä vallitsevan voimatasapainon. Ne toimijat, joilla on hallussaan kentälle ominaisen erityispääoman monopoli enemmän tai vähemmän täydellisesti, pyrkivät turvaamaan asemansa ja pääomamonopolinsa säilyttävien strategioiden avulla. Pääomavarannoltaan heikommassa asemassa olevat sen sijaan suuntautuvat kumouksellisiin strategioihin kohentaakseen suhteellista asemaansa kentällä. Toisin sanoen kentällä käytävään kilpailuun osallistuvat ponnistelevat jatkuvasti saavuttaakseen yksinoikeuden jollakin kentän osalla, rajoittaakseen kilpailua ja *erottautuakseen* lähimmistä kilpailijoistaan. (Bourdieu 1987b, 105-110; Bourdieu & Wacquant 1995, 122-144.)

Bourdieu (1987b, 106-107) mukaan tulee kuitenkin huomata, että kaikilla tietyllä kentällä mukana olevilla ihmisillä, niin hallitsevilla kuin hallituilla, on myös joukko yhteisiä etuja, jotka liittyvät itse kentän olemassaoloon. Pelaajat eivät loppujen lopuksi aseta kyseenalaiseksi pelin perusteita, mikä suojelee niin hallitsevia, hallittuja kuin itse peliäkin täydellisesti tuhoavalta vallankumoukselta. Pelaajat joutuvat miettimään, mikä lopulta on taistelun arvoista.

Martti Siisiäisen (1986, 110-111) mukaan Bourdieun kenttäteoriassa voidaan havaita vaikutteita sekä Marxilta että Weberiltä. Marxin vaikutukset näkyvät Bourdieulla esimerkiksi käsityksessä kenttätaisteluiden objektiivisesta, pääomien hallintasuhteisiin pohjautuvasta perustasta. Weberiltä Bourdieu on puolestaan "lainannut" ajatuksia sosiaalisen sulkemisen käsitteestä: Bourdieun mukaan sosiaalisen maailman eri kentillä kamppaillaan panoksista, minkä käänteispuolena on toisten toimijoiden sulkeminen (weberiläisesti) panoksista nauttimisen ulkopuolelle.

Pääomat: taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen

Bourdieu (1986, 241) on määritellyt pääoman seuraavasti: "Pääoma on (joko materialisoituneessa tai ruumiillistuneessa muodossa) kasautunutta työtä, joka toimijoiden tai toimijaryhmien yksityisesti tai yksinomaan haltuun ottamana mahdollistaa heille yhteiskunnallisen energian haltuunoton konkreettisen tai elävän työn muodossa." Pääoma ilmenee siis kolmena peruslajina (joilla kullakin on omat alalajinsa): taloudellisena, kulttuurisena ja sosiaalisena pääomana.

Näiden lisäksi on vielä olemassa *symbolinen pääoma* eli se muoto, jonka itse kukaan näistä pääomalajeista saa silloin, kun se havaitaan ja tunnistetaan legitimiinä. (Bourdieu 1986; 1987c, 4; Bourdieu & Wacquant 1995, 148.)

Bourdieu käsittää pääomat ominaisuuksiksi tai resursseiksi, joille on ominaista muunnettavuus toisikseen. Taloudellinen pääoma on viime kädessä uusintamisen perustana myös muiden pääomalajien edellytys, mutta muunnettavuus etenee myös muista pääomalajeista taloudelliseen. Pääomat edustavat pysyvyyttä ja ovat näin ollen ikään kuin yhteiskuntapelin ”ässäkortteja”, jotka minimoivat sattuman ja onnenpelin todellisissa käytännöissä. (Bourdieu 1986.)

Taloudellinen pääoma on Bourdieun (1986, 243) mukaan välittömästi ja suoraan muutettavissa rahaksi ja se saattaa olla institutionalisoitunut omistusoikeuden muotoon. Taloudellinen pääoma on siis rahallisia voimavaroja kuten omaisuus, tulot ja virka-asemat. Bourdieun taloudellisen pääoman käsite (pääoma kasautuneena työnä) on peräisin Karl Marxilta, jonka (1974, 147-148) mukaan pääomasta on kyse silloin, kun ”arvo muuttuu alituisesti muodosta toiseen (rahasta tavaraksi ja tavarasta rahaksi) häviämättä tähän liikkeeseen ja muuttuu siten automaattisesti toimivaksi subjektiksi. Jos katse kiinnitetään niihin erikoisiin ilmenemismuotoihin, joita itsensä lisäävä arvo elämänsä kierto-likkeessä saa, niin saadaan määritelmät: pääoma on rahaa, pääoma on tavaraa”. (Ks. myös Siisiäinen 1988, 157.)

Taloudellisen pääoman rahallisella muodolla on erityisominaisuuksia, joiden vuoksi sen muunnettavuus muiksi pääomalajeiksi helpottuu. Rahalla voi ostaa kulttuuriesineitä, titteleitä tai koulutusta (tai toisaalta koulutuksen saanti voi rahan puutteen takia estyä). Rahan muuntaminen sosiaalisesti pääomaksi vaatii erityisen työn muodon soveltamista; ilmaista ajankäyttöä, huomiota, huolenpitoa ja kiinnostuneisuutta. Ilmainen ajankäyttö perustuu sille, että taloudellisen pääoman avulla on mahdollista ostaa toisten aikaa käytettäväksi oman tai läheisten sosiaalisen pääoman kasvattamiseksi. (Ks. Siisiäinen 2005, 94.)

Vaikka Bourdieu näkeekin taloudellisen pääoman kaikkien muiden pääomamuotojen perustana, hänen mielenkiintonsa ei kuitenkaan suoranaisesti kohdistu taloudelliseen pääomaan, vaan kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma – erityisesti kulttuurinen pääoma – saavat suuremman huomion. Siinä missä Bourdieun pääomakonseption perustan kehittäminen siis pitkälti pohjautuu Marxin ajatteluun, on pääomakäsitteen edelleen kehittämisessä tärkeämpänä klassisena esikuvana ollut Bourdieulla Weber. Pääomakonseption laajentaminen taloudellisen pääoman ulkopuolelle voidaan nähdä perustuvan Weberin luokkateoriaan ja siihen sisältyvään ajatukseen statusryhmistä luokkien kanssa ”kilpailevina” sosiaalisina ryhminä. (Ks. Siisiäinen 1986; 110-111; 1988, 158.)

Kulttuurisella pääomalla on Bourdieun (1986, 243-248) mukaan kolme olemassaolon tapaa. Kulttuurinen pääoma voi esiintyä ruumiillistuneessa (esimerkiksi tiedot, taidot ja makutottumukset), objektivoituneessa (esimerkiksi taideteokset kuten kirjat ja maalaukset) tai institutionaalisessa (esimerkiksi akateemiset kvalifikaatiot) muodossa. Ruumiillistunut kulttuurisen pääoman muoto vaikuttaa habituksen osana ja objektivoitu muoto edellyttää taloudellisen pääoman kuten oston ja tuotannon olemassaoloa. Institutionalisoitua kulttuuri-

sen pääoman hallintaa voidaan osoittaa tittleillä ja tutkinnoilla ja se on sisäänrakennettu hallitseviin koulutuksen ja kasvatuksen laitoksiin.

Sosiaalinen pääoma kuvaa Bourdieun ajattelussa sosiaalisten suhteiden perusteella syntyviä resursseja. Sosiaalinen pääoma on "niiden aktuaalisten ja potentiaalisten resurssien summa, joka yksilöllä (tai ryhmällä) on sen perusteella, että hänellä (sillä) on luja verkosto enemmän tai vähemmän institutionalisointuneita keskinäisiä tuttavuus- ja arvostussuhteita" (Bourdieu & Wacquant 1995, 149). Sosiaalista pääomaa saattaa synnyttää esimerkiksi ammatillisten ryhmitymien, vapaaehtoisjärjestöjen tai työpaikkaryhmien jäsenyys. Sosiaalisen pääoman hallintaerot saattavat selittää, miksi sama määrä taloudellista tai kulttuurista pääomaa tuottaa eri toimijoille erilaisen vaikutusvallan. Sosiaalista pääomaa synnyttävät ryhmäjäsenyydet voivat moninkertaistaa muiden pääomalaajien vaikutuksen. (Bourdieu 1986, 248-252; Joppke 1987, 59-60.)

Keskeisimmät erot sosiaalisen pääoman ja muiden pääomamuotojen välillä on niiden muodostumis- ja olemassaolon tavoissa. Eri pääomat eroavat uusinnettavuutensa ja siirrettävyytensä osalta toisistaan. Sosiaalinen pääoma esitetään usein intresseistä vapaaksi alueeksi, jolla lahjanvaihdon säännöt eivät päde. Tästä seuraa, että sosiaalisen pääoman siirrossa tai vaihdossa, jolla pyritään sosiaalisen pääoman tuottamiseen, riski kiittämättömyyteen kasvaa. Jos sosiaalisen pääoman osalta hävitetään vaihdon velvoittavuus, tulee mahdolliseksi kieltäytyminen ilman takuuta saatujen "vaihtovelkojen" tunnustamiseen. Sosiaalisen suhdeverkoston luominen ja ylläpito on tulosta sellaisista käytännöistä, joita tarvitaan materiaalistien ja symbolisten voittojen varmistamiseksi. (Siisiäinen 2005, 94.)

Bourdieu (1986, 257) mukaan sosiaalista pääomaa ohjailee niin totaalisesti tuntemisen ja tunnustamisen logiikka, että se saa symbolisen luonteen ja toimii näin ollen aina symbolisena pääomana. Symbolisen pääoman vaikuttavuus riippuu todellisista kommunikaatiokäytännöistä, ja siksi sillä ei tässä mielessä voi taloudellisesta ja kulttuurisesta pääomasta poiketen olla objektivoitunutta, institutionalisoitunutta tai ruumiillistunutta muotoa. Symbolinen pääoma on niin sanotusti olemassa vain toisten silmissä. (Ks. Joppke 1987, 60.)

Vaikka Bourdieu puhui sosiaalisesta pääomasta jo 1970- ja 1980-luvuilla, voi sosiaalisen pääoman käsitteen sanoa muotoutuneen ja tulleen laajemmin sosiologisen keskustelun kohteeksi vasta 1990-luvulla. Viime vuosikymmenestä lähtien sosiaalisen pääoman käsite on liitetty ympäristön muutoksista tehtyihin uusiin tulkintoihin; käsite on tuntunut kuin tilauksesta avaavan ratkaisuja ongelmiin, joita syntyy, kun vanhat sosiaaliset kitit rapautuvat. (Ks. Ilmonen 2000, 10.)

Viime vuosien tunnetuin sosiaalisen pääoman käsitteen kehittelijä on Robert D. Putnam. Putnamin (1993, 167-176) mukaan sosiaalisessa pääomassa kytkeytyy yhteen kolme sivilisoituneen yhteisön määrittävää elementtiä; a) vapaaehtoisuuteen perustuvat *yhdistykset ja muut sosiaaliset verkostot*, jotka pysyvät koossa niiden jäsenten tunteman b) *luottamuksen* ja siihen liittyvien c) *normatiivisten sääntöjen ja vastavuoroisten odotusten* pohjalta. Sosiaalinen pääoma kulkee itseään vahvistaen kehässä sosiaaliset verkostot – vastavuoroisuuden normit –

luottamus – sosiaaliset verkostot. Keskeisin luottamusta tuottavista verkostoista on Putnamin mukaan yhdistys; niissä ruumiillistuvat modernien kansalaishyveiden perusarvot (vrt. Siisiäinen 2003, 206). Putnamin sosiaalisen pääoman käsityksen ongelmana on pidetty muun muassa sen moniaineksisuutta (sosiaaliset verkostot, luottamus ja normit voidaan yhdistää monin tavoin sivilisoituneen yhteisön aikaansaamiseksi, mutta myös niin, että seurauksena onkin ainakin joitakin osallisia alistava sulkeutunut verkosto) sekä sitä, että käsitteen elementeistä on vaikea erottaa toisistaan vuorovaikutuksen välineet ja viestit (ks. esim. Ilmonen 2000, 26).

Joka tapauksessa Putnamin sosiaalisen pääoman käsitys poikkeaa varsin selvästi Bourdieun vastaavasta käsitteestä, ja näiden kahden pääomakonseption valossa tämän päivän yhteiskunnallisten muutosten tulkinnat johtavat osittain erilaisiin, toisilleen täysin vastakkaisiinkin keskusteluihin. Siinä missä Putnam kytkee sosiaalisen pääoman yhteiskunnan arvojen yhtenäisyyden, solidaarisuuden, yhteenkuuluvuuden, konsensuksen luomisen ja stabiilin yhteiskuntakehityksen mekanismien etsimiseen, liittyy kyseinen pääoma Bourdieulla sosiaalisten suhteiden pohjalta syntyviin resursseihin, jotka ovat yhteiskunnassa yksilöiden/ryhmien kesken epätasaisesti jakautuneita ja joita yksilö/ryhmä voi hyödyntää pyrkiessään parantamaan asemaansa yhteiskunnan eri kentillä. Toisin sanoen putnamilaisessa näkemyksessä sosiaalisen pääoman käsite on kytkeyty sosiaaliseen integraatioon, kun taas bourdieulainen teoria lähtee ajatuksesta, että sosiaalinen maailma on hierarkisoitunutta. (Ks. Siisiäinen 2000.)

Vaikka luottamuksella – sanan putnamilaisessa merkityksessä – ei Bourdieun teoretisoinneissa olekaan sijaa, ei luottamus kuitenkaan kokonaan sulkeudu Bourdieun käsitteistön ulkopuolelle. Tosin luottamus ei bourdieulaisessa terminologiassa suoranaisesti liity sosiaaliseen pääomaan, vaan ensisijaisesti se kulminoituu symbolisen pääoman käsitteeseen: Bourdieulla luottamus liittyy lähinnä sellaisiin vastavuoroisuussuhteisiin, jotka ovat olemassa keskinäisen tunnistamisen ja tunnustuksen(saannin) suhteissa, ts. ”vain toisten silmissä” esiintyvänä symbolisena pääomana (ks. Siisiäinen 2003, 215; symbolisesta pääomasta tarkemmin seuraavassa alaluvussa ja luottamuksen käsitteestä bourdieulaisittain luvussa 5.2).

Symbolinen pääoma ja -valta

Symbolinen pääoma ilmenee Bourdieulla usein sosiaalisessa suhteessa, jossa yhdellä toimijalla on tiettyjä ominaisuuksia ja toiset toimijat on varustettu sellaisilla havainnon kategorioilla, jotka tunnistavat nämä ominaisuudet. Mikä tahansa muu pääomalaji (taloudellinen, kulttuurinen tai sosiaalinen) esiintyy symbolisena pääomana silloin, kun sen havaitsevat sosiaaliset toimijat, joilla on siihen sopivat havainnon ja arvostamisen kategoriat. (Bourdieu & Wacquant 1995, 148; Bourdieu 1998, 165, 168.)

Symbolinen pääoma liittyy Bourdieulla symbolisen vallan käyttöön: yhteiskunnan valtarakenteita uusinnetaan symbolisen pääoman avulla, koska sen tukemaa valtaa ei kyseenalaisteta. ”Yhteisöllisiin odotuksiin” eli sosiaalisesti

juurrutettuihin uskomuksiin perustuva symbolinen valta pakottaa ihmiset alistumaan tavalla, jota ei pakoksi edes huomata. (Brubaker 1985, 756; Bourdieu 1998, 166.) Bourdieu on pyrkinyt sosiologisella tutkimuksellaan tuomaan esiin juuri symbolisen (väki)vallan muotoja ja sitä kautta paljastamaan yhteiskunnan rakenteiden uusintamismekanismeja. Bourdieun mukaan kätkeytyä valtaa esiintyy kaikkialla; kielessä, koulutuksessa – ja myös sosiologiassa. Sosiologin erityinen tehtävä onkin tuoda kätkeytyä päivänvaloon. (Sulkunen 1982, 103-105; Bourdieu & Wacquant 1995, 255; Wacquant 1995, 35.)

Bourdieu puhuu myös kasautuneesta symbolisesta pääomasta eli doksasta, joka ilmenee yksilön tai ryhmien tuottamana oikeana ajatteluna. Doksa on itsestäänselvyyksien aluetta, joka hyväksytään ja sisäistetään kyselemättä ja tiedostamatta. Se on hallitsevien ryhmien näkökulma, joka esiintyy universaalina ja joka määrää itsensä universaaliksi. Doksa, hallitseva näkemys, on usein ollut taistelujen kohde ja syntynyt vasta hallitsevien ja hallittujen vastakkainasettelun päätteeksi. (Bourdieu 1998, 111-112.)

Bourdieuun mukaan doksa tulee erottaa ortodoksiasta eli oikeaoppisuudesta (suojelee doksaa) sekä heterodoksiasta (kyseenalaistaa doksan), koska ne, päinvastoin kuin doksa, tunnistavat muunkinlaisen järjestyksen mahdollisuuden. Kriittiset diskurssit tuovat ”keskustelemattoman” keskustelun kohteeksi, ts. mielipiteen kentän syntyminen kyseenalaistaa doksan kentän. Kilpailevien diskurssien syntyminen edellyttää kriisiä, joka rikkomalla välittömän yhteensopivuuden subjektiivisten ja objektiivisten rakenteiden välillä tuhoaa itsestäänselvyyden. (Bourdieu 1987a, 164-169; Moi 1991, 1026-1027.)

Kentällä hallitsevat ja hallitut toimivat erilaisten strategioiden mukaisesti, kuten luvussa 3.1.1 tuli jo esille. Säilyttäviä strategioita suosivat ne, joilla on kentälle ominaisen erityispääoman monopoli. He turvautuvat ortodoksian puolustamiseen. Toisaalta niukkimmin pääomaa omaavat toimijat (jotka usein ovat kentälle vasta tulleita ja iältään nuorempia), suuntautuvat kumouksellisiin eli kerettiläisiin strategioihin. Kerettiläisyys, heterodoksia, ja kentän kriittinen murros liittyvät usein doksan kriisiin. Doksan kriisi saa hallitsevat lopettamaan vaikenemisensa ja pakottaa heidät tuottamaan ortodoksiaa puolustavaa diskurssia, oikeaa ajattelua, jonka tarkoituksena on doksan hiljaisen hyväksymisen palauttaminen. (Bourdieu 1987a, 106.)

Leena Suopajarvi, joka on analysoinut Lapin Vuotos- ja Ounasjokikamppailuja Bourdieun symbolisen vallankäytön näkökulmasta, näkee Bourdieun mallissa joitakin pulmia. Suopajarven (2001, 108-109) mukaan symbolisen vallankäytön mallia voi kritisoida kaksinaisuusudesta: vastakkain on dominoiva luokka ja sen vaalima doksa ja toisaalta sille alistetut ryhmät. Lisäksi ongelmana on haastavan tietoisuuden muotoutumisen teoretisoinnin puuttuminen. Voidaan kysyä, mistä alistetussa asemassa olevat saavat ne materiaaliset ja symboliset voimat, joilla ”henkinen vallankumous” tehdään ja miten muutospotentiaali mobilisoidaan.

Habitus ja intressi

Habituksen käsite esiintyi ensimmäisen kerran Bourdieulla artikkelissa "Celibat et condition paysanne" vuonna 1962 (Robbins 1991, 29, 36). Bourdieun (1987, 121-122; 1990, 10, 12) mukaan habitus on vanha aristoteelinen ja skolastinen käsite, jonka hän on ottanut täydellisen uudelleenmäärittelyn kohteeksi. Habitus on käsite, jota ovat omalla tavallaan käyttäneet jo muun muassa Hegel, Husserl, Weber ja Durkheim – kuten Bourdieu (1990, 12) sanoo "enemmän tai vähemmän metodologisella tavalla".

Bourdieu pyrkii habituksen käsitteellä osoittamaan, että yksilöllinen on yhteiskunnallista ja että valintamme perustuvat havaitsemisen, arvostamisen ja toiminnan tapoihin, jotka ovat sosiaalisesti määräytyneitä (Bourdieu & Wacquant 1995, 157; Wacquant 1995, 34-37). Bourdieu käsittää habituksen sisäistettyjen rakenteiden muodostamaksi asenteiden sekä toiminta- ja suhtautumistaipumusten kokonaisuudeksi (ks. esim. Roos 1987, 11; Siisiäinen 1988, 158). Triviaalissa mielessä habitus on ihmisten "pään sisässä". Toiseksi se on olemassa vain toimijoiden käytäntöjen kautta ja niiden vuoksi. Habitus ei ole abstrakti eikä ideaalinen käsite, eikä se vain näyttäydy käyttäytymisenä, vaan on kiinteä osa sitä. Se on mekanismi, jonka kautta merkitykset sisäistetään ja ruumiillistetaan. (Jenkins 1992, 74-75; Robbins 1991, 109.) Habituksella on sekä kyky tuottaa luokiteltavia käytäntöjä että kyky erotella ja ymmärtää näitä käytäntöjä ja niiden tuotteita (Bourdieu 1984, 170).

Koska habitus on Bourdieun mukaan koko elämäkokemuksen tuote, eikä kahta aivan samanlaista elämäkertaa ole olemassa, ei myöskään ole olemassa kahta aivan samanlaista habitusta. Elinolosuhteissa on Bourdieun mielestä kuitenkin yhteiskuntaluokkien sisällä yhtäläisyyksiä, joiden perusteella voidaan puhua yhteiskuntaluokille ominaisista habituksen tyypeistä eli luokkahabituksista. (Bourdieu 1987b, 82.) Luokkahabitukset ovat sisäistettyjä luokkasidonnaisia suhtautumistapojen järjestelmiä. Toisistaan poikkeavien luokkahabitusten taustalla ovat erilaiset elinolosuhteet, jotka puolestaan pohjautuvat pääomeroihin. Merkittävimmät yhteiskuntaluokkia erottavat tekijät ovatkin pääomien erilainen määrä ja rakenne. (Brubaker 1985, 764-766, 769.)

Bourdieu käyttää habituksen käsitettä välttääkseen sosiaalisen determinismin (objektivismi) ja täydellisen yksilöllisen vapauden (subjektivismi) välisen kahtiajaon. Habitus muodostaa välittävän kategorian rakenteiden ja subjektin käytäntöjen välillä; se on jotain luovaa, rakenteisiin palautumatonta, mutta kuitenkin syntyy kun rakenteet sisäistyvät sosialisatioprosessissa. (ks. esim. Sulkunen 1982; Brubaker 1985, 746-747; Siisiäinen 1986, 105.) Bourdieu on ylipäätäänkin subjektivismin ja objektivismin dualismia vastaan. Vastakkaisasettelu on hänen mielestään vain haitallista sosiologialle, koska sosiaalisen todellisuuden olennainen aines – toiminta, rakenne ja niiden yhteen kietoutuminen historiaksi – on suhteissa. (Wacquant 1995, 35-36.)

Intressin käsite – josta Bourdieu on käyttänyt myös nimitystä *illusio* – on Bourdieulla käsite, joka kytkee habituksen sisältämän käyttäytymistapumusten kokonaisuuden konkreettisiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin ja antaa niille suun-

tautuneisuuden. Intressit ovat historiallisesti rajattujen kenttien toiminnan edellytyksiä ja seurauksia. Intressi on peliin panostamista (siihen paneutumista ja antautumista); se tulee ymmärtää erikoisinvestointeina tietyllä kentällä taistelun kohteena oleviin panoksiin. Toisaalta intressi merkitsee sitä, että ollaan kiinnostuneita itse kentästä. Toisin sanoen kun ihmisellä on intressi johonkin, se tarkoittaa, että jonkin sosiaalisen pelin tapahtumilla on hänelle merkitystä; pelissä olevat panokset ovat hänelle tärkeitä ja tavoittelemisen arvoisia. Jokainen kenttä synnyttää oman erityisen intressimuodon, joka ei ole yhteismitallinen muilla kentillä käyvien intressimuotojen kanssa. Lisäksi se erityinen intressi, jota peliin osallistuminen merkitsee, on aina erilainen sen mukaan, minkälainen peliasema osallistujalla on (esimerkiksi hallitseva vs. hallittu). (Bourdieu 1987b, 110; Bourdieu & Wacquant 1995, 145-146; Bourdieu 1998, 131-133.)

Siisiäisen (1986, 108; 1992, 45-46) mukaan Bourdieun intressikonseptio kuuluu ns. dialektisiin intressikäsitteisiin (ks. myös luku 2.1). Intressin käsitteellä Bourdieu yhdistää kaksi historian jatkuvuuden ilmenemisen muotoa; subjektiivisen eli habitukseen sisäistetyn subjektivoidun historian sekä objektiivisen eli sen "objektiivisen" historian, joka ilmenee subjektin toimintatilanteen vaihtoehtoina. Intressi kytkee yksilön tai ryhmän toimintaresurssit eli käytettävissä olevan taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman, habituksen eli toimintatapojen ja valmiuksien kokonaisuuden sekä konkreettisen toimintatilanteen käytäntöjä tuottavaksi ykseydeksi.

Yhteiskuntaluokat

Vaikka Bourdieun mukaan jokaisella yhteiskunnan kentällä on omat erityispiirteensä, jotka on aina löydettävä erikseen, kentillä on kuitenkin myös kentältä toiselle muuttumattomina pysyviä ominaisuuksia. Sitä, mitä tiedetään yhden kentän toiminnasta, voidaan hyödyntää siirryttäessä tutkimaan toista. Niinpä kenttien teorian on tarkoitus olla yleispätevä, niin koko ranskalaisen kuin muidenkin yhteiskuntien sosiaalisten rakenteiden tutkimiseen soveltuva teoria. (Bourdieu 1987b, 105; Bourdieu & Wacquant 1995, 137.)

Kehittyneimpien yhteiskuntien luokka-asemarakenne, sosiaalinen tila, voidaan Bourdieun mukaan kuvata kaikilla kentillä yleispätevien pääomien peruslajien - taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman - hallintasuhteiden avulla. Sosiaalinen tila voidaan rakentaa kolmesta perustavaa laatua olevasta ulottuvuudesta: pääomien kokonaisvolyymista, pääoman koostumuksesta ja näiden kahden ominaisuuden muutoksista ajassa. Ensimmäisessä sosiaalisten asemien erot johtuvat pääoman kokonaisvolyymista eli taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kokonaisuudesta. (Bourdieu 1984, 114; 1987c, 3-4; 1988, 49.)

Distinction -teoksessaan Bourdieu on tiivistänyt ranskalaisen yhteiskunnan sosiaalisen tilan empiirisen kuvauksen kaavioon, jossa toimijat tai ryhmät on sijoitettu sen mukaan, millaisia pääomalajeja ja missä suhteissa heillä on hallussaan, ja millainen on heidän elämäntyylinsä. Bourdieu puhuu Distinctionissa taloudellisesta, kulttuurisesta ja sosiaalisesta pääomasta, mutta analyysissään

hän keskittyy lähinnä tarkastelemaan taloudellisen ja kulttuurisen pääoman jakautumista Ranskassa. Sosiaalinen pääoma jää asetelmassa vähemmälle huomiolle ja niinpä analyysin voi tulkita viittaavan siihen, että taloudellisen ja kulttuurisen pääoman käsitteet jo sinänsä implikoivat sosiaalisen pääoman käsitteen (vrt. Ilmonen 2000, 17). Myöhemmissä kirjoituksissaan Bourdieu tosin on täsmentänyt sosiaalisen pääoman käsitettä (esim. Bourdieu 1986) ja sanonut, että Distinctionin sosiaalisen tilan analyysi todellakin koskee vain taloudellisen ja kulttuurisen pääoman – kehittyneimmässä yhteiskunnissa kahden tehokkaimman erottelun periaatteen – välisiä suhteita (Bourdieu 1998, 15).

Keskeistä Bourdieun ajattelussa on, että todellisuus koostuu suhteista: sosiaalisten asemien avaruus (tila) on homologisessa suhteessa (luokka)habitusten ja sitä kautta myös kannanottojen ja hyödykkeiden jakaantumisen avaruuteen. Tilat tai avaruudet ovat Bourdieulle ”joukko toisistaan eroavia ja samanaikaisesti olemassa olevia, toisiinsa nähden ulkoisia ja toistensa suhteen määrittäviä asemia”, jotka määrittävät läheisyyden sekä järjestyssuhteiden avulla. (Bourdieu 1998, 14-18; ks. myös Bourdieu 1987c; 1988, 49-50.) Sosiaalisten asemien empiirisissä analysoinneissa Bourdieu on käyttänyt tutkimusmenetelmänä korrespondenssianalyysia. Kyseisen menetelmän käyttöä hän on perustellut juuri sillä, että se tuo esille asioiden keskinäiset suhteet: korrespondenssianalyysi on Bourdieun (1995, 123-124) mukaan relationaalinen menetelmä, joka ”ajattelee” asiat suhteina juuri siten kuin ne tuleekin ajatella².

Bourdieu korostaa, että sosiaalinen tila on näkymätön todellisuus, jota ei voi osoittaa sormella eikä koskea. Rakentamalla sosiaalinen tila kaavioon voidaan näin ollen koota mahdollisimman yhdenmukaisia *teoreettisia* luokkia: eri pääomalajit poimivat esiin ja kokoavat yhteen toimijat, jotka muistuttavat mahdollisimman paljon toisiaan ja eroavat mahdollisimman paljon muiden, läheisten tai kaukaisten luokkien jäsenistä. Teoreettiset luokat ovat ainoastaan paperilla eläviä fiktiivisiä ryhmittymiä, jotka tulee erottaa todellisista, elävistä ja toimivista luokista. Siirtyminen paperilla esitetystä luokasta todelliseen luokkaan edellyttää poliittista mobilisaatiota. Sikäli kun todellinen luokka koskaan on todella ollut olemassa, se on aina ollut realisoitu luokka, joka on symbolisen *luokitustaistelun* tulos. Luokkien teoreettinen ja ennen muuta todellinen olemassaolo ratkeaa taisteluissa. (Bourdieu 1998, 20-22; ks. myös Bourdieu 1985; 1987c; 1988.)

² Korrespondenssianalyysi on kuvaileva ja eksploratiivinen tekniikka, joka muokkaa frekvenssitaulun aineiston graafiseksi esitykseksi, jossa rivit ja sarakkeet kuvataan pisteinä. Korrespondenssianalyysin tuottaman graafisen esityksen avulla on mahdollista saada selville ne perusjännitteet, joihin nähden aineisto jakautuu selvimmän. Esityksen (kartan) avulla voi myös nähdä, mitkä asiat liittyvät toisiinsa ja mitkä eivät. Sen sijaan kartta ei kerro asioiden yleisyydestä, vaan niiden keskinäisistä suhteista. Sen perusteella, miten asiat kartalla sijoittuvat, pyritään nimeämään ilmiökentän keskeiset ulottuvuudet. Karttaa luetaan suhteessa sen keskipisteeseen. Kartan äärialueille sijoittuvissa asioissa ryhmät poikkeavat toisistaan eniten; keskialueelle sijoittuvat asiat eivät erottele ryhmiä toisistaan. Lähekkäin olevat asiat korreloivat positiivisesti. Pisteiden etäisyyttä toisistaan arvioidaan joko horisontaalisesti tai vertikaalisesti, ei diagonaalisesti. (Puohiniemi 1993, ks. myös Greenacre & Blasius 1994.)

Bourdieu (1985, 197) mukaan marxilainen luokkateoria tekeekin virheen juuri siinä, kun se pyrkii asettamaan substanssit – todelliset ryhmät, joiden lukumäärä, rajat, jäsenet jne. voidaan määrittää – suhteiden edelle eli kuvittelemaan teoreettiset luokat todellisiksi. Lisäksi Bourdieu näkee marxilaisen teorian ongelmaksi ekonomismin, joka tekee moniulotteisesta kentästä yksiulotteisen sekä objektivismin, joka kiistää symboliset taistelut. Bourdieun mukaan ainoa järjellinen tapa luokkien esittämiseen on yhdistää Marxin ja Weberin luokkakäsitteet: Weberin ”statusryhmät” ovat Bourdieun mielestä sosiaalisessa tilassa ominaisten rakenteiden mukaisia luokkia, joita ei voida asettaa vastakkain Marxin luokkakäsitteen kanssa. Eli kuten hän (1985, 204) sanoo: ”Ero (distinction) – sanan tavanomaisessa mielessä – on ero, joka sisältyy itse sosiaalisen tilan rakenteeseen, sillä se havaitaan tämän rakenteen kategorioiden mukaisesti; ja Weberin *statusryhmä*, joka usein asetetaan vastakkain marxilaisen luokan kanssa, on luokka, joka muodostuu kun sosiaalinen tila jaotellaan sen mukaan, miten se havaitaan tilan rakenteesta johdettujen kategorioiden avulla.”

Luokkarakenne ei ole Bourdieulla staattinen, rakenteellisesti annettu, vaan toimijoiden eri alueilla toteuttamien jännitteisten suhteiden uusintama tai muuttama. *Distinction* -teoksessaan Bourdieu kuvailee sitä, millainen rooli eri yhteiskuntaluokilla on sosiaalisen tilan rakennetta uusintavassa pelissä. Hallitseva luokka, jonka sisällä tapahtuu jatkuvasti painopisteiden muutoksia sekä eri pääomajien vaihtoa, määrää pelin säännöt. Keskiluokka on halukas osallistumaan peliin ja pyrkii omaksumaan voimassa olevan säännösten. Hallitseva luokka hallitsee peliä luonnostaan ja turvaa valta-asemansa erottautumalla jäljittelijöistä, toisin sanoen muuntelemalla pelin sääntöjä sitä mukaa kun keskiluokka alkaa päästä peliin sisälle. Alimmalla luokalla ei ole varaa hienosteluun ja he pitävät hyvänä sitä, minkä joutuvat joka tapauksessa valitsemaan. ”Kansan syvillä riveillä” ei siis juurikaan ole osaa eikä arpaa tässä pelissä, joka perustuu keskiryhmien ”hyvään kulttuuritahtoon” jäljitellä ja hallitsevien ryhmien pitkälti tiedostamattomaan erottautumispyrkimykseen. (Bourdieu 1983; 1984; vrt. myös Roos 1987, 20.)

Bourdieu mukaan hallitseva luokka pystyy määräämään ”legitiimin” arvomaailman, jota voi pitää tietynlaisena ”tavoitetasona”. Legitiimin arvomaailman omaksuminen lisää yhteiskunnallisen menestymisen mahdollisuutta, koska se perustuu valtaa pitävän luokan arvomaailmaan. Tästä on Bourdieun mukaan kyse muun muassa koulutuksessa ja makutottumuksissa. Koulujärjestelmä perustuu hallitsevan luokan arvomaailmaan ja tottumuksiin (habitukseen), minkä vuoksi alempien sosiaaliluokkien lapset eivät menesty koulumaailmassa yhtä suurella todennäköisyydellä kuin ylempien luokkien lapset (ks. esim. Bourdieu 1984, 23). Bourdieuun mukaan ei myöskään ole olemassa puhdasta, formaalia estetiikkaa, vaan ”hyvä” maku kätkee näennäisen pyyteettömyytensä ja puolueettomuutensa taakse vain yhden luokkamaun (Gronow 1995, 109). Koulutuksessa ja makutottumuksissa on siis kyse symbolisesta pääomasta: koulutuksen taustalla olevaa hallitsevan luokan kulttuuria ja/tai hyvän maun alkuperää ei tunnusteta, vaan ne mielletään legitiimeiksi.

3.2.2 Teorian arviointia

Pari viime vuosikymmentä ovat osoittaneet kenttien teorian elinvoiman. Kasvava joukko eri tieteenalojen edustajia ympäri maailmaa on ottanut sen tutkimuksensa viitekehyyksi. Suomessakaan teorian soveltaminen ei rajoitu ainoastaan yhteiskuntatieteisiin, vaan teoriaa ovat ahkerasti hyödyntäneet myös muiden tieteenalojen edustajat, esimerkiksi kasvatustieteilijät. Kuten kaikki yritykset kuvata sosiaalista todellisuutta, on kenttien teoria kuitenkin saanut osakseen myös arvostelua. Osa kritiikistä on perusteltua, mutta osa on aiheutunut teorian pinnallisesta tuntemisesta ja on siksi pitkälti kestämatöntä.

Seuraavassa tuon esille Bourdieun teorian hyviin ja huonoihin puoliin liittyviä näkökohtia. Ensiksi esittelen joitakin Bourdieun teoriasta esitettyjä kriittisiä arvioita, minkä jälkeen käyn läpi Bourdieun luokkateoreettisiin ajatuksiin perustuvia suomalaisia sovelluksia ja arvioita teorian soveltuvuudesta suomalaisen yhteiskunnan tutkimiseen. Luvun lopuksi pohdin teorian käytettävyyttä nykypäivän eriarvoisuustutkimuksessa. Koska Bourdieun teoriasta on vuosien varrella esitetty varsin paljon ja tasoltaan vaihtelevia kriittisiä arvioita, tuon kritiikistä esiin vain joitakin sellaisia arvioita, jotka mielestäni ovat perusteltuja, selkeimmin nimenomaan Bourdieun luokka-analyysiin liittyviä ja tämän tutkimuksen kannalta oleellisia näkemyksiä.

Kriittisiä näkemyksiä

Yhdeksi ongelmaksi Bourdieun teoreettisessa ajattelussa on nähty sosiaalisen muutoksen käsittely. Pulmallisena on pidetty etenkin työväenluokan sosiaalisen nousun mahdollistamista. Kun Bourdieun mukaan alistetut ryhmät ovat taipuvaisia suuntautumaan sellaisiin toimintastrategioihin, jotka heidän habitustaan vahvistavat, he samalla hyväksyvät sen, minkä vallitseva yhteiskunnallinen jakelu heille tarjoaa ja kieltäytyvät siitä, minkä se heiltä kieltää. Näin he uusintavat alistamisen kehän ja siihen sisältyvän tiedostamattomuuden ja sosiaalinen muutos tulee mahdottomaksi. (Ks. esim. Siisiäinen 1986, 113.) Erääksi ratkaisuksi työväenluokan sosiaaliselle nousulle Bourdieun teoria tarjoaa yhteiskunnallisen kriisin olosuhteissa tapahtuvan doksan eli itsestäänselvyyksien alueen kyseenalaistamisen: kun kriittisen diskurssin synnyttämät uudet luokittelun järjestelmät asetetaan voimaan, voi luokkataistelusta tulla väline uusintamisen noidankehän purkamiseen (Bourdieu 1987, 168-169; Siisiäinen 1986, 113-114). Tämä ratkaisu ei kuitenkaan mahdollista työväenluokan sosiaalista nousua yhteiskunnallisen vakauden aikakautena.

Myös Jukka Gronow (1995, 103) pitää Bourdieun luonnehtimaa luokkayhteiskuntaa staattisena, minkä lisäksi hän esittää, että bourdieulaisessa mallissa elämäntyylit ovat hyvin konformistisia. Gronowin mukaan yhä hienosyisempien erojen järjestelmä ei johda vallitsevan kulttuurin koodin kyseenalaistamiseen vaan vain sen sisäisiin, lähes loputtomiin muunnelmiin. Jos sekä Bourdieun hallitsevan luokan että sitä matkivan keskiluokan makua voi luonnehtia aristokraattiseksi siinä mielessä, että siihen liittyy muun muassa hienostuneita

suus, etäisyyden otto, formalismi sekä lähes huomaamattomien erojen tärkeys, ovat tuo yläluokka ja sitä matkiva ja sen kanssa kilpaileva keskiluokka kaikkea muuta kuin virtuoosimaisia kuluttajia.

Lisäksi Gronowin (mt., 104-105) mielestä Bourdieun analyysissä on ongelmallista hedonistisen – luotonotolle, tuhlaamiselle ja nautinnon korostamiselle perustuvan – kulutusetiikan luonnehtiminen ja paikantaminen uuteen keskiluokkaan. Pelkästään distinktiostategioita tarkastelemalla voidaan vain sanoa, että avantgardelle ja kulttuuri-innovaattoreille, vanhan haastajille, on periaatteessa aina olemassa tilaisuus. Mutta määrittyessään Bourdieun teoriassa legitiimin kulttuurin vastakohtaksi jää avantgarde siinä Gronowin mukaan sisällöllisesti rajatuksi. Ja paikantuessaan Bourdieulla uusiin luokkiin, joiden jäsenet ovat aivan uusissa sosiaalisissa asemassa, se taas rajautuu sosiaalisesti varsin suppeaksi.

Michele Lamont (1992), joka on "bourdieulaisessa hengessä" tutkinut ranskalaisen ja amerikkalaisen ylemmän keskiluokan miesten kulttuuria ja käsitteitä "meistä ja muista", on myös kritisoinut joitakin Bourdieun ajatuksia. Lamontin (1992, 181-182, 187) mukaan sosioekonomista ja kulttuurista asemaa tai makua koskevien erontekojen ohella yksilöt samastuvat toisiin tai ottavat muista etäisyyttä moraalisisilla perusteilla; toisin sanoen symbolisia eroja luodaan sosioekonomisilla, kulttuurisilla ja moraalisisilla rajoilla. Erot eivät välttämättä tuota hierarkisoituneita niin kuin Bourdieu väittää, vaan erojen suhde on monimutkaisempi johtuen symbolisten rajojen voimakkuuden vaihteluista. Korostaessaan sosioekonomisia ja kulttuurisia tekijöitä Bourdieu aliarvioi moraalisten asenteiden merkityksen, kun taas Lamont osoittaa aineistonsa perusteella niiden tärkeyden. Lisäksi Bourdieun esitys nojaa liikaa paitsi ranskalaisiin, myös pariisilaisiin asenteisiin, ja liioittelee näin ollen kulttuuristen rajojen merkitystä. Myös Bourdieun habituksen käsitys on Lamontin mukaan ongelmallinen: se keskittyy liikaa vain lähellä oleviin tekijöihin ja rakenteisiin, kun Lamontin omien tutkimustulosten mukaan makujen muotoutumiseen vaikuttavat myös etäisemmät "makrorakenteet" ja kulttuuriset tekijät, kuten alueellisen liikkuvuuden suuruus. Pertti Alasuutari, joka on tarkastellut eri tyyppisten asenteiden ja mieltymysten yhteyttä yleiseen koulutustasoon Suomessa, on todennut moraalisten asenteiden olevan koulutustasosta riippumattomia. Tällä tavoin tarkasteltuna "moraalisen pääoman" merkitys erojen tekijänä näyttäisi siis Suomessa jäävän vähäiseksi. (Alasuutari 1997, 6.)

Myös Andrew Sayer (1999, 410-412) on Michele Lamontin tapaan kritisoinut Bourdieuta moraalisten arviointien laiminlyömisestä: hänen mukaansa Bourdieun tapa ymmärtää moraaliset arvioinnit ja tunteet riippuvaisiksi ainoastaan toimijan habituksesta ja sen suhteesta sosiaaliseen kenttään ei ole moraalisiin perusteisiin ohjautuvan käyttäytymisen selittämisessä riittävä. Lisäksi Bourdieu Sayerin mukaan sivuuttaa teoriassaan käyttöarvon ja esteettisyyden perusteella tehtävät arvioinnit. Kun Bourdieu sulkee pois laadun tai käyttöarvon arvioinnit mieltymysten ja toimintojen selittämisestä, tulee ongelmalliseksi kysymys siitä, ovatko tietyt päämäärät ja käytännöt hyviä vai huonoja. Ja habitus määrittää Sayerin mukaan esteettisiä makuja vain osittain, sillä arvioinnit pe-

rustuvat myös laatuun, jota ei voi palauttaa sosiologisiin vaikutuksiin. Siksi, kuten Sayer (1999, 411) sanoo: ”tietynlaiset ihmiset saattavat pitää oopperasta, mutta se että he mieluummin kuulisivat Pavarottin laulavan sitä kuin minun, ei johdu meidän sosiaalisten asemiemme eroista vaan siitä, että minun ääneni on huonompi kuin hänen”. Jacques Bouveresse (1999, 62) puolestaan on todennut, että Bourdieu ei luota ajatukseen käyttäytymisen perustana olevasta mekanismista, koska käyttäytymisessä ei lopulta olekaan täsmällistä mekanismin tuottamaa säännöllisyyttä. Bouveressen mukaan Bourdieun habituksen käsite näyttääkin olevan korvaamaton tietyn tyyppisen säännöllisyyden tyydyttävälle selittämiseksi: se selittää säännönmukaisuutta, johon sisältyy tietystä määrin vaihtelua ja joustavuutta ja joka edellyttää sopeutumista ja innovaatioita, eli toisin sanoen säännöllisyyttä, joka kuvaa järkevää ja käytännöllistä päättelyä ja loogista toimintaa.

Bourdieu-sovellutukset Suomessa

Suomessa Bourdieu oli etenkin 1980-luvulla suosittu teoreetikko, jonka ajattelun teki keskeisesti tunnetuksi J.P. Roos. Roos sovelsi Bourdieuta omiin elämäntutkimuksiinsa (Roos 1985; 1988), minkä lisäksi hän tutki suomalaista uutta keskiluokkaa yhdessä Keijo Rahkosen kanssa (Roos & Rahkonen 1985). Roos ja Rahkonen analysoivat tutkimuksessaan 17 elämänkerrallista haastattelua, joihin oli lisäksi yhdistetty makutottumuksia koskeva kysely. He päätyivät tulokseen, että suomalaisen keskiluokan maku ei ole yhtä sofistikoitunut kuin ranskalaisen keskiluokan eikä Suomessa ole yhtä paljon erottautumispyrkimystä kuin Ranskassa.

Risto Alapuro (1988, 5) on kritisoinut Roosin ja Rahkosen tutkimuksen perusotetta: Roos ja Rahkonen perustavat keskiluokkia koskevan tarkastelunsa sosiaaliseen liikkuvuuteen ja elämänhallintaan eli siihen, miten ihmiset esittävät oman elämänsä, kun taas Bourdieulle maku on keskiryhmien määrittämisessä tärkeä kriteeri sosiaalisen liikkuvuuden lisäksi. Bourdieun teorian ”suomentamisessa” onkin suomalaisen ja ranskalaisen yhteiskunnan erilaisuudesta johtuen omat vaikeutensa. Näitä eroja ja Bourdieun teorian soveltamisongelmia on pääasiassa selitetty maiden erilaisella historialla. Suomessa sekä talonpojilla että työväestöllä on ollut harvinaisen vahva asema, mikä on heikentänyt makujen sosiaalisesti järjestyneen hierarkian syntymistä. Symbolisena valtana toimiva ”hyvä” maku pohjautuu siihen, että sitä pidetään itsestään selvänä, mikä edellyttää pitkää hierarkista perinnettä. Suomessa ei ole sellaista pitkään perinteeseen perustuvaa eriarvoisuutta, jonka pohjalta makuja tänä päivänä luokiteltaisiin. (Mäkelä 1985; Alapuro 1988.) Työväestön vahva asema ja kulttuuri ovat lisäksi ristiriidassa sen Bourdieun väitteen kanssa, että autonomista työväenluokan kulttuuria ei olisi lainkaan olemassa (Sulkunen 1982).

Alapuro (1988, 5-6) on kuitenkin todennut, että toisessa yhteiskunnassa alkunsa saaneen teorian käyttämisessä on myös hyvät puolensa. Jos omaksuttua teoriaa hyödynnettäessä tietoisesti samalla pohditaan teorian ”oman” sekä suomalaisen yhteiskunnan välisiä eroja, teorian soveltaminen voi auttaa näke-

mään uusia puolia suomalaisesta yhteiskunnasta. Se että teoria ei aivan sellaisenaan sovellu toiseen yhteiskuntaan, osoittaa sen erilaisuuden ja kertoo jo siinä jollain eri yhteiskunnista. Bourdieu katsoo myös itse, että toisaalla kehitettyyn teoriaan nojaavan, homologiseen päättelyyn perustuvan ajatuskokeen avulla voi tehdä paljon vertailuja ja havaintoja omasta yhteiskunnasta. Lisäksi hän korostaa tuloksiin johtaneen *prosessin*, ei niinkään itse tulosten, tärkeyttä. Vaikka ajatusleikki ei täysin voi korvata oman yhteiskunnan perusteellista tutkimista, ei tarpeeksi hyvin suunniteltu erityistapaus ole enää erityistapaus vaan se on jossain määrin myös yleistettävissä. (Bourdieu & Wacquant 1995, 100-103.)

Roosin ja Rahkosen lisäksi Bourdieuta hyödynsivät elämäntyyli- /"luokkatutkimusten" alueella Suomessa 1980-luvulla muun muassa Antti Karisto (1988) ja Eija Ahola (1989). Karisto on tarkastellut Bourdieun teoriaan nojautuen eri liikuntamuotojen "luokkataustaa" ja Ahola uuden keskiluokan ravintolaelämää (ks. myös luku 2.3). 1980-1990-lukujen taitteessa Timo K. Salonen (1990) on tutkinut konserttimusiikin yleisöä Bourdieun teorian ja Roosin (1988) elämäntapajaotteluiden pohjalta, ja 1990-luvun loppupuolella Pertti Alasuutari (1997) on tarkastellut bourdieulaista kulttuuripääomaa kvantitatiivisesti ns. elämäntyyli tutkimuksen vuonna 1995 kerätyn aineiston pohjalta. Kyseistä elämäntyyli tutkimusaineistoa käytti 1990-luvun lopulla myös Heli Kataja (1997), joka on tutkinut aseman, koulutuksen ja kulttuuripääoman periytymistä sodanjälkeisessä Suomessa. Elämäntapatutkimuksen lisäksi on suomalaisen sosiologian kentällä Bourdieun teoriaa hyödynnetty yhdistystutkimuksessa 1980-luvulta lähtien (esim. Siisiäinen 1986), ja 1990-luvun lopun ja vuosituhannen taitteen sosiologisissa keskusteluissa Bourdieun teoria - ja etenkin siihen sisältyvä sosiaalisen pääoman käsite - on nostettu esiin erityisesti Putnamin 1990-luvulla toteuttamien, sosiaalista pääomaa käsittelevien tutkimusten myötä (esim. Siisiäinen 2003).

Alasuutarin (1997, 3-5) mukaan etenkin 1980-luvun Bourdieu -tutkimus sai Suomessa osin omintakeisen sisällön. Tutkimuksia luettiin kuin seurapiiri-palstaa tirkistelymielessä: oltiin kiinnostuneita siitä, miten eri väestöryhmät elävät ja mikä kuuluu todella hienostuneeseen makuun. Suomalaista Bourdieu -keskustelua on puolestaan hallinnut Suomen ja Ranskan eroihin kohdistuvan pohdinnan ohella arvostelu, jonka mukaan makuihin ja tyyliin huomionsa kiinnittävä "luokkatutkimus" on suurten rakenteiden ja isojen yhteiskunnallisten murrosten kannalta epäolennaista pintailmiöiden tutkimusta. Alasuutarin mukaan tässä keskustelukontekstissa on jäänyt turhan vähälle huomiolle Bourdieun merkitys survey-tutkimuksen paradigman ravistelijana ja uudistajana. *Distinction* -teoksessaan Bourdieu Alasuutarin tulkinnan mukaan osoittaa, että lomaketutkimusta tehtäessä yksilön ominaisuuksia - kuten ammattia, ikää, sukupuolta ja koulutustasoa - ei ole pakko ottaa annettuina sosio-ekonomisina muuttujina, joilla elämäntapojen ja asenteiden eroja kausaalisesti selitetään, vaan sosiologisten taustamuuttujien itsestään selvänä otetun kausaalisen selitysvoinan voi ottaa itsereflektion kohteeksi eli pyrkiä ymmärtävästi selittämään, mistä muuttujien välinen yhteys johtuu. Käytännössä kyse on sosiologis-

ten taustamuuttujien ”dekonstruoinnista” siten, että perinteiset selittävät ja selittävät muuttujat ikään kuin vaihtavat paikkaa (vaikka Bourdieu toki korostaakin, että muuttujat ovat keskenään vuorovaikutuksessa: pääomat ovat ”vaihdettavissa” toisikseen). Yksinkertaistaen bourdieulaisen tutkimusohjelman perusideana on Alasuutarin mukaan muodostaa yksilöiden makua ja mieltymyksiä ilmaisevien tietojen avulla kuva siitä habituksesta, joka on jonkin yksilön ominaisuutta kuvaavan muuttujan, kuten koulutustason, kausaalisen selitysvoiman takana.

Elämäntapa-, yhdistys- ja sosiaalista pääomaa käsittelevien tutkimusten ja teoreettisten tarkastelujen ohella Bourdieun (luokka)teoriaa – ja erityisesti siihen kiinteästi nivoutuvaa kulttuurisen uusintamisen käsitteistöä – on Suomessa hyödynnetty ahkerasti koulutuksen tutkimisessa. Järjestelmällisimmin Bourdieun ajatuksia suomalaisissa koulutustutkimuksissa on sovellettu korkeakoulutuksen tarkasteluissa. Analyysin kohteina ovat olleet korkeakoulutuksen – akateemisen kentän – valta- ja erottautumissuhteet. (Kataja 1997, 21.) Suomalaisen tutkimusten valossa korkeakoulutus näyttää rakentuneen hierarkiaksi, jonka eri tasoille on kasautunut erilaisia määriä statusasemien tavoittelussa tarpeellista pääomaa, ja jonka tietyt osat palvelevat hyväosaisten erottautumispyrkimyksiä sekä vastaavat näin eliitin sukupolvittaisesta uusintamisesta (ks. Liljander 1999, 121).

Bourdieuun teoria tänään

Kuten alussa oli jo puhetta, voidaan Bourdieun teorian keskeisinä ansioina pitää sen moniulotteisuutta sekä empiiristä käyttökelpoisuutta. Nämä ovat myös oleellisimmat perusteet, miksi tässä tutkimuksessa on eriarvoisuuden tarkastelun lähtökohdaksi otettu Bourdieun luokkateoria ydinkäsitteineen.

Jos tarkastellaan Bourdieun luokkakäsitystä viime vuosien luokkateoreettisten keskustelujen valossa, on Bourdieun luokan käsite moniulotteisuutensa vuoksi varsin relevantti nimenomaan tänä päivänä, jolloin luokkatutkimuksen kentällä on yhä voimakkaammin alettu peräänkuuluttaa luokan käsitteen moniulotteisen tunnistamisen merkitystä. Vahvuutena Bourdieun teoreettisessa käsitteistössä viime vuosien yhteiskunnallisten muutosten sekä luokkatutkimuksen ja -teorian näkökulmasta tarkasteltuna voidaan lisäksi pitää sitä, että niihin – ja tarkemmin sanottuna lienee kulttuurisen pääoman käsitteeseen – on mahdollista sisällyttää nykypäivänä eriarvoisuutta synnyttävä informaatioteknologian käytön hallinta. Tosin tässä tutkimuksessa muodostetuissa eriarvoisuuden ulottuvuuksissa informaatioteknologian hallinta ei aineiston rajoituksista johtuen ole mukana.

Pulmallista suhteessa viime vuosien keskusteluihin Bourdieun Distinctionissa esittämässä luokka-analyysissä on sen sijaan se, että analyysissä ei tulkitani mukaan ole kiinnitetty huomiota taloudellisesti ei-aktiivisten ryhmien aseisiin tai niiden määräytymisperusteisiin luokkahierarkiassa. Tosin taloudellisesti ei-aktiivisten ryhmien aseman perustaminen joko aikaisempaan ammattiin tai jommankumman vanhemman ammattiin, tai kyseisten ryhmien jättämi-

nen analyysistä kokonaan pois, onkin mielekästä, jos tarkastelun fokuksessa on eri yhteiskunnallisissa asemissa olevien ryhmien erottautumiskamppailut. Sen sijaan yhteiskuntien eriarvoisuutta tai sosiaalisia jakoja sinällään tutkittaessa tulee taloudellisesti ei-aktiivisten ryhmien asemien määräytymisperusteita pohtia tarkemmin. Lisäksi Bourdieun *Distinction*issa esittämässä luokka-analyysissä on tämän päivän eriarvoisuustutkimuksen ja -keskustelujen näkökulmasta ongelmallista se, että Bourdieu asettaa siinä muut teoreettiset jaottelut – kuten sukupuolen, iän ja etnisyyden mukaiset jaottelut – sekundaarisiksi luokkakriteereiksi (Bourdieu 1998, 21). Tosin myöhemmissä kirjoituksissaan Bourdieu on kiinnittänyt huomiota maskuliinisen dominaation erilaisiin muotoihin (Bourdieu 2001) ja eri etnisten ryhmien tai rotujen eriarvoisuuteen monissa maissa (Bourdieu & Wacquant 1999).

Vaikka Bourdieun omista analyyseistä huomio taloudellisesti ei-aktiivisten ryhmien asemaan sosiaalisessa hierarkiassa on vähäinen, hänen käsitteistönsä (taloudellisen pääoman käsite) kuitenkin mahdollistaa näiden ryhmien tarkastelun tutkijan haluamalla tavalla. Bourdieun käsitteitä voidaan siis useissa tapauksissa *soveltaa* eri yhteiskuntien tutkimiseen niiden erityispiirteet ja yhteiskunnallinen tilanne huomioon ottaen (ks. myös esim. Bourdieu 1998). Lienee selvää, että myös tässä tutkimuksessa Bourdieun käsitteitä on hyödynnetty soveltaen, eli käsitteet on otettu operationalisoinnin ja eriarvoisuuden tarkastelun *lähtökohdaksi*. Niinpä operationalisoinnin avulla muodostetut yhteiskuntaryhmät eivät ole bourdieulaisen yhteiskuntaluokan käsitteen empiirisiä vastineita ”identtisessä mielessä”, vaan ”sovelletussa mielessä”: ne ovat lähinnä Bourdieun luokan käsitteen empiirisiä *sovelluksia*. Esimerkiksi taloudellisesti ei-aktiivisten ryhmien asemaa ja eri taustamuuttujien suhdetta kaikkiin muodostettuihin ryhmiin on tarkasteltu Bourdieun analyyseihin ja ajattelutapaan nähden poikkeavalla tavalla (taloudellisesti ei-aktiivisten ryhmien aseman määrittelystä luvussa 4.2). Pääomia ei ole erotettu niihin mahdollisesti vaikuttavista taustamuuttujista kuten sukupuolesta, sukupolvesta, äidinkielestä ja asuinpaikasta, koska tarkoituksena ei ole tarkastella pääomien erilaisen hallinnan yhteyttä luottamukseen kausaalisesti. Useiden taustamuuttujien vakioiminen pääomien hallinnasta riippumattomiksi olisi myös erittäin ongelmallista.

4 ERIARVOISUUS SUOMESSA BOURDIEULAISITTAIN

4.1 Yleistä

Tutkimuksen ensimmäisenä empiirisenä ongelmana on selvittää, miten Bourdieun luokkateoreettinen ajattelu siirretään empiiriselle tasolle. Bourdieun luokkateorian keskeisenä ajatuksenahan siis on, että eri pääomalajit ovat resursseja, jotka muovaavat habituksen, jonka välityksellä taas eri käytäntöjen valitseminen ja erottautuminen (pitkälti tiedostamattomasti) tapahtuu. Merkittävin yhteiskuntaluokkia erottava tekijä on pääomien määrä, jonka ohella luokkajako perustuu myös pääomien koostumukseen. Eri pääomat siis luovat erilaisten habitusten kautta eri tyyppiset elämäntavat, ja täten eri pääomat tulisi erottaa toisistaan.

Bourdieuolaisesta näkökulmasta käsin eriarvoisuuden ulottuvuuksien operationalisoinnin lähtökohdaksi tulee siis ottaa eri pääomat. Kausaaliajattelun kielellä ilmaistuna eri pääomaresurssit voidaan bourdieuolaisessa ajattelussa nähdä syinä, jotka habitusten välityksellä vaikuttavat elämäntapaan. Näin ollen perusvaikutussuunta Bourdieun teoriassa on pääomista tai rakenteista toimintaan päin. (Vrt. Selkälä 2001.) Koska habitus kuitenkin voidaan nähdä jatkuvasti muuttuvana toimintaa muokkaavana rakenteena (ks. esim. Mäkelä 1994, 251), tapahtuu vaikutusta näkemykseni mukaan myös toiminnasta rakenteisiin päin. Tällöin voidaan ajatella, että muuttuvat elämänolosuhteet muokkaavat habitusta, joka taas muokkaaa elämäntapaa, tai että muuttunut habitus osaltaan vaikuttaa myös joihinkin pääomiin. Habitukset, elämäntapa ja pääomat ovat siis varsin kiinteästi yhteydessä toisiinsa, ja niiden keskinäisiä vaikutussuhteita on vaikea erottaa toisistaan. Niinpä eri pääomamuotojen hallinnan operationalisoinnissa voidaan mielestäni hyödyntää sekä "varsinaisiin" pääomaresursseihin (kuten raha) että habitusten seurausmuotoina ilmeneviin elämäntapoihin (esimerkiksi teatterissa käynti) liittyviä muuttujia.

Seuraavissa alaluvuissa operationalisoin Bourdieun luokkateorian mitattavaan muotoon sekä tarkastelen sitä, keitä teorian pohjalta konstruoidujen yh-

teiskuntaryhmien henkilöt joidenkin taustamuuttujien valossa ovat. Lisäksi tulosten perusteella pohdin sekä alalukujen lopussa että koko osion yhteenvedo- luvussa yhtäältä tutkimusaineiston käyttökelpoisuutta Bourdieun teorian sovel- tamiseen ja toisaalta teorian soveltuvuutta suomalaisen yhteiskunnan tutkimi- seen.

Ennen teorian operationalisointia ja tutkimuksen muita analysointeja olen kuitenkin tehnyt aineistoon rajauksen alle 18-vuotiaiden ja sitä vanhempien vä- lille. Kaikki jatkossa esitetyt tarkastelut koskevat ainoastaan aineiston 18-70- vuotiaita, eli olen rajannut aineistosta pois alle 18-vuotiaat. Päädyin kyseiseen rajaukseen pääasiassa siksi, koska kyselylomake osoittautui taloudellisen pää- oman hallinnan mittaamisessa iältään nuorimpien vastaajien osalta toimimat- tomaksi. Kyselylomakkeessa on tuloja, yhtä taloudellisen pääoman keskeistä ulottuvuutta, kysytty ainoastaan *perheen* bruttoansioita mittaavalla kysymysel- lä (kysymys 47). Eri tyyppisten ja -kokoisten perheiden erojen vuoksi on tällöin järkevää selvittää perheenjäsenten määrän pohjalta laskettavat *vastaajan käytet- tävissä olevat kuukausiansiot*. Koska 16-17-vuotiaat nuoret näyttävät perhesuhteita ja tulotietoja koskevien vastaustensa perusteella vielä usein asuvan huoltaji- ensa/huoltajansa luona, muodostuvat heidän tulotietonsa useimmissa tapauk- sissa epäluotettaviksi – useimmiten virheellisen suuriksi: nuoret usein ilmoitta- vat perheensä tuloiksi vanhempiansa/toisen vanhempansa tulot, mutta lomak- keen perheen jäsenten määrää mittaavien kysymysten eli siviilisäädyn (yhtä lu- kuun ottamatta kaikki naimattomia), lasten lukumäärän (kaikki lapsettomia) ja ammattiaseman (kaikki opiskelijoita tai työttömiä) perusteella he luokittuvat yksin eläviksi henkilöiksi.

Edellä esitetty ongelma ei tietenkään päde yksinomaan alle 18-vuotiaiden nuorten kohdalla, vaan epäluotettavia tulotietoja löytyy myös heitä jonkin ver- ran vanhemmilta nuorilta vastaajilta. Koska 18-vuotiailla tai sitä hieman van- hemmilla epäluotettavien vastausten esiintyminen ei kuitenkaan ole enää niin yleistä ja systemaattista kuin 16-17-vuotiailla, ja koska aineiston kovin laaja su- pistaminen ei mielestäni ole mielekäästä, olen poistanut aineistosta kokonaisuudessaan vain alle 18-vuotiaat ja sitä vanhempien osalta olen rajannut pois aino- astaan yksittäiset epäluotettaviksi tulkittavissa olevat tulotiedot. Vaikka tutki- musaineistoni luotettavuusongelma alle 18-vuotiaiden osalta koskee vai talou- dellisen pääoman mittaamista, on tulosten loogisuuden kannalta mielestäni mielekäästä rajata alle 18-vuotiaat pois myös kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman analysoinneista. Toisaalta 16-17-vuotiaat on perusteltua jättää pois myös kult- tuurisen pääoman tarkasteluista siksi, koska kyseisestä ikäryhmästä lukiota käyvillä on peruskoulutus – kulttuurisen pääoman yksi keskeinen ulottuvuus – vielä kesken. 16-17-vuotiaiden lukiolaisten peruskoulutustaso on toistaiseksi vasta peruskoulu, mikä ei todellisuudessa vastaa heidän lopullista peruskoulu- tustasoaan eli ylioppilastutkintoa. Näkemykseni mukaan ylioppilastutkinto oli- si heidän kulttuurisen pääomansa hallinnan kannalta kuitenkin todenmukai- sempi vaihtoehto.

4.2 Taloudellisen pääoman hallinta

Talouspääomaryhmien muodostus

Bourdieulaisessa viitekehyksessä taloudellinen pääoma tarkoittaa omaisuutta, tuloja ja virka-asemia ja sen ominaisuuteen kuuluu välitön ja suora muunnettavuus rahaksi (ks. Bourdieu 1986, 243; Roos 1987, 12). Niinpä valitsin ryhmittelyanalyysiin taloudellisen pääoman indikaattoreiksi vastaajan ammattiaseman sekä käytettävissä olevat bruttoansiot kuukaudessa. Ammattiasemaa mittaavan muuttujan kohdalla päädyin ratkaisuun, että ammattiasema pohjautuu vastaajan vastaushetkellä voimassa olevaan asemaan. Koska vastaajan vastaushetken ammattiasemaa ei aineistossa ole kysytty yhdellä kysymyksellä, oli sitä mittaamaan muodostettava uusi muuttuja kahden eri kysymyksen avulla: vastaajan toimintaa vastaushetkellä (kysymys 9) sekä nykyistä tai viimeisintä ammattiasemaa (kysymys 11) tiedustelevien kysymysten perusteella. Uuden muuttujan ammattiasemaluokat hierarkkisuusjärjestyksessä matalimmasta korkeimpaan ovat 1. taloudellisesti ei-aktiiviset (kotiäidit/-isät, opiskelijat, eläkeläiset, työttömät), 2. työntekijät, 3. maanviljelijät, 4. pienyrittäjät tai itsenäiset ammatinharjoittajat, 5. yrittäjät, 6. alemmat toimihenkilöt, 7. ylemmät toimihenkilöt tai johtavassa asemassa olevat. Alempien toimihenkilöiden sijoittaminen yrittäjiä parempaan asemaan perustuu ensisijaisesti heidän yrittäjiä keskimäärin suurempiin käytettävissä oleviin kuukausiansioihin. (Ks. myös liite 2).

Ratkaisuni sille, että käytän ammattiasema-muuttujassa nimenomaan vastaushetken ammattiasemaa, perustan aiemmin esitettyihin näkemyksiin, joiden mukaan taloudellisesti ei-aktiivisten yhteiskunnallista asemaa todennäköisesti määräävämpi tekijä on heidän suhteensa hyvinvointivaltion rakenteisiin kuin palkkatyön rakenteisiin (Laaksonen 1999, 52; ks. myös luku 2.2). Samaan ajatukseen perustuu myös ratkaisuni ”niputtaa” opiskelijat, eläkeläiset ja työttömät ammattiasemahierarkiassa samaan luokkaan ja samalla saman arvoiseen asemaan: kaikki kolme ryhmää ovat palkkatyön yhteiskunnan näkökulmasta marginaalisessa asemassa ja samalla riippuvaisia sosiaaliturvajärjestelmästä, vaikka niiden marginaaliset asemat ja riippuvuudet toisistaan poikkeavatkin.

Tutkimusaineistossa kohderyhmän tuloja on mitattu kaikkiaan yhdeksän vastausvaihtoehtoa sisältävällä valmiiksi luokitellulla kysymyksellä ”Kuinka suuret ovat perheenne bruttoansiot kuukaudessa (ansiot ilman vero- ym. vähennyksiä)?”. Kuten edellisessä luvussa jo mainitsin, eri tyyppisten ja -kokoisten perheiden erojen vuoksi myös tällä kysymyksellä ei ole järkevää sellaisenaan käyttää ryhmittelyanalyysissä, vaan tulomuuttuja kannattaa perustaa käytettävissä oleviin tuloihin. Uuden perheenjäsenten määrään suhteutetun tulomuuttujan rakensin perheenjäsenten määrän perusteella useissa köyhyystutkimuksissa käytetyn mallin mukaan. Muuttujan pohjaksi laskin ensin vastaajien perheiden kulutusyksikköluvut. Perheen ensimmäinen aikuinen sai painoarvon yksi, muut aikuisjäsenet arvon 0,7 ja kukin lapsi arvon 0,5. Laskemalla yhteen kunkin perheenjäsenen painoarvot sain selville perheen kulutusyksikköluvun.

Esimerkiksi kahden elättäjän kaksilapsisen perheen arvo on 2,7 ja yhden lapsen yksinhuoltajatalous saa arvon 1,5. Seuraavaksi jaoin vastaajien perheentulon heidän perheidensä saamalla kulutusyksikköluvuilla, jolloin sain aikaan perheenjäsenten määrällä painotetun tulon kullekin vastaajalle. Tällä tavoin eri suuruisien perheiden tulotason ajatellaan olevan toisiinsa verrattavissa. (Ks. esim. Laaksonen 1999, 64; Uusitalo 2000, 220-221.) Aineiston tulokysymykseen ja sitä kautta myös muodostamaani käytettävissä olevien tulojen mittariin liittyy pari ongelmaa, joista löytyy tarkemmat selostukset liitteestä 3.

Ryhmittelyanalyysillä muodostamistani ammattiasema- ja tulomuuttujista toimivimmaksi ratkaisuksi osoittautui neliluokkainen ryhmittely. Tästä ryhmittelystä löytyy sekä ammattiasemaltaan että tuloiltaan yhtäältä hyvässä ja toisaalta huonossa asemassa olevien ryhmät sekä yhtäältä ammattiasemaltaan korkeassa mutta tuloiltaan matalassa ja toisaalta tuloiltaan korkeassa mutta ammattiasemaltaan matalassa asemassa olevien henkilöiden ryhmät. Panin ryhmät pääomien kokonaishallintaa myöhemmässä vaiheessa tapahtuvaa mitaamista varten hierarkkisuusjärjestykseen vähäisimmästä pääoman hallinnasta suurimpaan siten, että molempia taloudellisen pääoman ulottuvuuksia vähän omistavat ovat ensimmäinen ryhmä, hyvin ansaitsevat matalassa ammattiasemassa olevat ovat toinen ryhmä, korkeassa ammattiasemassa olevat pienituloiset kolmas ryhmä ja molemmilta ominaisuuksiltaan hyväosaiset neljäs ryhmä. Ensimmäisestä ryhmästä käytän jatkossa nimitystä talouspääomaköyhät, toisesta nimitystä hyvätuloiset, kolmatta kutsun korkean ammattiaseman haltijoiksi ja neljättä talouspääomaeliitiksi. Korkean ammattiaseman haltijat sijoitin talouspääomahierarkiassa hyvätuloisten edelle siksi, koska ammattiasemaa voi pitää tulomuuttujaan liittyvien ongelmien vuoksi (ks. liite 3) tuloja luotettavampana taloudellisen pääoman indikaattorina. Lisäksi korkean ammattiaseman haltijoista suurin osa on alempia toimihenkilöitä, joiden keskimääräiset käytettävissä olevat kuukausiansiot ovat suuremmat kuin työntekijöillä, joita puolestaan on eniten hyvätuloisten ryhmässä. Myös Bourdieun omien analyysien (1984, 128-129, 136) mukaan alemmilla toimihenkilöillä on taloudellista pääomaa enemmän kuin työntekijöillä. Taloudellisen pääoman ryhmien ryhmäkeskiarvot näkyvät taulukossa 1 ja ryhmät ovat ristiintaulukoituna kuukausiansioiden kanssa taulukossa 2 ja ammattiaseman kanssa taulukossa 3.

TAULUKKO 1 Talouspääomaryhmien ryhmäkeskiarvot

	Taluspääomaköyhät	Hyvätuloiset	Korkean ammattiaseman haltijat	Taluspääomaeliitti
Kuukausiansiot	-,80	,74	,17	2,15
Ammattiasema	-,75	-,64	1,25	1,31
Havaintojen lkm	668	321	489	108

TAULUKKO 2 Vastaajan kuukausiansiot talouspääomaryhmittäin (%)

Kuukausiansiot	Taloudellisen pääoman ryhmät				Yhteensä
	Talouspääomaköyhät	Hyvätuloiset	Korkean ammattiaseman haltijat	Talouspääomaeliitti	
n. 5000 mk tai alle	50	0	5	0	23
n. 5001-10 000 mk	50	18	47	0	39
n. 10 001-15 000 mk	0	68	48	0	28
n. 15 001-20 000 mk	0	13	0	83	8
n. 20 001-25 000 mk	0	1	0	9	1
n. 25 001 mk tai yli	0	0	0	8	1
Yhteensä	100	100	100	100	100
N	668	321	489	108	1586

TAULUKKO 3 Vastaajan ammattiasema talouspääomaryhmittäin (%)

Ammattiasema	Taloudellisen pääoman ryhmät				Yhteensä
	Talouspääomaköyhät	Hyvätuloiset	Korkean ammattiaseman haltijat	Talouspääomaeliitti	
Taloudellisesti ei-aktiivinen	63	42	0	2	36
Työntekijä	31	50	0	1	23
Maanviljelijä	4	6	0	1	3
Pienyrittäjä	1	2	2	4	2
Yrittäjä	1	0	11	8	4
Alempi toimihenkilö	0	0	55	22	18
Ylempi toimihenkilö	0	0	32	62	14
Yhteensä	100	100	100	100	100
N	668	321	489	108	1586

Taloudellisesti ei-aktiivisista on talouspääomaköyhien ryhmässä suhteellisesti enemmän opiskelijoita ja työttömiä ja vastaavasti vähemmän eläkeläisiä kuin hyvätuloisten ryhmässä. Talouspääomaköyhien taloudellisesti ei-aktiivisten joukosta opiskelijoita on neljännes, työttömiä 28 prosenttia, eläkeläisiä 46 prosenttia ja koti-äitejä/-isiä yksi prosentti, kun taas hyvätuloisten taloudellisesti ei-aktiivisista on opiskelijoita 18 prosenttia, työttömiä 19 prosenttia, eläkeläisiä 60 prosenttia ja kotiäitejä/-isiä kolme prosenttia. Tulos on yhtenevä esimerkiksi Helena Laaksosen (1999, 63-68) saamien tutkimustulosten kanssa, joiden mu-

kaan eläkeläiset usein ovat muita työelämän ulkopuolella olevia ryhmiä taloudellisesti parempiosaisia.

Taluspääomaryhmät kyselytutkimuksen valossa

Edellä mainittu eläkeläisten parempi taloudellinen asema työttömiin, opiskelijoihin ja kotiäiteihin tai -isiin nähden näkyy Lama ja luottamus -aineistossa todennäköisesti ainakin osittain myös siinä, että 55-vuotiailla on taloudellista pääomaa jossain määrin enemmän kuin alle 25-vuotiailla: yli 55-vuotiaiden ikäryhmästä taluspääomaköyhiin kuuluu vastaajista 53 prosenttia, hyvätuloisiin 27 prosenttia, korkean ammattiaseman haltijoihin 14 prosenttia ja taluspääomaeliittiin 6 prosenttia, kun vastaavat osuudet alle 25-vuotiailla nuorilla ovat 71 prosenttia, 20 prosenttia, seitsemän prosenttia ja kaksi prosenttia. Kaikkiaan taloudellinen pääoma ei Suomessa kuitenkaan kasaudu yli 55-vuotiaille, vaan varsin selvästi nuorille aikuisille ja keski-ikäisille. 25-54-vuotiaista vastaajista taluspääomaköyhiin sijoittuu vain kolmannes ja hyvätuloisiin 17 prosenttia korkean ammattiaseman haltijoiden ja taluspääomaeliitin osuuksien ollessa 42 ja kahdeksan prosenttia.

Nuoren aikuisiän ja keski-ikäisyyden ohella näyttää suomenruotsalaisuus olevan suomalaisessa yhteiskunnassa taloudellisen pääoman hallintaan liittyvä ominaisuus. Ruotsia äidinkielenään puhuvista suomalaisista taluspääomaköyhien ryhmään kuuluu kolmannes (33 prosenttia), hyvätuloisiin 17 prosenttia, korkean ammattiaseman haltijoihin 39 prosenttia ja taluspääomaeliittiin 11 prosenttia. Suomenkielisillä vastaavat osuudet ovat 43 prosenttia, 20 prosenttia, 30 prosenttia ja seitsemän prosenttia. Taloudellisen pääoman hallinnan sukupuolittainen tarkastelu puolestaan osoittaa, että miehet kuuluvat naisia useammin sekä taluspääomaeliittiin että hyvätuloisiin, kun taas naisille on tyypillisempää korkean ammattiaseman haltijuus. Miehistä taluspääomaköyhiin lukeutuu 41 prosenttia, hyvätuloisiin noin neljännes (24 prosenttia), korkean ammattiaseman haltijoihin niin ikään noin neljännes (26 prosenttia) ja taluspääomaeliittiin noin joka kymmenes (yhdeksän prosenttia), ja naisilla vastaavat osuudet ovat 43 prosenttia, 17 prosenttia, 35 prosenttia ja viisi prosenttia.

Hannu Uusitalo on suomalaisten tuloerojen kehitystä 1990-luvulla kartoittaneessa tutkimuksessaan todennut, että kotitalouden rakenteen ja elinvaiheen mukaan tarkasteltuna tulotasoltaan parhaimmassa asemassa ovat lapsettomat, erityisesti 35-64-vuotiaat parit. Alueelliset tuloerotarkastelut taas osoittavat, että kaupunkimaisissa kunnissa asuvien kotitalouksien toimeentulo on keskimäärin 14 prosenttia korkeampi kuin maaseutumaisissa kunnissa asuvien. (Uusitalo 2000, 232, 235.) Myös Lama ja luottamus -aineistosta käy ilmi, että sekä (kotona asuvien) lasten lukumäärällä että asuinpaikalla on yhteys taloudellisen pääoman hallintaan. Lasten lukumäärä on merkityksellinen etenkin käytettävissä olevien tulojen osalta. Kun hyvätuloisten kotitalouksissa on lapsia keskimäärin 0,3 ja taluspääomaeliitissä lapsia ei keskimääräisesti ole lainkaan, on sitä vastoin taluspääomaköyhillä lapsia keskimäärin 0,7 ja korkean ammattiaseman haltijoilla 1,1. Kaupungeissa tai kuntataajamissa asuvista kuuluu Lama ja luot-

tamus -aineiston mukaan talouspääomaköyhiin noin kaksi viidestä (39 prosenttia) ja talouspääomaeliittiin kahdeksan prosenttia. Vastaavasti maaseudulla asuvista vastaajista talouspääomaköyhiin sijoittuu reilu puolet (54 prosenttia) ja talouspääomaeliittiin neljä prosenttia.

Edelleen Uusitalo (2000, 238) on todennut, että vuodesta 1995 alkaen toimeentuloerot ovat olleet Suomessa kasvussa: parhaimmassa asemassa oleva 10 prosenttia suomalaisista on kasvattanut etumatkaansa muihin nähden. Syynä tähän on erityisesti omaisuustulojen voimakas kasvu, joka keskittyy ylimmälle desiilille ja lisää toimeentuloeroja. Koska omaisuustulot ovat oleellinen osa taloudellisia resursseja ja koska niiden rooli viime vuosien tuloerojen kasvussa on ollut merkittävä, olisi omaisuustuloja ollut hyvä käyttää myös tässä tutkimuksessa yhtenä taloudellisen pääoman indikaattorina. Omaisuutta ei Lama ja luottamus -aineistossa kuitenkaan oltu kysytty, joten kyseisen indikaattorin käyttö ei ollut mahdollista. Omaisuuden mukana olo taloudellisen pääoman yhtenä ulottuvuutena olisi saattanut vaikuttaa esimerkiksi pääoman ikäryhmittäisestä tarkastelusta saatuihin tuloksiin.

Kokonaisuudessaan käytössä oleva tutkimusaineisto kuitenkin mielestäni soveltuu taloudellisen pääoman erilaisen jakautumisen selvittämiseen. Ammattiasema ja kuukausiansiot antavat aivan kelvollisen kuvan taloudellisten resurssien erisuuruudesta hallinnasta Suomessa, joskin tulee ottaa huomioon, että molempiin ulottuvuuksiin liittyy pieniä sisällöllisiä luotettavuusongelmia: ammattiasemakysymykseen on saatettu tietämättömyyden vuoksi vastata virheellisesti ja kuukausiansiot on voitu ilmoittaa tarkoituksellisesti väärin. Tosin Lama ja luottamus -aineistossa tahallista väärinvastaamisesta johtuvat luotettavuuspulmat kuukausiansioiden osalta ovat todennäköisesti melko vähäiset, koska ansioita on aineistossa kysytty luokitellulla kysymyksellä. Vastaajat eivät ehkä ole kokeneet tulojen ilmoittamista niin epämiellyttävänä, kun tarkkaa summaa omasta tienaamisesta ei ole tarvinnut tuoda julki. Niinpä tulokysymyksen luokitelluilla vastausvaihtoehdoilla on huonojen puoliensa (ks. liite 3) ohella myös etunsa.

4.3 Kulttuurisen pääoman hallinta

Kulttuuripääomaryhmien muodostus

Bourdieulainen kulttuurinen pääoma voidaan jakaa kolmeen osaan: ruumiillistuneeseen, institutionaaliseen ja objektivoituneeseen kulttuuripääomaan. Ruumiillistunut kulttuurisen pääoman muoto vaikuttaa osana habitusta, joka suurelta osin perustuu sosiaalisen alkuperään eli lapsuuden ajan perheen sosiaaliseen asemaan. Ruumiillistunut kulttuuripääoma ja sosiaalinen alkuperä liittyvät koko sosialisatioprosessiin ja sen välityksellä tapahtuvaan habituksen sisäistämiseen: vanhemmat siirtävät lapsilleen kulttuurista pääomaa omien edellytystensä mukaisesti, jolloin sitä kertyy sosiaalisen taustan kautta koko sosialisatioprosessin ajan. Institutionalisoituneen kulttuurisen pääoman hallinnassa

on puolestaan kyse koulutuksen pohjalta hankittavista resursseista kuten oppiarvoista ja tutkinnoista. Kulttuuripääoman objektivoituneita esiintymismuotoja taas ovat erilaiset taideteokset ja -esineet, joiden omistuksen tai esiintymisen edellytyksenä on aina taloudellisen pääomaan kuten oston ja tuotannon olemassaolo.

Bourdieuun mukaan habitukseen ruumiillistunut kulttuuripääoma on usein yhteydessä institutionalisoituneeseen kulttuuripääoman hallintaan. Yhteiskunnallinen eliitti kykenee välittämään lapsilleen sellaista kulttuurista pääomaa, joka mahdollistaa heidän menestymisensä koulussa. Maalais- ja työläistäustaiset opiskelijat eivät useinkaan menesty koulussa, koska heitä ei ole sosiaalistettu koulutusjärjestelmän ylläpitämään kulttuuriin. Kulttuurinen erinomaisuus kuuluu Bourdieun mukaan erityisesti henkilöille, joilla sekä sosiaalinen alkuperä että koulutus ovat korkeita. Sosiaalisen alkuperän ja pitkälti sen kautta muodostuvan habituksen merkittävä vaikutus kulttuuriseen kompetenssiin näkyy esimerkiksi siinä, että sosiaaliselta alkuperältään yläluokkaa olevat ihmiset tietävät enemmän ja/tai erilaisia musiikkikappaleita kuin saman verran koulutetut työväenluokkaista alkuperää olevat henkilöt. (Bourdieu 1984, 23, 63, 73; 1986, 246; Mäkelä 1994, 248.)

Bourdieu on *Distinctionissa* (1984, 13) mitannut kulttuurista pääomaa habitukseen ruumiillistuneen kulttuuripääoman määrällä sekä institutionalisoituneen kulttuuripääoman hallinnalla. Ruumiillistuneen kulttuuripääoman indikaattorina on toiminut isän ammattiasemaan perustuva sosiaalinen alkuperä ja institutionalisoituneen kulttuuripääoman indikaattorina koulutus. Koska Lama ja luottamus -aineistossa ei ole kysytty vastaajan sosiaalista alkuperää, on tässä tutkimuksessa habitukseen ruumiillistunutta kulttuuripääomaa mitattava vastaajien vapaa-ajan harrastuksilla (kysymys 46). Harrastukset kertovat vastaajien elämäntavoista ja niitä voidaan pitää habitukseen ruumiillistuneen kulttuuripääoman seurausmuotoina. Mielestäni harrastukset sopivat tähän tutkimukseen ja sen ongelmanasetteluun varsin hyvin ruumiillistuneen kulttuuripääoman indikaattoreiksi, koska Bourdieuta (1984) tulkiten usein esimerkiksi yhteiskunnallista eliittiä sosiaaliselta alkuperältään matalammista asemista tulevat ihmiset harrastavat (jäljittelymielessä) eliitille tyypillisiä harrastuksia. Habitukset siis saattavat elinoloon muokkautua kulttuurisia resursseja lisäävään suuntaan, ja tämän vuoksi habitusten seurausmuotoina ilmenevät harrastukset luultavasti kertovat habituksiin ruumiillistuneen kulttuuripääoman hallinnasta enemmän kuin pelkkä sosiaalinen alkuperä.

Habituksiin ruumiillistuneen kulttuuripääoman hahmottamiseksi muodostin aineiston harrastusmuuttujista eri tyyppistä harrastusaktiivisuutta kuvaavat harrastusulottuvuudet faktorianalyysin avulla. Tein faktorianalyysin aineiston seuraavista vapaa-ajan harrastuksista: elokuvissa käynti, teatterissa käynti, ravintolassa käynti, konserteissa käynti, klassisen musiikin kuuntelu kotona, kirjojen lukeminen, jonkin instrumentin soittaminen ja maalaaminen/piirtäminen (vastausvaihtoehdot 1. harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan, 2. 1-2 kertaa vuodessa, 3. kerran muutamassa kuukaudessa, 4. 1-4 kertaa kuukaudessa, 5. viikottain, 6. päivittäin). Analyysistä pois jäivät kulttuurisen

pääoman kannalta mielestäni epärelevantteina harrastusvaihtoehtoina kuntoliikunta ja kirkossa käynti. Faktorianalyysi muodosti harrastusmuuttujista kolme faktoria. Niistä ensimmäisen nimesin *kulttuurin harrastaminen* -faktoriksi, toisen *rentoutuminen* -faktoriksi ja kolmannen *itsensä toteuttaminen* -faktoriksi. (Taulukko 4.)

TAULUKKO 4 Kulttuurin harrastaminen, rentoutuminen ja itsensä toteuttaminen -faktorit

	FAKTORIT		
	Kulttuurin harrastaminen	Rentoutuminen	Itsensä toteuttaminen
Elokuviissa käynti	,14	,78	,12
Teatterissa käynti	,70	,34	-,19
Ravintolassa käynti	-,08	,82	,06
Konserteissa käynti	,60	,42	,18
Klassisen musiikin kuuntelu kotona	,77	-,14	,21
Kirjojen lukeminen	,66	-,06	,15
Jonkin instrumentin soittaminen	,10	,10	,77
Maalaaminen/piirtäminen	,12	,08	,76
Ominaisarvot	2,4	1,3	1,1
% kokonaisvaihtelusta	30,4	16,6	13,9

Kulttuurin harrastaminen -faktori koostuu teatteri- ja konserttiharrastuksista sekä klassisen musiikin kuuntelua ja kirjojen lukemista koskevista muuttujista. Tässä ulottuvuudessa on varsin selvästi kyse niin sanottujen korkeakulttuuristen taidetilaisuuksien harrastamisesta sekä omakohtaisista sivistysharrastuksista. Rentoutuminen -faktori taas muodostuu ensisijaisesti elokuvissa ja ravintoloissa käynneistä, joskin näiden muuttujien ohella myös tälle faktorille sijoittuvat melko korkeilla latauksilla teatteri- ja konserttiharrastukset. Kulttuurin harrastaminen ja rentoutuminen -faktoreiden osittain samoista muuttujista huolimatta jälkimmäisen voi tulkita korkeakulttuuriseen toimintaan nähden ikään kuin "kakkossarjan" kulttuuri- ja virkistysulottuvuudeksi. Näin voi tulkita ensinnäkin siksi, koska ravintoloissa käynnit eivät kerro kulttuurin harrastamisesta, vaan ovat pikemminkin liitettävissä niin sanottuun paheelliseen elämäntapaan. Toiseksi aiemmissa tutkimuksissa on todettu elokuva- ja ravintolaharrastusten korreloivan rahapelien pelaamisen kanssa (Blom 1999, 198; Rotonen & Vesa 1999, 57), jossa ei ravintolaharrastusten tavoin myöskään ole kyse korkeakulttuurisesta harrastuneisuudesta. Edelleen aikaisempien tutkimusten mukaan ravintoloissa ja elokuvissa käynnit sekä rahapelien pelaaminen ovat usein nuorille ominaista toimintaa (Blom 1999, 203), minkä vuoksi voidaan olettaa, että rentoutuminen -faktorille sijoittuva konserttiharrastus merkitsee kyseisellä fak-

torilla ainakin osittain ykkösfaktorin konserttiharrastukseen nähden hieman toisen tyyppisissä konserteissa käyntiä.

Faktoreista kolmas, itsensä toteuttaminen -faktori muodostuu soitto- ja piirtämis-/maalaamisharrastuksista. Tämä faktori siis virittää luovuuteen ja omakohtaisiin taideharrastuksiin liittyvän ulottuvuuden. Otin faktoreista ainoastaan itsensä toteuttaminen ja kulttuurin harrastaminen -faktorit ryhmittelyanalyysiin mukaan ruumiillistuneen kulttuuripääoman ulottuvuuksiksi, koska vain ne ovat aiempien tutkimusten valossa selkeästi tulkittavissa kulttuurisen pääoman hallintaa bourdieulaisessa mielessä kuvaaviksi ulottuvuuksiksi. Esimerkiksi Blomin (1999, 197, 203, 216) mukaan korkealla sosiaalisella lähtöasemalla ja koulutuksella - siis bourdieulaisittain korkealla kulttuurisen pääoman hallinnalla - on positiivinen merkitys kulttuuri- ja taideharrastuksien harrastamiseen, kun taas rentoutumiseen liittyvät harrastukset ovat pikemminkin paitsi nuorille, myös usein matalan sosiaalisen alkuperän ja koulutustaustan omaavalle työväenluokalle tyypillistä. Rentoutuminen -faktoria hyödynnän kuitenkin myöhemmin erotteluanalyyseissä eri pääomaryhmien erojen tarkastelun yhteydessä. Kulttuurin harrastaminen ja itsensä toteuttaminen -faktoreita on käytetty ryhmittelyanalyyseissä faktoripistemäärinä.

Toiseksi kulttuurisen pääoman ulottuvuuskokonaisuudeksi ryhmittelyanalyysiin valitsin institutionalisoidun kulttuuripääoman hallintaa kuvaavan koulutuksen. Jotta koulutus kertoisi vastaajan koulutuksellisen pääoman hallinnasta mahdollisimman monipuolisesti, otin analyysiin mukaan sekä perus- että ammattikoulutusta kuvaavat muuttujat. Peruskoulutuksen osalta käytin aineiston peruskoulutusmuuttujaa sellaisenaan, jolloin muuttujan mittayksiköt olivat 1. kansakoulu, kansalaiskoulu tai vähemmän, 2. keskikoulu tai peruskoulu ja 3. ylioppilastutkinto (kysymys 7). Lomakkeen ammattikoulutusmuuttujasta (kysymys 8) sen sijaan koodasin ennen ryhmittelyanalyysin tekoa vastausvaihtoehdon 5 eli opisto- tai ammatillisen korkea-asteen tutkinnon sekä vaihtoehdon 6 eli ammattikorkeakoulututkinnon yhdeksi vastausvaihtoehtoluokaksi, koska molemmissa vaihtoehdoissa on kyse samantasoisesta koulutuksesta. Näin ammatillista koulutusta muodostui mittaamaan muuttuja, jonka luokat olivat 1. ei ammattikoulutusta, 2. ammattikurssi tai vastaava (alle 6 kk), 3. ammattikurssi tai vastaava (6 kk-2 vuotta), 4. kouluasteen ammatillinen perustutkinto (alle 3 vuotta), 5. opisto- tai ammatillisen korkea-asteen tutkinto, 6. alempi korkeakoulututkinto, 7. ylempi korkeakoulututkinto.

Ryhmittelyanalyyseillä muodostettuna osoittautui kulttuurisen pääoman hallintaa parhaiten kuvaavaksi ryhmittelyksi viisiluokkainen ryhmitys. Näistä ryhmistä kulttuuriselta pääomaltaan heikoimmassa asemassa olevilla - kulttuuripääomaköyhillä - ei juurikaan ole mitään kulttuuripääoman ulottuvuutta hallussaan, kun taas toisessa ääripäässä olevien ryhmä - kulttuuripääomaeliitti - harrastaa sekä kulttuuriin että itsensä toteuttamiseen liittyviä toimintoja ja on myös korkeasti koulutettua niin perus- kuin ammattikoulutustasoltaankin. Niin sanotuista väliryhmistä puolestaan ensimmäisessä harrastetaan omakohtaisia luovia harrastuksia muiden ulottuvuuksien ollessa vähäiset, ja toisessa painottuvat kulttuuri- ja itsensä sivistämiseen liittyvät harrastukset muiden osa-

alueiden jäädessä matalalle tasolle. Kolmannen väliryhmän henkilöt harrastavat jossain määrin kulttuuriharrastuksia ja heidän perus- ja ammattikoulutustasot ovat korkeita. Väliryhmistä ensimmäisestä käytän nimitystä itsensä toteuttajat, toisesta nimitystä kulttuurin harrastajat ja kolmatta kutsun kouluttaneiksi. (Taulukko 5.)

TAULUKKO 5 Kulttuuripääomaryhmien ryhmäkeskiarvot

	Kulttuuri- pääoma- köyhät	Itsensä toteuttajat	Kulttuurin harrastajat	Kouluttai- tuneet	Kulttuuri- pääoma- eliitti
Peruskoulutus	-,52	,10	-,59	1,08	,85
Ammattikoulutus	-,44	-,41	-,32	1,04	,70
Kulttuurin harrastaminen	-,77	-,47	,95	,24	1,02
Itsensä toteuttaminen	-,40	1,54	-,50	-,45	1,61
Havaintojen lkm	516	197	288	362	136

Sijoitin kulttuurin harrastajat kulttuuripääomahierarkiassa itsensä toteuttajien edelle siksi, koska itsensä toteuttamiseen liittyvissä harrastukset eivät yksinomaan ole seurausta habitukseen ruumiillistuneesta kulttuuripääomasta, vaan niissä on pitkälti kyse myös henkilön persoonallisuudesta ja yksilöllisistä taipumuksista. Kouluttautumisen asettaminen kulttuuri- ja itsensä toteuttamiseen liittyviä harrastuksia oleellisemmaksi kulttuurisen pääoman ulottuvuudeksi taas perustui ajatukseen, että koulutuksen vaikutus eriarvoisuuden synnyssä on harrastuksia suurempi: kulttuurista kompetenssia lisäävän vaikutuksensa ohella koulutuksen merkitys on oleellinen myös taloudellisten resurssien kasaamisessa, ja taloudellinen pääoma taas on bourdieulaisittain luokkaerojen kannalta pääomista tärkein. Toiseksi koulutus kuvaa samanaikaisesti paitsi institutionaalisoituneen, myös habituksiin ruumiillistuneen kulttuuripääoman hallintaa. Bourdieun mukaanhan kouluja käyvät ja niissä menestyvät ennen muuta ihmiset, joilla on paljon sellaista sosialisatioprosessissa sisäistettyä habituksiin ruumiillistunutta kulttuuripääomaa, joka mahdollistaa koulumaailmassa menestymisen. Vastaajien perus- ja ammattikoulutustasot kulttuuripääomaryhmitäin tarkasteltuna näkyvät taulukoissa 6 ja 7.

TAULUKKO 6 Vastaajan peruskoulutus kulttuuripääomaryhmittäin (%)

	Kulttuurisen pääoman ryhmät					Yhteensä
	Kulttuuri- pääoma- köyhät	Itsensä toteut- tajat	Kulttuurin harras- tajat	Koulut- tautu- neet	Kulttuuri- pääoma- eliitti	
Kansa-/ kansalais- koulu tai vähemmän	46	16	49	0	2	27
Keski- tai peruskoulu	48	57	46	11	26	38
Ylioppilastutkinto	6	27	5	89	72	35
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
N	516	197	288	362	136	1499

TAULUKKO 7 Vastaajan ammattikoulutus kulttuuripääomaryhmittäin (%)

Ammatti- koulutus	Kulttuurisen pääoman ryhmät					Yhteensä
	Kulttuuri- pääoma- köyhät	Itsensä toteuttajat	Kulttuurin harrastajat	Koulut- tautuneet	Kulttuuri- pääoma- eliitti	
Ei ammatti- koulutusta	28	31	20	0	8	18
Ammattikurssi (alle 6 kk)	9	6	13	1	0	7
Ammattikurssi (6kk-2v)	18	13	18	2	5	13
Kouluasteen tutkinto	31	32	27	6	10	22
Opisto- tai amk-tutkinto	14	17	21	45	44	26
Alempi korkea- koulututkinto	0	0	1	12	8	4
Ylempi korkea- koulututkinto	0	1	0	34	25	10
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
N	516	197	288	362	136	1499

Kulttuuripääomaryhmät kyselytutkimuksen valossa

Ryhmittelyanalyysin tulokset sekä ryhmien tarkemmat tarkastelut eri koulutus-
tasojen mukaan taulukoissa 6 ja 7 osoittavat, että taiteen ja kulttuurin harrasta-
minen on vain osittain yhteydessä koulutustasoon. Kulttuurin harrastajista pe-
rästi 95 prosentilla on peruskoulutus korkeintaan keski- tai peruskoulutasoinen
ja useammalla kuin kolmella neljästä (78 prosentilla) ammattikoulutus kouluas-
tetasoinen tai sitä matalampi. Myös itsensä toteuttajien keskuudessa jää koulu-

tustaso kokonaisuudessaan varsin matalaksi, vaikka ryhmästä noin joka neljäs onkin ylioppilas. Koulutustason osittaisessa erillisyydessä taide- ja kulttuuriharrastuksiin nähden on pitkälti kyse siitä, että taide- ja kulttuuriharrastukset ovat koulutuksen ohella varsin selvästi myös ikään liittyviä vapaa-ajantoimintatapoja. Soitto-, maalaus- ja piirtämisharrastukset ovat usein nuorille ominaista toimintaa, kun taas korkeakulttuuristen taidetilaisuuksien harrastaminen ja omakohtaiset sivistysharrastukset ovat vanhemmille ikäryhmille tyypillisiä. Tästä kertovat itsensä toteuttajien ja kulttuurin harrastajien ikäjakamat: edellisten keski-ikä on vain 34,3 vuotta, kun se jälkimmäisillä on peräti 51,9 vuotta.

Se että matala koulutustaso, korkeakulttuuri- ja sivistysharrastukset sekä korkea ikä yhdistyvät toisiinsa kulttuurin harrastajien ryhmässä, heijastelee maamme väestön nuoremmissa ikäluokissa tapahtunutta keskimääräistä koulutustason nousua. Vanhemmissa ikäryhmissä – joissa koulutustaso etenkin peruskoulutuksen osalta on nuorempia ikäluokkia selvästi matalampi – on jo esimerkiksi keskikoulun käyminen usein avannut ihmisille väylän hyvään yhteiskunnalliseen asemaan ja muokannut heidän makutottumuksiaan ylempien sosiaaliryhmien habitusten mukaisiksi (vrt. Alasuutari 1997). Tai toisaalta sellainen sosiaalinen alkuperä, joka nykyään johtaa ylioppilastutkintoon, on vanhemmissa ikäryhmissä ja erilaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa merkinnyt usein ”vain” esimerkiksi keskikouluun menoa. Kokonaisuudessaan kulttuurisen pääoman hallinta näyttää iän mukaan tarkasteltuna Suomessa kasautuvan 25-39-vuotiaille nuorille aikuisille sekä 40-54-vuotiaille keski-ikäisille, joskin keski-ikäisyys on myös varsin tyypillinen kulttuuripääomaköyhien ryhmää luonnehtiva ominaisuus. Kouluttautuneiden ryhmässä keski-ikä on 41,7 vuotta, kulttuuripääomaeliitissä 41,8 vuotta ja kulttuuripääomaköyhien keskimääräinen ikä on 43,6 vuotta.

Aiempien tutkimusten mukaan kulttuurista pääomaa on sukupuolittain tarkasteltuna Suomessa naisilla enemmän kuin miehillä. Naiset ovat miehiä koulutetumpia ja myös miehiä kiinnostuneempia korkeakulttuurista: toisin sanoen naisilla on miehiä enemmän niin ruumiillistunutta kuin institutionaalista kulttuurista pääomaa. (Ks. esim. Alasuutari 1997; Kataja 1997.) Myös tämä tutkimus osoittaa kulttuurisen pääoman hallinnan olevan varsin selkeästi naisille kasautuva pääomamuoto. Ainoastaan itsensä toteuttamiseen liittyviä harrastuksia harrastavat sekä naiset että miehet lähes yhtä usein silloin, kun heidän koulutustasonsa on melko matala ja korkeakulttuuriin taidetilaisuuksiin osallistuminen vähäistä: naisista itsensä toteuttajia on 14 prosenttia ja miehistä 12 prosenttia. Kulttuuripääomaköyhiin kuuluu naisista 23 prosenttia ja miehistä 47 prosenttia, kulttuurin harrastajiin naisista 23 prosenttia ja miehistä 14 prosenttia, kouluttautuneisiin naisista 27 prosenttia ja miehistä 21 prosenttia ja kulttuuripääomaeliittiin naisista 13 prosenttia ja miehistä 6 prosenttia.

Erityisen kiinnostavaa sukupuolittaisessa kulttuuripääoman jakautumisessa on korkeimman kulttuuripääoman hallinnan kasautuminen naisille. Bourdieun mukaanhan (ranskalaisessa yhteiskunnassa) ruumiillistunut kulttuurinen pääoma, ns. hyvä maku on sidoksissa valtaan: valtaeliitti määrittelee

”hyvän” maun. Tämä näyttäisi pätevän Suomessa melko huonosti, sillä täällä naisilla on enemmän niin ruumiillistunutta kuin institutionalisoitunuttakin kulttuuripääomaa, mutta he ovat kuitenkin olleet vähemmistönä yhteiskunnan valta-asemissa (tosin viime vuosina naisten osuus johtavissa yhteiskunnallisissa asemissa lienee ollut kasvussa). Naiset ovat siis Suomessa pystyneet miehiä huonommin hyödyntämään kulttuuripääomaansa – siirtämään sitä kentältä toiselle ja muuttamaan muiksi pääomalajeiksi.

Jos ajatellaan kulttuuripääoman arvoa ja vaihdettavuutta Suomessa työelämän kentän näkökulmasta ylipäätään, voi sen sukupuolisidonnaisuutta pitää varsin vahvana: naisten keskuudessa kulttuuripääoman vaihtoarvo on työelämässä heikompi kuin miehillä. Tiedossahan esimerkiksi on, että kulttuuripääomavarannoistaan huolimatta naiset usein ansaitsevat samanlaisissa työtehtävissä miehiä huonommin, ja että naisvaltaisten alojen palkkataso yleisesti ottaenkin on varsin matala, kun taas miehet pystyvät tehokkaammin vaihtamaan koulutukselliset pääomansa rahaksi (hyviksi palkoiksi). Nähtäväksi jää, paraneeko (naisten) kulttuuripääoman arvostus työelämän kentällä, jolloin naiset vielä parantaisivat asemiaan työelämässä. Tällä hetkellä kulttuuripääoman arvostuksen kasvusta ei liene juurikaan merkkejä näkyvissä – siitäkään huolimatta, vaikka naiset ovat ”vallanneet” joitakin näkyviä yhteiskunnallisia johtoasemia –, sillä viime vuosina työmarkkinoilla ovat vain entistä voimakkaammin painottuneet taloudelliset resurssit, jotka jo tähän asti ovat suurelta osin olleet miesten hallussa.

Kun kulttuurisen pääoman hallintaa tarkastellaan kieliryhmittäin, osoittavat tulokset taloudellisen pääoman hallinnan kieliryhmittäisistä eroista poiketen, ettei äidinkielellä ole merkittävää yhteyttä kulttuurisen pääoman hallintaan. Siinä missä suomenruotsalaisilla on taloudellista pääomaa hallussaan suomenkielisiä enemmän, eivät eri kieliryhmät kulttuurisen pääoman hallinnan suhteen oleellisesti eroa toisistaan. Molemmista kieliryhmistä kulttuuripääomaköyhiin sijoittuu vastaajista noin kolmannes, itsensä toteuttajiin hieman useampi kuin joka kymmenes, kulttuurin harrastajiin lukeutuu vajaa viidennes ja kulttuuripääomaeliittiin kuuluvia on molemmissa kieliryhmissä alle 10 prosenttia.

Sen sijaan asuinpaikan yhteys kulttuurisen pääoman hallintaan on samankaltainen kuin taloudellisen pääoman hallinnalla. Kun kaupungeissa tai kuntataajamissa asuvista kuuluu kulttuuripääomaköyhiin noin joka kolmas (31 prosenttia) ja kouluttautuneisiin ja kulttuuripääomaeliittiin yhteensä hieman useampi kuin joka kolmas (35 prosenttia), sijoittuu maaseudulla asuvista ensiksi mainittuun vajaa puolet (47 prosenttia) ja jälkimmäisiin 26 prosenttia eli suunnilleen joka neljäs.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että asuinpaikka vaikuttaa palvelujenkäytömmahdollisuuksiin. Kaupungeissa tai kuntataajamissa asuvilla on paremmat mahdollisuudet käyttää hyödyksi erilaisia palveluja kuin maaseudulla asuvilla. Tästä syystä voidaan pohtia, kuinka hyvin tutkimusaineiston harrastuskysymyksistä elokuvissa, teatterissa, konserteissa ja ravintoloissa käynnit sopivat kaikkien suomalaisten harrastusaktiivisuuden tai kulttuurisen pääoman mit-

taamiseen. Itse näkisin näiden kysymysten olevan relevantteja harrastuskysymyksiä, mutta niiden ohella olisi ainakin tämän tutkimuksen kannalta ollut mielekästä kysyä myös esimerkiksi vastaajien elokuvaan tai teatteriin liittyvien asioiden seuraamista ja tietämistä. Tähän viittaa myös Bourdieu (1984, 26-27) todetessaan, että elokuvaohjaajien nimien tietäminen on parempi mittari kulttuuriselle pääomalle kuin elokuvissa käyminen, koska elokuvissa käymiseen vaikuttavat myös muun muassa tulot, asuinpaikka ja ikä. Asuinpaikan ohella tulot liittyvät mahdollisuuksiin käyttää hyödyksi erilaisia palveluja, joskin näihin mahdollisuuksiin on yhteydessä nähdäkseni myös ikä elämäntilanteeseen sidoksissa olevana muuttujana. Lisäksi ikä liittyy siihen, että jotkut makuasiat ovat pitkälti sukupolvikysymyksiä.

Kun verrataan Lama ja luottamus -aineiston sekä Pohjoismaat - Baltia -projektin Suomen vuoden 1994 aineiston avulla suomalaisten elokuvissa, teatterissa, konserteissa ja ravintoloissa käyntien useutta 1990-luvun alku- ja loppupuolella saadaan selville, että vuonna 1994 kyseisiä palveluja erittäin harvoin käytäviä oli maassamme selvästi enemmän kuin vuonna 2000 (taulukko 8). Laman aikana taloudellisista resursseista riippuvien vapaa-ajanpalvelujen vähäinen käyttö oli siis suomalaisten keskuudessa huomattavasti yleisempää kuin vuosikymmenen lopussa. Niinpä voidaan arvella, että edellä mainittujen muutosten ohella yhteiskunnallinen tilanne - joka tosin tässä tapauksessa liittyy myös tuloihin - vaikuttaa ihmisten palvelujenkäyttämättömyyksiin/-halukkuuteen.

TAULUKKO 8 Suomalaisten elokuvissa, teatterissa, ravintoloissa ja konserteissa käynnit vuosina 1994 ja 2000 (niiden prosenttiosuudet, jotka ovat ilmoittaneet käyvänsä 1-2 kertaa vuodessa tai useammin)

	Vuosi 1994	Vuosi 2000
Elokuviissa käynti	45,1	56,0
Teatterissa käynti	36,8	47,2
Ravintolassa käynti	71,8	80,8
Konserteissa käynti	32,4	46,0

Jos bourdieulaista kulttuurista pääomaa halutaan jatkossa mitata kyselylomakeaineistoon perustuvassa tutkimuksessa, kannattaa lomakkeeseen siis sisällyttää Lama ja luottamus -aineistossa esitettyjen harrastusvaihtoehtojen lisäksi elokuvaan, teatteriin ja miksei myös taiteeseen ja eri tyyppiseen musiikkiin liittyvää tietämystä mittaavia kysymyksiä. Näiden ohella harrastusvaihtoehtoiksi voisi vielä lisätä esimerkiksi itseopiskelua ja runojen tai kertomusten kirjoittamista tiedustelevat kysymykset. Kyseiset vaihtoehdot saattaisivat tuoda lisätietoa eri harrastusulottuvuuksiin tai jopa muokata ulottuvuudet hieman toisentyypisiksi. Edelleen musiikkiharrastusvaihtoehdot voisi jakaa useampaan vaihtoehtoon: konserteissa käynnit yhtäältä klassisen- ja toisaalta populaarimusiikin konserteissa käynteihin ja jonkin instrumentin soittamisen ns. klassisen musiikin instrumenttien (kuten piano tai sello) sekä ns. kevyen musiikin soitin-

ten (kuten sähkökitara tai rummut) soittamiseen. Yhtenä Lama ja luottamus -aineiston puutteena kulttuurisen pääoman mittaamista ajatellen voi pitää myös sitä, että vastaajien sosiaalista alkuperää ei ole kysytty (vrt. myös luvun alku).

Kokonaisuutena Lama ja luottamus -aineisto soveltuu mielestäni kuitenkin varsin hyvin suomalaisten kulttuurisen pääoman hallinnan mittaamiseen. Koulutus- ja harrastusmuuttajat kertovat oleelliset asiat kulttuurisen pääoman hallinnasta, ja edellä esitetyt lisäkysymykset tuskin olisivat oleellisesti muuttaneet pääoman jakautumisesta saatuja tuloksia.

4.4 Sosiaalisen pääoman hallinta

Sosiaalipääomaryhmien muodostus

Sosiaalinen pääoma kuvaa Bourdieun ajattelussa sosiaalisten suhteiden perusteella syntyviä resursseja. Sosiaalinen pääoma on "niiden aktuaalisten ja potentiaalisten resurssien summa, joka yksilöllä (tai ryhmällä) on sen perusteella, että hänellä (sillä) on luja verkosto enemmän tai vähemmän institutionalisoituneita keskinäisiä tuttavuus- ja arvostussuhteita" (Bourdieu & Wacquant 1995, 149). Sosiaalista pääomaa saattaa synnyttää esimerkiksi ammatillisten ryhmittymien, vapaaehtoisjärjestöjen tai työpaikkaryhmien jäsenyys. Sosiaalisen pääoman hallintaerot saattavat selittää, miksi sama määrä taloudellista tai kulttuurista pääomaa tuottaa eri toimijoille erilaisen vaikutusvallan. Sosiaalista pääomaa synnyttävät ryhmäjäsenyydet voivat moninkertaistaa muiden pääomalajien vaikutuksen. (Bourdieu 1986, 248-252; Joppke 1987, 59-60.)

Sosiaalisen pääoman eriarvoisen jakautumisen tutkimiseen Lama ja luottamus -aineisto antaa varsin hyvät mahdollisuudet. Parhaiten kyseisen pääoman tutkimiseen eriarvoisuuden näkökulmasta sopivat mielestäni järjestöaktiivisuutta ja eri tyyppisiin yhteistyömuotoihin osallistumisaktiivisuutta mittaavat kysymykset (kysymykset 39, 40, 41 ja 43). Lopulliseen ryhmittelyanalyysiin näistä muuttujista päätyivät kuitenkin vain järjestöaktiivisuutta kuvaavat muuttujat, eli järjestöjäsenyyksien ja järjestötoimintaan osallistumisen määrää sekä luottamustehtäviä järjestöissä (onko vastaushetkellä valittu luottamustehtäviin jossain järjestössä vai ei) mittaavat muuttujat. Yhteistyömuotoihin osallistumista ei ryhmittelyanalyysissä kannattanut käyttää, koska se ei tuonut analyysiin merkittävää lisäinformaatiota. Yhteistyöaktiivisuutta kuvaavaa muuttujaa hyödynnän kuitenkin myöhemmin pääomaryhmien luottamukseen ja sosiaalisiin siteisiin liittyvien erojen tarkastelun yhteydessä.

Lomakkeen eri järjestöjäsenyyksiä ja järjestötoimintaan osallistumisaktiivisuutta mittaavissa kysymyksissä oli kaikkiaan 18 sellaista yhdistystä tai järjestöä, jotka otin ryhmittelyanalyysiin mukaan. Ennen analyysin tekoa koodasin järjestöjäsenyyksiä ja järjestötoimintaan osallistumista mittaavista muuttujista puuttuvat tiedot "ei" ja "ei kertaakaan" -vastauksiksi, jotta puuttuvia tietoja tulisi mahdollisimman vähän. Tällainen uudelleenkodeaus oli mahdollista ja jär-

kevääkin tehdä, sillä vastausten lähempi tarkastelu osoitti puuttuvan tiedon tarkoittavan näiden kysymysten osalta lähes poikkeuksetta samaa asiaa kuin ei-vastaus³.

Sosiaalisen pääoman erilaista hallintaa valitsin kuvailemaan neliluokkaisen ryhmittelyyn, jonka ryhmittelyanalyysi muodosti luottamustehtävät-muuttujasta sekä järjestöjäsenyyksiä ja järjestötoimintaan osallistumista mittaavista summamuuttujista (taulukko 9). Ryhmistä ensimmäisessä, sosiaaliselta pääomaltaan heikoimmassa asemassa olevien ryhmässä ei ryhmän jäsenillä ole mitään sosiaalisen pääoman ulottuvuutta hallussaan. Toisen ryhmän henkilöt taas ovat vailla luottamustehtäviä olevia aktiivisesti järjestötoimintaan osallistuvia järjestöjäseniä, ja kolmanteen ryhmään kasautuu kohtalaisen järjestöaktiivisuuden ohella erittäin selkeästi luottamustointien haltijuus. Neljänten, kaikkein ”ylimpään” sosiaalisen pääoman ryhmään kuuluvilla henkilöillä on varsin paljon kaikkia sosiaalisen pääoman ulottuvuuksia hallussaan. Ryhmistä ensimmäisen nimesin sosiaalipääomaköyhiksi, toisen järjestötoiminta-aktiiveiksi, kolmannen luottamustointien haltijoiksi ja neljättä ryhmää kutsun sosiaalipääomaeliitiksi. Ryhmien sisältö näkyy järjestöjäsenyyksien osalta taulukossa 10 ja luottamustointien osalta taulukossa 11.

TAULUKKO 9 Sosiaalipääomaryhmien ryhmäkeskiarvot

	Sosiaali- pääoma- köyhät	Järjestö- toiminta- aktiivit	Luottamus- tointen haltijat	Sosiaali- pääoma- eliitti
Järjestöjäsenyydet	-,61	,70	,30	2,12
Järjestötoimintaan osallistuminen	-,61	,59	,33	2,36
Luottamustehtävät	-,56	-,56	1,78	1,54
Havaintojen lkm	890	341	294	107

³ Vastaajat, joilta puuttuvia tietoja löytyi, olivat kuitenkin useimmiten ilmoittaneet joko kuuluvansa johonkin yhdistykseen tai joihinkin yhdistyksiin (ts. heiltä löytyi yhdistysjäsenyyksikysymyksestä yksi tai useampi ”kyllä” -vastaus), ja usein heiltä löytyi vastaukset näiden yhdistysten osalta myös osallistumisaktiivisuutta mittaavasta kysymyksestä. Tämän kaltaisen vastaamistavan voi tulkita merkitsevän sitä, että monet ovat vastanneet ainoastaan niihin yhdistysvaihtoehtoihin, joihin kuuluvat ja joiden toimintaan osallistuvat, ja jättäneet vastaamatta niiden yhdistysvaihtoehtojen kohdalla, joihin eivät kuulu tai joiden toimintaan eivät osallistu.

TAULUKKO 10 Vastaajan järjestöjäsenyydet sosiaalipääomaryhmittäin (%)

Järjestöjäsenyydet	Sosiaalisen pääoman ryhmät				Yhteensä
	Sosiaali-pääoma-köyhät	Järjestö-toiminta-aktiivit	Luottamus-tointen haltijat	Sosiaali-pääoma-eliitti	
Ei yhtään	31	1	1	0	18
Yksi	42	5	14	0	26
Kaksi	23	22	35	1	23
Kolme	4	32	31	6	15
Neljä	0	26	14	17	9
Viisi tai enemmän	0	14	5	76	9
Yhteensä	100	100	100	100	100
N	890	341	294	107	1632

TAULUKKO 11 Vastaajan luottamustoimet sosiaalipääomaryhmittäin (%)

Luottamustoimet	Sosiaalisen pääoman ryhmät				Yhteensä
	Sosiaali-pääoma-köyhät	Järjestö-toiminta-aktiivit	Luottamus-tointen haltijat	Sosiaali-pääoma-eliitti	
Ei	100	100	0	10	76
Kyllä	0	0	100	90	24
Yhteensä	100	100	100	100	100
N	890	341	294	107	1632

Martti Siisiäinen (1988, 160) on Bourdieun sosiaalisen pääoman käsitteen pohjalta muotoillut käsitteen *järjestöllinen pääoma*. Järjestöllinen pääoma voidaan Siisiäisen mukaan määritellä "niiksi yhteiskunnallisiksi resursseiksi, joita järjestön toiminta kollektiivina tuottaa ja joita järjestön jäsenyys yksilösubjektille antaa ja joiden perustana ovat järjestön sosiaaliset verkostot ja niitä uusintavat vuorovaikutussuhteet". Tässä tutkimuksessa sosiaalisen pääoman hallinnassa on pitkälti kyse juuri järjestöllisen pääoman hallinnasta, joten sosiaalisen pääoman käsitteen sijaan voisi tutkimuksessa puhua myös järjestöllisestä pääomasta. Koska lähtökohtana kuitenkin on Bourdieun teoria ja hänen käsitteensä, kuvaan järjestöaktiivisuuden pohjalta syntyviä resursseja sosiaalisen pääoman käsitteellä.

Sosiaalipääomaryhmät kyselytutkimuksen valossa

Viime aikoina tehdyissä suomalaisten järjestöaktiivisuutta koskevissa tutkimuksissa on päätelty, että yhdistyksiin kuulumattomien suomalaisten osuus koko aikuisväestöstä on 1970-luvun alusta alkaen tasaisesti vähentynyt. Kun esimerkiksi 1970-luvun alussa 38 prosenttia suomalaisista ei kuulunut jäsenenä yhteenkään yhdistykseen, 1990-luvun alkupuolella ei-jäseniä oli enää noin viidennes (määrät ovat viitteellisiä johtuen verrattujen aineistojen erilaisuudesta). (Ks. Siisiäinen 2000, 155, 157.) 1990-luvun aikana jäsenyyksien määrässä ei Lama ja luottamus -projektin aineiston valossa ole tapahtunut juurikaan muutoksia, sillä aineiston mukaan edelleen noin joka viides suomalainen (18 prosenttia) ei kuulu mihinkään järjestöön (ks. taulukko 10). Keskimääräinen jäsenyyksien määrä on Suomessa 2,1⁴.

Edelleen aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että järjestöaktiivisuus on Suomessa yli 25-vuotiaille ominainen sosiaalisen pääoman muoto (ks. Siisiäinen 1991, 321;7; 2000, 156-157; Rotonen & Vesa 1999, 77-78). Tämä näkyy myös Lama ja luottamus -projektin aineistossa, jonka mukaan alle 25-vuotiaista vastaajista sosiaalipääomaköyhiin lukeutuu 68 prosenttia ja 25-vuotiaista ja sitä vanhemmista 53 prosenttia. Kokonaisuudessaan järjestöaktiivisuudella mitattu sosiaalinen pääoma kasautuu Suomessa keski-ikäisille ja sitä vanhemmille. Kun alle 40-vuotiaista suomalaisista luottamustointien haltijoihin ja sosiaalipääomaliittiin kuuluu viidennes (20 prosenttia), on vastaava osuus 40-vuotiailla ja sitä vanhemmilla 27 prosenttia.

Sukupuolittaisia eroja järjestöaktiivisuudessa ei maassamme näyttäisi juurikaan olevan. Ainoastaan yhdistysten ja järjestöjen luottamustehtävät kasautuvat jossain määrin naisia useammin miehille. Naisista noin joka viidennellä on oman ilmoituksensa mukaan luottamustehtävä jossakin järjestössä/yhdistyksessä, kun miehistä vastaavasti ilmoittaa suunnilleen joka neljäs. Kahteen tai useampaan luottamustehtävään on valittu naisista kahdeksan ja miehistä 13 prosenttia.

Vaikka naisten ja miesten välisiä eroja ei järjestöaktiivisuudessa yleisesti ottaen juuri ole, eriytyvät sukupuolet toisistaan kuitenkin jossain määrin eri tyyppisten yhdistysjäsenyyksien suhteen. Miehinen yhdistysjäsenyys (yli 25-vuotiaiden osalta) on urheiluseuroihin kuuluminen, naiset taas ovat aktiivisemmin jäseninä uskonnollisissa yhdistyksissä, harrastuskerhoissa tai kulttuurialan yhdistyksissä, vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistyksissä sekä eläkeläisjärjestöissä/-yhdistyksissä. Ikäryhmittäin tarkasteltuna alle 25-vuotiaiden nuorten aluetta ovat opiskeluun liittyvät yhdistykset, ja vanhimman ikäryhmän (55-70-vuotiaat) jäsenosuudet ovat muita ryhmiä suuremmat poliittisissa puolueissa ja yhdistyksissä, harrastuskerhoissa tai kulttuurialan yhdistyksissä,

⁴ Lama ja luottamus -projektin aineiston varsin suuri katoprosentti ja siitä aiheutuvat tietyt vinoumat saattavat heikentää aineistosta saatujen suomalaisten järjestöjäsenyyksiä koskevien tietojen luotettavuutta. Esimerkiksi vastaajien kohtalaisen korkean keski-ikä voi olettaa hieman nostavan järjestöjäsenyyksien määriä. Toisaalta aineisto on hankittu samalla tavoin kuin useimpien aiemmin kerättyjen survey-tutkimusten aineistot, eivätkä vinoumat näin ollen oleellisella tavalla vaikuttane tuloksiin.

vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistyksissä, kotiseutujärjestöissä, kansainvälisissä ystävyysseuroissa sekä eläkeläisjärjestöissä (tosin kaikkien näiden järjestöjen kohdalla jäsenosuuserot muihin ryhmiin tai johonkuhun muuhun ryhmään nähden eivät ole kovin suuria). Aktiivisessa työiässä olevat ikäryhmät (25-54-vuotiaat) kuuluvat useimmin ammattiyhdistykseen tai työnantajajärjestöihin. (Taulukko 12; vrt. Siisiäinen 2000, 161.)

TAULUKKO 12 Vastaajan jäsenyydet eri tyyppisissä yhdistyksissä ikäryhmittäin (%)

Yhdistystyyppi	Ikä							
	18-24-v.		25-39-v.		40-54-v.		55-70-v.	
	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet
Poliittinen puolue ja yhdistys	1	1	4	7	8	11	15	16
Ammattiyhdistys(liike) tai työnantajajärjestö	19	23	57	52	67	55	36	41
Muu taloudellinen tai ammatillinen yhdistys	7	7	15	11	15	19	5	21
Yrittäjäjärjestö	1	1	3	3	6	6	1	5
Nuorisojärjestö	11	2	4	4	3	6	1	3
Urheiluseura	24	23	18	29	21	29	10	25
Uskonnollinen yhdistys	5	1	6	4	5	4	7	2
Harrastuskerho tai kulttuurialan yhdistys	25	6	24	18	25	22	35	20
Vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistys	6	4	12	4	13	6	20	10
Opiskeluun liittyvä yhdistys	34	34	6	8	3	2	5	5
Kotiseutujärjestö	1	0	1	1	5	4	8	8
Kylätoimikunta tai asukasyhdistys	4	2	10	9	14	15	14	17
Osuustoiminta	1	0	9	5	9	12	16	21
Luonnonsuojelu-, ympäristö- tai vaihtoehtoliike	5	1	6	2	6	5	3	4
Kansainvälinen ystävyysseura	2	1	2	2	4	3	8	10
Humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistys	1	0	11	5	12	7	14	9
Eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	0	1	0	1	1	1	25	15
Muut	3	6	10	8	8	14	11	16
N	105	83	227	206	307	256	240	205

Kun eri yhdistystyyppiin kuulumista vertaillaan asuinpaikan mukaan, osoittautuvat maaseudun ja kaupunkien väliset erot vähäisiksi. Maaseudulla asuvat ovat kaupunkilaisia jossain määrin useammin jäsenenä ainoastaan poliittisissa puolueissa tai yhdistyksissä sekä kylätoimikunnissa tai asukasyhdistyksissä, ja kaupunkilaiset kuuluvat aktiivisemmin vammais-, sosiaali-, ja tai terveysalan

yhdistyksiin sekä opiskeluun liittyviin yhdistyksiin. Myöskään yhdistys- ja järjestöaktiivisuutta kokonaisuudessaan kuvaavalla sosiaalisella pääomalla ei ole Suomessa asuinpaikkaspesifiä luonnetta: kaupungeissa ja maaseudulla asuvat kuuluvat jokseenkin yhtä usein kaikkiin edellä muodostettuihin sosiaalisen pääoman ryhmiin.

Sen sijaan äidinkielellä on merkitystä sosiaalisen pääoman hallintaan siten, että ruotsinkielisyys jossain määrin lisää sen todennäköisyyttä. Suomen suomenkielisistä reilu puolet (55 prosenttia) sijoittuu sosiaalipääomaköyhien ryhmään, kun siihen suomenruotsalaisista kuuluu 44 prosenttia. Eri yhdistystyypeistä ruotsinkieliset ilmoittavat kuuluvansa suomenkielisiä jonkin verran useammin ammattiyhdistyksiin tai työnantajajärjestöihin, nuorisojärjestöihin, kotiseutujärjestöihin sekä humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistyksiin. Keskimäärin yhdistysjäsenyyksiä eri kieliryhmillä on kuitenkin lähes yhtä paljon: suomenkielisillä niitä on 2,0 ja ruotsinkielisillä 2,3.

Bourdieu keskittyy eri pääomien jakautumista koskevista empiirisissä analysoinneissaan (1984) lähinnä tarkastelemaan taloudellisen ja kulttuurisen pääoman jakautumista Ranskassa. Analyysin voi tulkita viittaavan siihen, että taloudellisen ja kulttuurisen pääoman käsitteet jo sinänsä implikoivat sosiaalisen pääoman käsitteen. Lama ja luottamus -aineiston valossa näyttää siltä, että suomalaista yhteiskuntaa tutkittaessa näin ei voida ajatella. Sosiaalinen pääoma, tai tässä tapauksessa lähinnä järjestöllinen pääoma, on Suomessa varsin selvästi oma pääomamuotonsa, jota ei pelkästään taloudellisen tai kulttuurisen pääoman kautta voida määritellä. Vaikka sosiaalisen pääoman omistus onkin selkeästi yhteydessä muiden pääomien omistukseen, ei sosiaalisen pääoman hallinta ”yksi yhteen” muiden pääomien hallinnan kanssa mene. Esimerkiksi sosiaalipääomaeliitistä vain noin joka kymmenes kuuluu samalla myös talouspääomaeliittiin, ja noin 17 prosenttia heistä on samoja ihmisiä kuin kulttuuri-pääomaeliittiin kuuluvat. (Taulukot 13 ja 14.) Kaikkiin kolmeen eliittiryhmään yhtä aikaa kuuluvia suomalaisia löytyy aineiston ryhmittelyanalyseissa mukana olleista vastaajista ainoastaan kolme henkilöä eli 0,2 prosenttia. Tulos saattaa heijastella muun muassa sitä, että ylin (talouspääoma)eliitti ei tarvitse yhdistyksiä sosiaalisen pääoman hankkimiseen, vaan se kasaa sosiaalista pääomaa (jota sillä varmasti toki on) muiden sosiaalisten verkostojen kautta.

TAULUKKO 13 Talouspääomaryhmät sosiaalipääomaryhmittäin (%)

Taloudellisen pääoman ryhmät	Sosiaalisen pääoman ryhmät				Yhteensä
	Sosiaali-pääoma-köyhät	Järjestö-toiminta-aktiivit	Luottamus-tointen haltijat	Sosiaali-pääoma-eliitti	
Taluspääomaköyhät	49	36	32	29	42
Hyvätuloiset	20	21	18	24	20
Korkean ammattiaseman haltijat	26	36	40	36	31
Taluspääomaeliitti	5	7	10	11	7
Yhteensä	100	100	100	100	100
N	842	335	285	106	1568

TAULUKKO 14 Kulttuuripääomaryhmät sosiaalipääomaryhmittäin (%)

Kulttuurisen pääoman ryhmät	Sosiaalisen pääoman ryhmät				Yhteensä
	Sosiaali-pääoma-köyhät	Järjestö-toiminta-aktiivit	Luottamus-tointen haltijat	Sosiaali-pääoma-eliitti	
Kulttuuripääomaköyhät	42	21	35	18	35
Itsensä toteuttajat	15	11	13	7	13
Kulttuurin harrastajat	16	23	20	25	19
Kouluttautuneet	22	27	25	33	24
Kulttuuripääomaeliitti	5	18	7	17	9
Yhteensä	100	100	100	100	100
N	793	319	270	101	1483

4.5 Pääomien kokonaisvolyyymi ja erilainen rakenne

Pääomaryhmien muodostus

Eri pääomien kokonaishallintaa ja erilaista koostumusta kuvaavat ryhmät muodostin yksinkertaisesti siten, että tein edellä esitetyistä taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman hallintaa kuvaavista ryhmistä ryhmittelyanalyysin. Mielekkäimmäksi ryhmittelyksi muodostui mielestäni viisiluokkainen ryhmitys. Ryhmistä ensimmäistä leimaa kaikkien pääomalajien vähäinen hallinta, toisessa painottuu taloudellinen pääoma muiden pääomamuotojen jäädessä vähäisiksi ja kolmanteen ryhmään kuuluvilla on tyypillistä ennen kaikkea kulttuurisen pääoman omistus, joskin ryhmään kuuluvilla on myös melko pal-

jon hallussaan taloudellista pääomaa. Neljännelle ryhmälle taas on luonteenomaista sosiaalisen pääoman runsas, mutta muiden pääomien vähäinen hallinta, ja viidennellä ryhmällä kaikkien pääomalajien kokonaisvolyyymi muodostuu korkeaksi. Eriarvoisuuden näkökulmasta oleelliset ryhmät ovat kaikkia pääomia vähän ja paljon omistavien ryhmät. Näistä ryhmistä ensiksi mainitusta käytän nimitystä *pääomaköyhät* ja jälkimmäisestä nimitystä *pääomaeliitti*. Pääomien erilaista koostumusta kuvaavat ryhmät nimeän seuraavasti: ryhmää, jossa korostuu taloudellisen pääoman omistus, kutsun *taloudellisen pääoman haltijoiksi*, kulttuurista pääomaa hallitsevien ryhmää kutsun *kulttuurisen pääoman haltijoiksi* ja ryhmästä, jossa painottuu sosiaalisen pääoman omistus, käytän vastaavalla logiikalla nimitystä *sosiaalisen pääoman haltijat*. (Taulukko 15.)

TAULUKKO 15 Pääomien kokonaishallintaa ja erilaista koostumusta kuvaavien ryhmien ryhmäkeskiarvot

	Pääomaköyhät	Taloudellisen pääoman haltijat	Kulttuurisen pääoman haltijat	Sosiaalisen pääoman haltijat	Pääomaeliitti
Taloudellinen pääoma	-,81	,96	,65	-,81	1,04
Kulttuurinen pääoma	-,79	-,93	1,00	-,13	1,00
Sosiaalinen pääoma	-,68	,18	-,40	1,23	1,68
Havaintojen lkm	472	172	440	207	148

Ryhmittelyanalyysin tulokset osoittavat, että eriarvoisuus on suomalaisessa yhteiskunnassa olemassa oleva tosiasia. Vaikka yhteiskuntaluokista pääomaryhmien kohdalla tuskin voi puhua, on kuitenkin selvää, että tulokset eivät anna tukea sosiologisissa keskusteluissa viime vuosina esitetuille väitteille luokkien kuolemasta tai luokkatutkimuksen merkityksen vähenemisestä (ks. esim. Lee & Turner 1996; Beck 2000b). Toiseksi tuloksissa on huomionarvoista se, että pääomien erilaisen hallinnan näkökulmasta tarkasteltuna huono-osaisuus on hyväosaisuutta selvästi kasautuvampaa. Kun pääomaköyhiin sijoittuu analyysissä enemmistö (kolmannes), sijoittuu pääomaeliittiin ihmisiä kaikkein vähiten (10 prosenttia). Havainto saa lisävahvistusta, kun tarkastellaan erikseen sitä, kuinka moni vastaajista kuuluu kaikilla pääomaulottuvuuksilla köyhien ryhmään eli samanaikaisesti talous-, kulttuuri- ja sosiaalipääomaköyhiin ja kuinka moni taas kaikilla ulottuvuuksilla eliittiin. Tällöin ensiksi mainittuun ryhmään sijoituvia henkilöitä löytyy aineistosta 187 havaintoa eli 13 prosenttia vastaajista, ja jälkimmäiseen ryhmään kuuluu vain edelläkin mainitut 3 henkilöä eli 0,2 prosenttia vastaajista.

Se että kulttuurisen pääoman haltijoiden ryhmässä on myös taloudellisen pääoman omistus melko yleistä, kertoo siitä, että taloudellinen ja kulttuurinen pääoma ovat pitkälti toisistaan riippuvia pääomia, joiden erottaminen (ainakin tässä käytettyjen mittareiden avulla) on vaikeaa. Talous- ja kulttuuripääoman yhteys johtuu pitkälti koulutuksen, ammattiaseman ja käytettävissä olevien tu-

lojen keskinäisestä riippuvuudesta. Yhteys tulee ilmi esimerkiksi silloin, kun kaikista eri pääomia mittaavista muuttujista tehdään faktorianalyysi. Faktori-analyysi muodostaa tällöin kolme faktoria, joista yhdellä (kakkosfaktorilla) la- tautuvat varsin selkeästi tulot, ammattiasema sekä perus- ja ammattikoulutus. Kahdesta muusta faktorista toinen (ykkösfaktori) koostuu selvästi sosiaalista pääomaa mittaavista muuttujista sekä näiden ohella hieman heikommalla pai- nokertoimella kulttuuriharrastuksista, ja toinen (kolmosfaktori) kerää yhteen it- sensä toteuttamiseen liittyvät harrastukset ja peruskoulutuksen. (Taulukko 16.)

TAULUKKO 16 Eri pääomien hallintaa mittaavista muuttujista muodostuneet faktorit

	FAKTORIT		
	I	II	III
Järjestöjäsenyydet	,84	,10	,02
Järjestötoimintaan osallistuminen	,86	,04	,11
Luottamustehtävät järjestöissä	,70	-,00	-,19
Kulttuurin harrastaminen -faktori	,45	,27	,05
Itsenä toteuttaminen -faktori	,01	,02	,88
Peruskoulutus	,02	,72	,37
Ammattikoulutus	,14	,78	,06
Käytettävissä olevat kuukausiansiot	,10	,61	-,40
Ammattiasema (hierarkkinen muuttuja)	,09	,78	-,10
Ominaisarvot	2,7	1,7	1,1
% kokonaisvaihtelusta	29,6	18,8	12,5

Kun koulutuksen ja taloudellisen pääoman ulottuvuuksien keskinäinen yhteys on näin selvä, voidaan kysyä, eroavatko luvuissa 4.2 ja 4.3 muodostetut talou- dellisen ja kulttuurisen pääoman ryhmät juurikaan toisistaan? Onko perusteltua sanoa, että talouspääomaryhmissä on kyse nimenomaan taloudellisen pääoman erilaisesta hallinnasta ja kulttuuripääoman ryhmissä kulttuuripääoman jakau- tumisesta, vai määrittäykö taloudellisen pääoman ryhmittelyssä sinällään sa- malla jo myös kulttuurisen pääoman hallinta tai päinvastoin? Mielestäni ryh- mät eroavat siinä määrin toisistaan, että eri pääomien hallinnasta voidaan pu- hua. Talous- ja kulttuuripääomien keskinäinen ristiintaulukointi (taulukko 17) osoittaa, että talous- ja kulttuuripääomien osittaisesta kasautumisesta, keskinäi- sestä yhteydestä tai yhteisvaikutuksesta huolimatta pääomien hallinnat jakau- tuvat eri ryhmiin jokseenkin selvästi. Jokaisessa kulttuuripääoman ryhmässä on mukana henkilöitä jokaisesta taloudellisen pääoman ryhmästä tai päinvastoin, ja esimerkiksi eliittiryhmät muodostuvat vain hyvin pieneltä osin samoista ih- misistä. Talous- ja kulttuuripääoman erillisyydestä kertoo myös eri pääomien hallinnan sukupuolittaiset erot: kun taloudellisen pääoman hallinnassa suku- puolittaisia eroja löytyy lähinnä pääoman eri ulottuvuuksien hallinnan suhteen

(naisilla useammin melko korkea ammattiasema mutta matalat tulot ja miehillä useammin päinvastoin), on kulttuurisen pääoman hallinta kaikilta osaltueiltaan varsin selkeästi naisille kasautuva pääomamuoto (ks. luvut 4.2 ja 4.3).

TAULUKKO 17 Kulttuuripääomaryhmät talouspääomaryhmittäin (%)

Kulttuurisen pääoman ryhmät	Taloudellisen pääoman ryhmät				Yhteensä
	Talouspääomaköyhät	Hyvätuloiset	Korkean ammattiaseman haltijat	Talouspääomaeliitti	
Kulttuuripääomaköyhät	46	42	19	15	34
Itsensä toteuttajat	17	11	9	3	12
Kulttuurin harrastajat	23	26	13	13	20
Kouluttautuneet	10	14	43	56	25
Kulttuuripääomaeliitti	4	7	16	13	9
Yhteensä	100	100	100	100	100
N	589	292	466	106	1435

Faktoriansalyysin tuloksissa (taulukko 16) on kiinnostavaa, että kulttuuriharrastukset sijoittuu suurimmalla latauksella samalle faktorille järjestöaktiivisuutta kuvaavien muuttujien kanssa. Aktiiviset kulttuurin harrastajat ovat siis usein myös aktiivisia järjestöihmisiä. Täten kulttuuriharrastukset ja järjestöaktiivisuus voidaan pitkälti nähdä Siisiäistä (2000, 158) lainaten osana ”ajallisia ja toiminnallisia resursseja vaativaa vapaa-ajan aktiviteettien kasautumiskehää”. Samalla kulttuuriharrastusten ja järjestöaktiivisuuden keskinäisen yhteyden voi tulkita viittaavan siihen, että kulttuuriharrastuksissa – etenkin lienee teatteri- ja konserttiharrastuksissa – on kyse Bourdieun käsitteistöllä paitsi kulttuuripääomasta, samalla myös sosiaalisista kontakteista eli sosiaalisesta pääomasta. Toisaalta yhdistyksissä myös usein ruumiillistuu sosiaalisen pääoman ohella kulttuurista pääomaa. Esimerkiksi kulttuuriyhdistykseen kuulumisen ilmentää sosiaalisen pääoman lisäksi habituksiin ruumiillistunutta kulttuuripääomaa, ja yhdistykseen kuulumisen ja niiden näkyvillä johtopaikoilla toimiminen voi tuottaa kulttuurisia arvoniimiä ja sitä kautta arvonantoa. (Vrt. Siisiäinen 2002, 7.)

Tässä ja myös edellisessä alaluvussa esille tulleessa pääomien osittaisessa limittäisyydessä ja kasautumisessa heijastunee Bourdieun (1986) ajatus pääomien muunnettavuudesta tai vaihdettavuudesta toisikseen. Muunnettavuus on Bourdieun mukaan pääomille ominainen piirre, jonka avulla voidaan muun muassa uusintaa yhteiskunnan valtarakenteita. Esimerkiksi taloudellisen pääoman muuntuminen koulutukselliseksi pääomaksi on Bourdieun (1984, 137) mielestä yksi strategioista, joilla bisnesporvaristo säilyttää aseman perillisillään. Tämä taas johtaa palkkatyöläistymiseen, kun yrittäjän asema vaihtuu seuraavalla sukupolvella johonkin korkeaa koulutusta vaativaan palkkatyöhön. Esimerkissä näkyy hyvin Bourdieun näkemys taloudellisen pääoman primaari-

suudesta muihin pääomalajeihin nähden: taloudellinen pääoma on uusintamisen perusta ja muut pääomalajit edellyttävät sen olemassaoloa.

Pääomaryhmät kyselytutkimuksen valossa

Kun kaikkien pääomien yhtäaikaista hallintaa ja erilaista koostumusta kuvaavia ryhmiä tarkastellaan sukupuolen, iän, asuinpaikan ja äidinkielen mukaan, osoittautuvat tulokset samansuuntaisiksi kuin tulokset, jotka edellisissä alaluvuissa pääomien erillistä omistusta kuvaavien ryhmien yhteydestä kyseisiin taustamuuttujiin saatiin. Pääomien sukupuolispesifi luonne näkyy pääomien erilaista rakennetta kuvaavien ryhmien kohdalla sukupuolten erilaisessa kulttuurisen ja taloudellisen pääoman hallinnassa: naiset sijoittuvat useammin kulttuuripääoman haltijoihin ja miehet talouspääoman haltijoihin. Sosiaalisen pääoman hallintaan sukupuoli ei vaikuta. Myöskään kaikkien pääomien yhtäaikaisen hallinnan kannalta sukupuolella ei ole merkitystä, kun sen sijaan pääomaköyhyys kasautuu naisia useammin miehille. (Vrt. Taulukot 17 ja 18.)

Ikäryhmittäin tarkasteltuna taloudellisen ja kulttuurisen pääoman hallinta keskittyy 24-39-vuotiaille nuorille aikuisille ja 40-54-vuotiaille keski-ikäisille ja sosiaalisen pääoman hallinta yli 55-vuotiaille. Pääomaköyhyys on selkeästi nuoreen ikään liittyvä ominaisuus: alle 25-vuotiaista pääomaköyhiä on yli puolet (57 prosenttia), kun nuorista aikuisista ja keski-ikäisistä heitä on vajaa kolmannes ja yli 55-vuotiaista vähän reilu kolmannes. Kaikkein huonoimmassa asemassa pääomien omistuksen suhteen ovat alle 25-vuotiaat nuoret miehet, minkä lisäksi yli 40-vuotiailla miehillä on selvästi suurempi riski pääomaköyhyyteen kuin samanikäisillä naisilla. Yli 40-vuotiaista miehistä suurin osa saa pääomaköyhän statuksen samanikäisistä naisista enemmistön sijoittuessa kulttuuripääoman haltijoihin. Kaikkien pääomien yhtäaikainen omistus näyttäisi pitkälti edellyttävän yli 25-vuoden ikää, sillä alle 25-vuotiaista vain yksi prosentti (1 henkilö) sijoittuu pääomaeliitin ryhmään. Sen sijaan yli 25-vuotiaiden kohdalla ikä ei eliittiin kuulumista enää ennusta, eli yli 25-vuotiailla ei ikäryhmittäisiä eroja pääomaeliittiin kuulumisen suhteen juurikaan ole. (Taulukko 18.)

TAULUKKO 18 Pääomien kokonaishallinta ja erilainen koostumus ikäryhmittäin (%)

Pääomaryhmät	Ikä							
	18-24-v.		25-39-v.		40-54-v.		55-70-v.	
	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet
Pääomaköyhät	54	62	25	29	23	37	30	38
Taloudellisen pääoman haltijat	6	10	11	20	13	14	3	13
Kulttuurisen pääoman haltijat	20	15	45	30	40	21	30	20
Sosiaalisen pääoman haltijat	19	13	9	11	11	14	25	18
Pääomaeliitti	1	0	10	10	13	13	12	11
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100

Äidinkielen mukaiset erot pääomien kokonaisvolyymin ja erilaisen koostumuksen suhteen jäävät vähäisiksi. Ainoastaan pääomaköyhyys liittyy jossain määrin useammin suomenkielisyyteen ja taloudellisen pääoman hallinta suomenruotsalaisuuteen: kun pääomaköyhiin kuuluu suomenkielisistä noin kolmannes ja talouspääoman haltijoihin 12 prosenttia, kuuluu molempiin ryhmiin äidinkielenään ruotsia puhuvista noin joka viides (pääomaköyhiin 22 prosenttia ja talouspääoman haltijoihin 19 prosenttia). Kulttuuripääoman haltijoihin sijoittuu molemmista kieliryhmistä noin kolmannes, sosiaalipääoman haltijoihin 14 prosenttia ja pääomaeliittiin joka kymmenes.

Asuinpaikalla näyttäisi olevan merkitystä kaikkien pääomien vähäisen omistuksen sekä kulttuurisen pääoman omistuksen suhteen. Siihen, onko henkilöllä hallussaan kaikkia pääomia paljon tai joko taloudellista tai sosiaalista pääomaa paljon mutta muita pääomia vähän, ei asuinpaikka juurikaan vaikuta. Asuinpaikalla on merkitystä pääomaköyhyyteen ja kulttuurisen pääoman omistukseen siten, että kaupungissa tai kuntataajamassa asuminen vähentää pääomaköyhyyden todennäköisyyttä ja lisää kulttuurisen pääoman omistuksen todennäköisyyttä: kaupungeissa tai kuntataajamissa asuvat sijoittuvat maaseudulla asuvia harvemmin pääomaköyhien ryhmään, mutta heitä useammin kulttuuripääoman haltijoihin. Yhtäaikainen pääomaköyhyys jokaisen pääoman suhteen sekä kulttuurisen pääoman vähäisyys on etenkin maaseudulla asuvien miesten ongelma. Kun maaseudulla asuvista miehistä sijoittuu pääomaköyhien ryhmään puolet ja kulttuuripääoman haltijoihin 15 prosenttia, ovat vastaavat osuudet maaseudulla asuvilla naisilla 30 prosenttia ja 24 prosenttia. (Taulukko 19.) Kaiken kaikkiaan polarisaatio pääomien kokonaishallinnan suhteen on siis miehillä suurempi kuin naisilla.

TAULUKKO 19 Pääomien kokonaishallinta ja erilainen koostumus asuinpaikan mukaan (%)

Pääomaryhmät	Asuinpaikka			
	Kaupunki tai kuntataajama		Maaseutu	
	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet
Pääomaköyhät	28	34	30	50
Taloudellisen pääoman haltijat	9	16	12	12
Kulttuurisen pääoman haltijat	40	25	24	15
Sosiaalisen pääoman haltijat	13	14	21	16
Pääomaeliitti	10	11	13	7
Yhteensä	100	100	100	100

Sakari Kainulaisen (2002, 270) mukaan perinteinen näkemys syrjäytymisestä sisältää kolme peruselementtiä: syrjäytymisen yhteiskunnallisen aseman, elintason ja vallan suhteen. Uudemman näkemyksen mukaan syrjäytyminen taas merkitsee laajemmin yhteiskunnan toiminnoista, erityisesti kulttuurista, syrjään jäämistä ja näin ollen yksilön ja yhteiskunnan keskeisten instituutioiden välillä olevan sidoksen murtumista. Kun syrjäytymien ymmärretään jälkimmäisen näkökulman mukaisesti, voidaan tässä saatujen tulosten perusteella sanoa miehillä olevan Suomessa naisia suurempi vaara syrjäytymiseen. Kaikkein ongelmallisin tilanne syrjäytymisen suhteen on maaseudulla asuvilla miehillä, joista peräti joka toisella on paitsi hallussaan vähän taloudellisia resursseja, myös osallistuminen kulttuuri- ja järjestötoimintaan varsin passiivista. Vaikka pääomaresurssien yhtäaikainen vähäisyys on usein tyypillistä myös alle 25-vuotiaille nuorille, on heidän kohdallaan vaikeampi tehdä johtopäätöksiä syrjäytymisestä johtuen heidän usein vielä keskeneräisestä ammatillisesta koulutuksestaan: heidän asemansa taloudellisen ja myös kulttuurisen pääoman suhteen usein nousee tulevaisuudessa. Naisten miehiä pienempi syrjäytymisen riski selittyy ainakin osittain sillä, että naiset haluavat/pystyvät miehiä paremmin luomaan sosiaalisia verkostoja, joiden avulla eri pääomien hallintaa voi lisätä ja sitä kautta edesauttaa kiinnittymistä yhteiskuntaan tai ylläpitää siihen muodostuneita sidoksia.

On kuitenkin syytä tuoda esille, että pääomaköyhien ryhmässä on kohtalaisen paljon (viidesosa) talouspääomaryhmittelyssä hyvätuloisten ryhmään kuuluvia henkilöitä. Kaikki pääomaköyhiin kuuluvat ihmiset eivät siis todellisuudessa ole tulojensa puolesta kovinkaan ”köyhiä”, vaan monen tulotaso on varsin kohtuullinen. Etenkin talouspääomaryhmittelyssä hyvätuloisiin luokituvat miehet usein sijoittuvat pääomien kokonaishallinnan ryhmittelyssä pääomaköyhiin (hyvätuloisista naisista suurin osa sijoittuu kulttuuripääoman haltijoihin), mikä taas saattaa osaltaan selittää edellä esitettyjä – ehkä hieman yllättäviäkin – tuloksia miehillä verrattain yleisesti esiintyvistä pääomaköyhyydestä. Miesten asema niin taloudellisen pääoman ryhmittelyssä kuin pääomien kokonaishallintaa kuvaavassa ryhmittelyssä olisi saattanut muodostua parem-

maksi siinä tapauksessa, jos tuloja olisi talouspääomaryhmittelyssä ollut mahdollista mitata käytettävissä olevien tulojen ohella henkilökohtaisilla palkka-/omaisuustuloilla. Lisäksi talouspääomaryhmittelyä olisi kenties muuttanut se, jos palkkatasoon sidoksissa olevat niin sanotut mies- ja naisammatit olisi pystytty erottamaan toisistaan.

Vaikka pääomaköyhyys onkin tässä käytettyjen mittareiden mukaan miehille jonkin verran tyypillisempää kuin naisille, ei pääomaeliittiin kuulumista sukupuoli kuitenkaan ennusta. Lisäksi pääomien runsas kokonaisuus on pitkälti asuinpaikasta, äidinkielestä ja (yli 24-vuotiaiden osalta) myös iästä riippumatonta. Kun kyseisten taustamuuttujien vaikutus jää pääomaeliitin ryhmässä varsin vähäiseksi, voidaan arvioida, että ryhmässä todella on kyse pääomien runsaasta hallinnasta ilman muiden tekijöiden yhteis- tai osittaista vaikutusta. Tuloksen voi myös tulkita siten, että huolimatta pääomaresurssien osittaisesta yhteydestä niin sukupuoleen, ikään, asuinpaikkaan kuin äidinkieleenkin ei mikään kyseisiin muuttujiin liittyvä tekijä (alle 24-vuoden ikää lukuun ottamatta) ole ehdottomana esteenä pääomien omistukselle suomalaisessa yhteiskunnassa.

4.6 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tälle luvulle asetettiin kaksi tutkimustehtävää. Ensimmäisenä tehtävänä oli selvittää, miten Pierre Bourdieun luokkateoria voidaan operationalisoida. Toisin sanoen tavoitteena oli etsiä ja kehittää indikaattorit, jotka mahdollisimman hyvin kvantitatiivisella mittauksen tasolla mittaavat bourdieulaisittain ymmärrettyä eriarvoisuutta. Luvun toisena tutkimustehtävänä oli tarkastella, miten Bourdieun luokkateorian operationalisointi sopii suomalaisen yhteiskunnan eriarvoisuuden ulottuvuuksien empiiriseen tutkimiseen. Tarkoituksena oli selvittää, keitä Bourdieun luokkateorian pohjalta konstruoitujen yhteiskuntaryhmien henkilöt joidenkin taustamuuttujien – kuten sukupuolen, iän ja äidinkielen – mukaan tarkasteltuna ovat, sekä arvioida kriittisesti Bourdieun teorian perusideoita suomalaisen empirian perustalta. Pääasiallisena analyysimenetelmänä eriarvoisuuden ulottuvuuksien konstruomisessa käytettiin ryhmittelyanalyysia ja tarkasteltaessa muodostettujen yhteiskuntaryhmien yhteyttä eri tyyppiin taustamuuttujiin hyödynnettiin ensisijaisesti ristiintaulukoiteja.

Bourdieun luokkateoria nojaa näkemykseen, että yhteiskuntaluokkien (ja luokkien sisäisten ryhmien) eroja voidaan kuvata taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman hallintaeroista muodostuvan kolmiulotteisen kokonaisuuden avulla. Niinpä eriarvoisuuden ulottuvuuksien operationalisoinnin lähtökohdaksi otettiin nämä kolme pääomaa. Pääomien operationalisointi suoritettiin siten, että jokainen pääomaresurssi konstruoitiin ryhmittelyanalyysin avulla erikseen kulloinkin kyseessä olevan pääoman erilaista hallintaa kuvaaviksi ryhmiksi ja lopuksi näistä ryhmistä muodostettiin kaikkien pääomien kokonaisuushallintaa ja erilaista koostumusta kuvaavat ryhmät.

Tulokset osoittivat, että ryhmittelyanalyysi on käypä menetelmä Bourdieun teorian operationalisoinnissa ja teorian empiirisessä soveltamisessa suomalaisen yhteiskunnan tutkimiseen. Niin pääomaresurssien jakautumista erikseen kuin yhtäaikaisesti tarkasteltaessa suomalaiset sijoittuvat niiden hallinnassa eriarvoisiin asemiin. Vastaushetken ammattiasemalla ja käytettävissä olevilla kuukausiansioilla mitattuna taloudellisen pääoman omistus jakoi suomalaiset neljään eriarvoiseen ryhmään: sekä ammattiasemaltaan että kuukausiansiotaan huono-osaisiin, matalassa ammattiasemassa oleviin hyvätuloisiin, korkeassa ammattiasemassa oleviin huonotuloisiin sekä molemmilta ulottuvuuksilta hyväosaisiin. Taloudellisen pääoman suhteen parhaimmassa asemassa maassamme ovat kaupungeissa tai kuntataajamissa asuvat nuoret aikuiset ja keski-ikäiset sekä joissain määrin suomenkielisiä useammin suomenruotsalaiset. Lisäksi taloudellista pääomaa, etenkin tulojen muodossa olevaa, on miehillä ja lapsettomilla naisilla ja lapsiperheitä hieman enemmän.

Kulttuurisen pääoman omistusta mitattiin perus- ja ammattikoulutuksella sekä kulttuuri- ja itsensä toteuttamiseen liittyvillä harrastuksilla. Tällöin aineistosta muodostui selkeimmin viisi kulttuuriselta pääomaltaan eriarvoisessa asemassa olevien suomalaisten ryhmää. Ryhmistä yhdessä jäivät kaikki kulttuuripääoman ulottuvuudet mataliksi, yhdessä oltiin vähän kouluttautuneita ja vähän kulttuuria harrastavia mutta luovia, yhdessä taas vähän kouluttautuneita ja ei-luovia kulttuurin harrastajia, yhdessä ainoastaan kouluttautuneita ja yhdessä ryhmässä ihmisillä oli kaikkia kulttuuripääoman ulottuvuuksia hallussa. Taloudellisen pääoman tavoin kulttuurinen pääoma kasautuu Suomessa kaupungeissa tai kuntataajamissa asuville nuorille aikuisille ja keski-ikäisille. Sen sijaan taloudellisen pääoman omistuksesta poiketen kulttuurinen pääoma on maassamme varsin selvästi naisten hallitsema pääomamuoto: naiset ovat miehiä koulutetumpia ja myös miehiä kiinnostuneempia korkeakulttuurista, eli naisilla on miehiä enemmän sekä ruumiillistunutta että institutionaalista kulttuuripääomaa. Kulttuuripääomavarannoistaan huolimatta suomalaisessa yhteiskunnassa naiset kuitenkin usein tienaaavat työelämässä miehiä huonommin ja ovat vähemmistönä ns. valtaeliitissä, mikä bourdieulaisella käsitteistöllä ilmaistuna kertonee siitä, että naiset ovat Suomessa pystyneet miehiä huonommin siirtämään kulttuuripääomansa kentältä toiselle ja muuttamaan sen muiksi pääomalajeiksi. Suomalaisen empirian valossa siis Bourdieun ajatus ruumiillistuneen kulttuuripääoman, joka kertonee ns. hyvästä mausta, kytkeytymisestä valtaan osoittautui pitkälti kestävämmäksi.

Sosiaalisen pääoman jakautumista tarkasteltiin edellä järjestötoiminta-aktiivisuuden ts. järjestöjäsenyyksien, järjestötoimintaan osallistumisen sekä luottamustehtävien näkökulmasta. Tarkastelu osoitti suomalaisten jakautuvan järjestöaktiivisuuden suhteen neljään pääryhmään: kaikilla järjestötoimintaosa-alueilla passiivisiin, vailla luottamustehtäviä oleviin aktiivisiin osallistujiin, kohtalaisen aktiivisesti osallistuviin luottamustointien haltijoihin sekä kaikilta osa-alueiltaan erittäin aktiivisiin henkilöihin. Muita ikäryhmiä aktiivisemmiksi järjestöihmisiksi osoittautuivat keski-ikäiset ja sitä vanhemmat sekä jossain määrin suomenkielisiä aktiivisemmiksi suomenruotsalaiset. Tuloksista ilmeni,

että sosiaalinen (tai järjestöllinen) pääoma on Suomessa selkeästi oma pääomamuotonsa, vaikka yhteys muiden pääomien omistukseen toki olemassa onkin. Niinpä taloudellinen ja kulttuurinen pääoma eivät suomalaisen empirian perusteella sinällään näyttäisi implikoivan sosiaalisen pääoman käsitettä, kuten Bourdieu joissakin yhteyksissä tuntuu ajattelevan.

Kun eri pääomien hallintaa kuvaavista ryhmistä tehtiin ryhmittelyanalyysillä pääomien kokonaisomistusta ja erilaista koostumusta kuvaava jaottelu, muodostui aineistosta selvimmin viisi pääomavarannoiltaan eriarvoisessa asemassa olevien ihmisten ryhmää. Ryhmistä yhdellä muodostui pääomien kokonaisvolyymi matalaksi ja yhdellä korkeaksi, ja kolmessa ns. väliryhmässä korostui kerrallaan yhden pääomalajin hallinta muiden pääomien jäädessä vähäisemmiksi. Tämänkaltaisten ”väliryhmien” löytymisestä huolimatta eri pääomalajien keskinäisten yhteyksien lähempi tarkastelu osoitti niiden, ja etenkin taloudellisen ja kulttuurisen pääoman, olevan selkeästi toisistaan riippuvia pääomia, mikä Bourdieun ajatteluun viitaten kertoo pääomien toisikseen muunnettavissa olevasta luonteesta.

Kiinnostavaa kaikkien pääomien yhtäaikaisesta ryhmittelystä saaduissa tuloksissa oli huono-osaisuuden hyväosaisuutta selkeämpi kasautuminen. Tämä havainto sekä pääomavarannoiltaan eriarvoisissa asemassa olevien ryhmien löytyminen aineistosta ylipäätään kertoo yhtäältä siitä, että puheet yhteiskuntaluokkien kuolemasta ovat ennenäikaisia sekä toiseksi siitä, että Bourdieun eriarvoisuusteoriaa voidaan soveltaa suomalaisen yhteiskunnan empiirisessä tutkimisessa.

Pääomien kokonaisvolyymia ja erilaista koostumusta kuvaavien ryhmien tarkastelu eri taustamuuttujien valossa osoitti, että pääomien kokonaisomistuksen suhteen alle 25-vuotiaat ovat muita ikäryhmiä huonommassa asemassa. Lisäksi ns. pääomaköyhyys osoittautui miehille – ja etenkin maaseudulla asuville miehille – tyypilliseksi: siinä missä taloudellista ja sosiaalista pääomaa kohtalaisen vähän omistavat naiset ovat kuitenkin innokkaita kulttuurin harrastajia jäävät vastaavassa tilanteessa olevat miehet myös tämän innostuksen puuttuessa vaille kaikkien pääomien omistusta. Näyttäisi siis siltä, että naiset pystyvät miehiä paremmin luomaan sosiaalisia verkostoja, joiden avulla eri pääomien hallintaa voi lisätä ja sitä kautta edesauttaa kiinnittymistä yhteiskuntaan.

Kuten edellä totesin, suomalaisen empirian valossa Bourdieun luokkateoria näyttäisi keskeisiltä lähtökohdiltaan soveltuvan suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisten jakojen tutkimiseen. Suomalaisen aineiston perusteella Bourdieun luokka-analyysillä on kuitenkin joitakin puutteita, joista keskeisimpänä näkisin tiettyjen eriarvoisuustutkimuksessa oleellisten tekijöiden kuten sukupuolen, asuinpaikan ja iän vähäisen huomioimisen. Tässä tutkimuksessa Lama ja luottamus –aineistosta tehdyt empiiriset analysoinnit osoittivat, että ainakin Suomessa juuri nämä tekijät tai ominaisuudet ovat usein kiinteässä yhteydessä eri pääomien omistukseen: sukupuoli etenkin kulttuurisen pääoman, asuinpaikka kulttuurisen ja taloudellisen pääoman ja ikä niin taloudellisen, kulttuurisen kuin sosiaalisenkin pääoman erisuuruiseen hallintaan. Niinpä pääomaresurssit eivät yksinään synnytä – niin Suomessa kuin luultavasti muuallakaan – sosiaa-

lisiä jakoja, vaan niiden muodostumiseen vaikuttavat pääomavarantojen erilaisen hallinnan ohella myös erityyppiset taustatekijät, joista sukupuolen, iän ja asuinpaikan ohella yksi keskeisimmistä lienee etninen alkuperä.

Vaikka Bourdieun teoria siis tämän tutkimuksen mukaan näyttäisi soveltuvan suomalaisen yhteiskunnan tutkimiseen, on luvun lopuksi kuitenkin syytä vielä pohtia hieman sitä, miten Bourdieun teorian operationalisointi suomalaisessa kontekstissa onnistui. Se että teorian operationalisoinnissa hyödynnettiin muuhun kuin bourdieulaisten luokkaulottuvuuksien tarkasteluun suunniteltua ja kerättyä tutkimusaineistoa, vaikeutti tietysti teorian operationalisointia ja soveltamista vaikuttaen samalla jossain määrin myös saatuihin tutkimustuloksiin. Lama ja luottamus -aineistoa oli tutkimuksessa kuitenkin mielestäni perusteltua käyttää, koska sen kysymykset joka tapauksessa varsin kelvollisella tavalla mahdollistivat eriarvoisuuden bourdieulaisesta lähtökohdasta tapahtuvan tarkastelun. Toisaalta en myöskään tiedä, olisinko tätä tutkimusta aloittaessani edes kyennyt juurikaan Lama ja luottamus -aineiston kysymyksiä parempien bourdieulaista eriarvoisuutta mittaavien kysymysten laadintaan, jos olisin kyselylomakkeen itse tehnyt ja aineiston itse kerännyt, sillä valmiin aineiston puutteet selvisivät paremmin vasta tutkimuksen edetessä analyysiajoja tehdessä ja Bourdieun ajatteluun syvällisemmin tutustuessa.

Tämän tutkimuksen kannalta suurimpana vajeena Lama ja luottamus -aineistossa oli omaisuus ja varallisuustietojen puuttuminen, mikä vaikeutti taloudellisen pääoman mittaamista. Koska omaisuustulot ovat oleellinen osa taloudellisia resursseja ja koska niiden rooli viime vuosien tuloerojen kasvussa on ollut merkittävä (esim. Uusitalo 2000), katosi tutkimuksessa tärkeää tietoa taloudellisen pääoman hallintaeroista. Omaisuuden ja varallisuuden mukana olo taloudellisen pääoman yhtenä ulottuvuutena olisi esimerkiksi saattanut parantaa vanhempien ikäryhmien asemaa talouspääomahierarkiassa sekä miesten asemaa paitsi taloudellista pääomaa myös pääoman kokonaisvolyyymia kuvaavien hallintaerojen ryhmittelyssä.

Käytetyn aineiston toisena keskeisenä puutteena oli vastaajien kulttuurisen pääoman kannalta merkityksellisten lähtöasematietojen puuttuminen. Vaikka kyselylomakkeesta löytyneet ja tässä tutkimuksessa kulttuurisen pääoman mittareina käytetyt perus- ja ammattikoulutustiedot sekä kulttuuri- ja itsensä toteuttamiseen liittyvät harrastukset kertovatkin kulttuurisen pääoman hallinnasta varsin paljon, olisi kulttuurisen pääoman yhtenä ulottuvuutena ollut hyvä käyttää - joko harrastusmuuttujien sijaan tai niiden ohella - vastaajien sosiaalista alkuperää, sillä Bourdieun mukaan habitus muodostuu pitkälti juuri sosiaalisen alkuperän kautta vaikuttaen siten merkittävästi myös kulttuuriseen kompetenssiin (esim. Bourdieu 1984). Lähtöasematietojen kautta esimerkiksi tutkimuksen seuraavan luvun asenteita ja toimintataipumuksia olisi voitu lähestyä nyt kyettyä tarkemmin. Pienempänä ongelmana kulttuurisen pääoman mittaamisen kannalta Lama ja luottamus -lomakkeessa oli yhtäältä se, ettei vastaajien tietämystä eri tyyppisiin kulttuuriin liittyviin asioihin oltu kysytty sekä toisaalta se, että harrastusvaihtoehtovalikoima oli melko suppea. "Kulttuurintietämystiedot" olisivat kenties vaikuttaneet kulttuurisen pääoman hallinnasta

saatuihin tuloksiin vähentäen kyseisen pääoman hallinnan asuinpaikkasidonaisuutta. Monipuolisemmat harrastustiedot taas olisivat saattaneet tuoda lisätietoa nyt käytettyihin harrastusulottuvuuksiin - tai jopa muokata ne hieman toisentyypiksi.

Parhaimmat mahdollisuudet Lama ja luottamus -aineisto antoi mielestäni eri pääomalajeista sosiaalisen pääoman tarkastelulle. Vaikka sosiaalinen pääoma tutkimuksessa pelkistettiin järjestölliseksi pääomaksi, olisi aineisto mahdollistanut myös muunlaisten sosiaalisiin verkostoihin ja vuorovaikutukseen, kuten eri tyyppisiin yhteistyömuotoihin osallistumiseen, liittyvien tietojen käytön sosiaalisen pääoman hallinnan mittaamisessa. Niiden käyttöön en tutkimuksessa kuitenkaan päätenyt, sillä kokeilu juuri eri tyyppisiin yhteistyömuotoihin osallistumista kuvaavan ulottuvuuden mukana olosta sosiaalisen pääoman ryhmittelyssä ei näyttänyt tuovan oleellista lisäinformaatiota kyseisen pääoman hallinnasta. Näin luultavasti siksi, koska järjestöaktiivisuus joka tapauksessa on - kuten seuraavassa luvussakin selviää - varsin kiinteässä yhteydessä myös muihin kuin yhdistysten tai järjestöjen kautta syntyviin ja ylläpidettäviin sosiaalisiin siteisiin.

5 ASEENTEET JA TOIMINTATAIPUMUKSET BOURDIEULAISITTAIN

5.1 Arvot, asenteet, dispositiot ja maku Bourdieun teoriassa

Asenteita koskevissa teoreettisissa määritelmässä asenteiden on perinteisesti nähty pohjautuvan arvoihin ja arvomaailmoihin, mutta usein asenteet ja arvot on kuitenkin erotettu toisistaan. Esimerkiksi Erik Allardt (1988, 51, 55) on määritellyt arvot ympäristöstä opituiksi, yleisiksi ja suhteellisen pysyviksi valinta- taipumuksiksi asenteiden ollessa nopeammin muuttuvia, spesifimpiä ja pinta- puolisempia reagoitaitapumuksia. Allardtin mukaan asenteet koostuvat kognitiivisesta, emotionaalisesta ja toimintavalmiutta kuvaavasta osatekijästä. Asenteissa on siis erilainen sisältö ja intensiteetti ja ne myös vaihtelevat suuresti sen mukaan missä määrin niitä voidaan pitää todellisina toimintavalmiuksina (käyttäytymisulottuvuus).

Kun arvoja ja asenteita tarkastellaan bourdieulaisesta viitekehystä käsin, paikantava ne siinä kulttuurisen pääoman, habituksen ja symbolisen pääoman tai symbolisen (väki)vallan käsitteisiin. Bourdieu mieltää asenteet osaksi habitusta, joka siis bourdieulaisittain tarkoittaa sisäistettyjen rakenteiden muodostamaa asenteiden sekä suhtautumis- ja toimintataipumusten kokonaisuutta. Habitus (siihen ruumiillistunut kulttuuripääoma) sisäistetään lapsuudessa primaripedagogiikan välityksellä omaksumalla ympäristön arvot, luokittelut, kie- li, tavat jne. Silloin kun luokan tai ryhmän jäsenten habituksen muotoutumis- olosuhteet ovat samanlaiset, voidaan puhua luokka- tai ryhmähabituksista. Toi- sin sanoen erilaisten lapsuuden olosuhteiden – jotka puolestaan pohjautuvat pääomaeroihin – voi katsoa tuottavan erilaisia habituksia. (Vrt. esim. Siisiäinen 1986, 106-108.)

Yhteiskunnan valtarakenteita uusinnetaan Bourdieun mukaan symbolisen pääoman avulla, koska sen tukemaa valtaa ei kyseenalaisteta. Kätkettyä valtaa esiintyy kaikkialla, esimerkiksi koulutuksessa. Bourdieun mukaan koulussa menestyminen edellyttää hallitsevan luokan arvomaailman (kulttuuripää- oman/habituksen) omaksumista, sillä koulutusjärjestelmä perustuu tähän ar-

vomaailmaan. Toisaalta koulutus myös lisää kulttuuripääomaa, ja siten kulttuuripääoma on sekä koulussa menestymisen edellytys että sen tulos. Ylimpien sosiaaliluokkien lapset todennäköisesti menestyvät koulussa alempia ryhmiä paremmin omaksuttuaan jo kotona hallitsevan luokan arvomaailman, mikä taas kasaa heille yhä enemmän kulttuurista pääomaa. Tätä kautta koulutus uusintaa yhteiskunnassa vallitsevia valtarakenteita. (Bourdieu 1974, 80-81; 1986, 243-248.)

Bourdieu käyttää asenteista, suhtautumistavoista ja toimintataipumuksista käsitettä *dispositio*. *Habitus* ja *dispositiot* liittyvät hänen teoriassaan yhteen ja ovat vaikeasti erotettavissa toisistaan. Voidaan kuitenkin sanoa, että *habitus* muodostaa toimijan/toimijoiden yleisen ymmärtämisen ja havaitsemisen kehyksen, kun taas *dispositiot* voidaan nähdä *habitusta* pienempinä osakokonaisuuksina. *Disposition* käsite antaa *habitusta* paremman mahdollisuuden puhua suuntautuneesta toiminnasta. Sama pätee maun käsitteen kohdalla. Bourdieun (1984, 174-175) mukaan maku on käytännöllinen operaattori, jolla erilaiset käytännöt muutetaan symboliseksi ilmaukseksi luokka-asemasta. Niin *habituksessa*, *dispositioissa* kuin maussakin on kyse rakenteen ja toiminnan välisistä määritelmistä, joista ensiksi mainittu kuvaa toimijan toimintataipumuksia ja -valmiuksia kokonaisuudessaan ja kaksi jälkimmäistä ilmaisevat toimintaan kohdistuvaa suuntautuneisuutta.

Yksinkertaistaen Bourdieun ajattelua asenteiden ja toimintavalmiuksien (*dispositioiden*) muodostumisesta voidaan tulkita siten, että erilaiset elinolosuhteet – ts. pääomaerot – synnyttävät erilaisia suhtautumistapoja ja toimintataipumuksia hahmottaa sosiaalista ympäristöä ja toimia siinä. Empiirisellä tasolla asennoitumista ja toimintaa voidaan bourdieulaisesta näkökulmasta käsin tutkia tarkastelemalla asenteita ja toimintaa, niiden mahdollista eriytymistä, suhteessa eri pääomallottuvuuksiin. Seuraavassa tämän kaltainen asetelma toteutetaan selvittämällä asenteiden ja toimintavalmiuksien mahdollista vaihtelua edellä muodostetuissa pääomaryhmissä, ts. tarkastellaan, eroavatko eri pääomaryhmät asenteiden ja toimintataipumustensa suhteen toisistaan. Asenne- ja toimintamuuttujina käytetään sosiaalisiin kontakteihin, yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen sekä luottamukseen liittyviä muuttujia tai niiden pohjalta muodostettuja ulottuvuuksia. Niistä ensiksi.

5.2 Asenne- ja toimintaulottuvuuksien muodostaminen

Sosiaaliset kontaktit ja yhteiskunnallinen aktiivisuus

Lama- ja luottamus -lomakkeessa vastaajien toimintataipumuksia kuvaavat kysymykset liittyvät sosiaaliseen kanssakäymiseen ja yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen. Yksi pääomaryhmävertailuun mukaan otettu sosiaalista kanssakäymistä ilmentävä muuttuja kuvaa eri tyyppisiin epävirallisiin toimintamuotoihin osallistumista. Kyseessä on seuraavista yhteistyötoiminnoista muodostettu summamuuttuja: vierailut naapureiden tai muiden ystävien luona, osallistumi-

nen talkoisiin tai naapuriapuun, mukana olo harrastusporukassa, osallistuminen kimppakyytiin ja illanvietto ystävien/tuttavien kanssa (kysymys 43)⁵. Muodostettua summamuuttujaa oli alun perin tarkoitus hyödyntää pääomaryhmien konstruoinnissa, mutta erilaiset analyysiajot osoittivat sen soveltuvan paremmin pääomaryhmien välisten erojen tarkasteluun.

Epävirallisia sosiaalisia kontakteja on lomakkeessa mitattu luokitellulla kysymyksellä *"kuinka moneen sellaiseen ihmiseen pidätte yhteyttä, jolle olette valmis antamaan apua tai jolta katsotte tarvittaessa voivanne pyytää apua 1) päivittäin, 2) vähintään kerran viikossa, 3) vähintään kerran kuukaudessa, 4) vähintään kerran vuodessa"* (kysymys 42). Otin kysymyksen vaihtoehdoista pääomaryhmävertailuun mukaan ainoastaan vaihtoehdon "päivittäin", koska muita voi vastaushalukkuuden perusteella arvioituna pitää melko epärelevantteina vaihtoehtoina: kun "päivittäin" -vaihtoehtoon on jättänyt vastaamatta vastaajista seitsemän prosenttia, vaihtelevat puuttuvien vastausten osuudet muiden vaihtoehtojen kohdalla 11-16 prosenttiin.

Kuten luvussa 4.3 oli jo puhetta, on pääomaryhmävertailuun otettu mukaan yhdeksi ulottuvuudeksi rentoutumiseen liittyvät vapaa-ajanharrastukset. Ulottuvuutena on käytetty ns. *rentoutuminen* -faktoria, jonka kärkimuuttujina ovat elokuvissa ja ravintolassa käynnit. Ko. faktori on yksi niistä kolmesta faktorista, jotka muodostettiin lomakkeen kahdeksasta harrastusmuuttujasta luvussa 4.3. Vaikka rentoutumiseen liittyvät vapaa-ajan harrastukset usein liittyvät tietyn tyyppiseen kulttuurisen pääoman hallintaan sekä nuoreen ikään, voi niissä ajatella olevan kyse myös sosiaalisesta kanssakäymisestä: useinhan elokuvissa ja ravintoloissa käydään/olla tekemisissä toisten ihmisten kanssa.

Vastaajien yhteiskunnallista aktiivisuutta on lomakkeessa tiedusteltu kysymällä, ovatko he yrittäneet tietyn tavoin vaikuttaa yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin omalla paikkakunnallaan tai valtakunnallisesti viimeiseksi kuluneen vuoden aikana (kysymys 45). Kysymykseen vastausvaihtoehdoiksi annetuista vaikuttamistavoista voidaan hahmottaa kolme kokonaisuutta, joiden pohjalta vaikuttamisaktiivisuuden pääomaryhmittäisiä eroja on seuraavissa luvuissa tarkasteltu sekä yksittäisinä että summattuina muuttujina. Kokonaisuuksista ensimmäinen koostuu vaihtoehdoista "olen allekirjoittanut poliittisen tai muun yhteiskunnallisen vetoimuksen", "olen kerännyt allekirjoituksia poliittiseen tai muuhun yhteiskunnalliseen vetoimukseen" ja "olen kirjoittanut mielipiteeni sanomalehteen". Näissä vaikuttamiskeinoissa on pitkälti kyse yksilötason päätöksiin nojaavasta osallistumisaktiivisuudesta ja yhteiskunnallisiin asioihin maltillisin keinoin vaikuttamisesta, ns. *omakohtaisilla keinoilla vaikuttamisesta*. Toinen kokonaisuus, joka muodostuu vaihtoehdoista "olen osallistunut mielenosoitukseen" sekä "olen osallistunut lakkoon", kuvaa edellisiä hieman radikaalimpia, ryhmätasolla tapahtuvan vaikuttamisen keinoja. Ulottuvuudesta voi-

⁵ Yhteistyömuotoihin osallistumista on lomakkeessa tiedusteltu dikotomisella vastausasteikolla 1="kyllä" ja 2="ei". Ennen summamuuttujan tekoa vastausvaihtoehdot luokiteltiin uudelleen siten, että "ei" -vastaukset saivat arvon 0 ja "kyllä" -vastaukset arvon 1. Vastaavasti toimittiin myös tehtäessä summamuuttujia yhteiskunnallista aktiivisuutta mittaavasta kysymyksestä, jonka vastausasteikko alkuperäisessä muodossaan oli niin ikään 1="kyllä" ja 2="ei" (ks. luvun neljäs kappale).

daan käyttää nimitystä *kollektiivisilla keinoilla vaikuttaminen*. Kokonaisuuksista kolmas taas kokoaa yhteen vaihtoehdot ”olen antanut taloudellista tukea yhteiskunnallisille liikkeille tai yhdistyksille” ja ”olen tukenut tai auttanut kansanedustajaehdokasta”, ja siinä on näin ollen kyse *yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien tukemisesta*. Tähän kokonaisuuteen liittyy myös käänteisesti vaihtoehto ”olen vastalauseena jättänyt äänestämättä viime vaaleissa”, mutta selkeyden vuoksi vaihtoehto on jätetty pääomaryhmävertailusta pois. Aktiivisuusulottuvuuksista ainakin toisena ja kolmantena mainitun ulottuvuuden voi tulkita kuvaavan yhteiskunnallisen aktiivisuuden ohella myös sosiaalista kanssakäymistä.

Kun yleiskuvaa suomalaisten yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamisen keinoista tarkastellaan suorien jakaumien avulla, osoittautuvat taloudellisen tuen antaminen yhteiskunnallisille liikkeille tai yhdistyksille sekä vetoomuksen allekirjoittaminen selvästi muita yleisemmiksi vaikuttamisen tavoiksi. Seuraavaksi eniten ihmiset ovat 1990-luvun loppupuolella pyrkineet vaikuttamaan yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin kansanedustajaehdokkaan tukemisella ja sanomalehtien mielipidekirjoituksilla lakkojen, mielenosoitusten ja vetoomusallekirjoitusten keräämisen ollessa tuolloin selkeästi harvinaisimpia vaikuttamisen konsteja. (Taulukko 20.)

TAULUKKO 20 Suomalaisten yhteiskunnallinen vaikuttaminen vuosina 1994 ja 2000 (“kyllä” -vastausten prosenttiosuudet)

	Vuosi 1994	Vuosi 2000
Taloudellinen tuki liikkeille tai yhdistyksille	15,6	29,9
Vetoomuksen allekirjoittaminen	12,4	20,9
Mielipidekirjoitus sanomalehteen	7,5	7,0
Osallistuminen lakkoon	4,4	4,6
Osallistuminen mielenosoitukseen	6,1	2,8
Kansanedustajaehdokkaan tukeminen		11,5
Allekirjoitusten kerääminen vetoomukseen		3,1

Myös Pohjoismaat - Baltia -projektin Suomen vuoden 1994 lomakkeessa on kysytty Lama ja luottamus -aineiston kanssa osittain samoin vaihtoehdoin suomalaisten yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin vaikuttamisen keinoja. Näiden molemmissa aineistoissa esiintyvien aktiivisuusvaihtoehtojen vertailu aineistojen välillä taulukossa 19 osoittaa, että vaikuttamiskeinoissa on tapahtunut joitakin muutoksia 1990-luvun alkupuolesta 2000-luvun taitteeseen. Laman aikana on annettu taloudellista tukea yhteiskunnallisille liikkeille ja yhdistyksille sekä allekirjoitettu vetoomuksia selvästi vähemmän kuin vuosikymmenen lopussa. Ensiksi mainittu muutos on tietysti varsin ymmärrettävä, kun sen sijaan jälkimmäisen muutoksen tulkinta on vaikeampaa. Mahdollisesti vetoomusten allekirjoittaminen on vuonna 2000 ollut yleisempää yksinkertaisesti siksi, että vetoomuksia on - osittain muun muassa internet-vetoomusten yleistymisen vuok-

si – ollut enemmän liikkeellä. Jonkinasteinen muutos aktiivisuudessa 1990-luvun aikana näkyy aineistoissa lisäksi mielenosoitusten kohdalla: laman aikana mielenosoituksiin on osallistuttu jossain määrin useammin kuin vuosikymmenen loppupuolella. Tämän voi ajatella johtuvan siitä, että taloudellisen kriisin aikana mieltä on osoitettu erilaisista, useampien ihmisten tärkeämmiksi katsomista tai useampia ihmisiä välittömämmin koskettavista syistä kuin vuosituhanen vaihteessa: laman aikana monet mielenosoitukset ovat voineet liittyä esimerkiksi työttömyyteen, kun laman jälkeisissä mielenosoituksissa on keskitytty erityisesti vihreiden arvojen puolustamiseen ja globalisaation vastustamiseen.

Taloudellisten syklien ja ideologis-poliittisten jaksojen välisiin suhteisiin liittyvän ”heads down” -hypoteesin mukaan ihmiset pitävät taloudellisen lamakauden aikana päänsä alhaalla ja suuntaavat katseensa nykypäivään ja omaan itseensä. He siis ovat varovaisia ja konservatiivisia ja heistä voi tulla myös apaattisia. Radikalismi taas, edellisen vastakohtana, liittyy heads down -hypoteesin mukaan lamakauden päättymisiin ja niiden välisiin vaurauden kausiin, jolloin ihmiset näyttävät vaativan jotakin parempaa jolleivät itselleen, ainakin lapsilleen. (Ks. Siisiäinen 2002, 71.)

Suomessa talouden kehitystä osoittavat käyrät, kuten kotitalouksien ostovoima, tuotannon määrä, investoinnit kaupan myynti jne., kääntyivät laskuun 1980-luvun lopulla, ja lasku jatkui vuosien 1992-1993 tienoille, jonka jälkeen talouden määrällinen kehitys on ollut yleislinjaltaan selkeän nousevaa koko 1990-luvun ajan. Vuosituhansien vaihteessa näyttää taas muodostuneen taittuma-kohta, jolloin talouden nousu ensin tasaantui ja mitä ilmeisimmin kääntyi laskuun. (Ks. Siisiäinen 2002, 73.) Jos heads down -hypoteesin ajatellaan pitävän yleispätevästi paikkansa, olisi protestoinnin pitänyt Suomessa yleistyä 1990-luvun puolen välin tienoilla ja vähentyä vuosikymmenen loppua lähestyttäessä. Lama ja luottamus -aineiston sekä Pohjoismaat - Baltia -aineiston perusteella se näyttääkin mielenosoituksiin osallistumisaktiivisuudella mitattuna 1990-luvun loppupuolella vähentyneen, joten aineistojen voi tältä osin sanoa tukevan heads down -hypoteesia melko hyvin. Tosin luotettavien johtopäätösten tekeminen edellyttäisi laajempaa näkökulmaa protestoinnin tarkasteluun sekä siihen liittyvien tietojen vertailua pidemmältä aikaväliltä.

Luottavaisuus yhteiskunnan instituutioihin

Luottamus sosiologisenä ja taloustieteellisenä tutkimuskohteena – yhteiskunnallisten ja taloudellisten instituutioiden, verkostojen ja yksilöiden välisten vastavuoroisten suhteiden jäsentyneenä prosessina ja rakenteena – on herättänyt paljon kiinnostusta viime vuosina. Luottamus on uusissa, 1990-luvulta lähtien tehdyissä empiirisissä tutkimuksissa ja teoreettisissa jäsenyksissä määritelty keskeiseksi sosiaalisen pääoman osaksi. Esimerkiksi Robert D. Putnam (1993, 167-176) on nähnyt sosiaalisessa pääomassa kytkeytyvän yhteen kolme siviilisoituneen yhteisön määrittävää elementtiä; a) vapaaehtoisuuteen perustuvat *yhdistykset ja muut sosiaaliset verkostot*, jotka pysyvät koossa niiden jäsenten tunteman

b) *luottamuksen* ja siihen liittyvien c) *normatiivisten sääntöjen ja vastavuoroisten odotusten* pohjalta. Putnamilaisesta näkökulmasta sosiaalinen pääoma kulkee itseään vahvistaen kehässä sosiaaliset verkostot – vastavuoroisuuden normit – luottamus – sosiaaliset verkostot.

Luottamuksen käsitteellisen sisällön jäsennykseen liittyen Adam Seligman on teoksessaan *The Problem of Trust* (1997, 18) erottanut ihmisiä kohtaan tunnetun luottamuksen instituutioita ja abstrakteja järjestelmiä kohtaan tunnetusta luottamuksesta. Hän soveltaa luottamuksen käsitettä (trust) edelliseen ja käyttää luottavaisuuden käsitettä (confidence) jälkimmäisestä. Kaj Ilmosen (2002b, 24-25) mukaan Seligmanin jaottelu on liian yksinkertaistava, mutta kuitenkin myös hänen mielestään instituutioihin ja ihmisiin luottamisen suhteen monimutkaisuudesta johtuen luottamus ja luottavaisuus on järkevää pitää analyytisesti erillään. Luottamuksen voi tällöin ajatella Ilmosen mukaan viittaavan tilanteeseen, jossa ihmisten välinen yhteys on välitöntä ja henkilökohtaista. Näissä tilanteissa luottamus on ikään kuin annettua, koska sitä epäillään harvoin. Luottavaisuus sitä vastoin kuvaa tilanteita, joissa toimijoiden suhteet ovat välillisiä ja persoonattomia.

Kun luottamusta tarkastellaan yhtäältä välittömän ja välillisen sekä toisaalta henkilökohtaisen ja epäpersoonallisen ulottuvuuden näkökulmasta, ei jaottelu ”annettuun” luottamukseen ja luottavaisuuteen vielä riitä, vaan niiden lisäksi on olemassa kaksi muutakin luottamussuhdetta. Kun luottamus on luonteeltaan henkilökohtaista, mutta välillistä, on kyse niin sanotusta ”luottamusketjusta” tai luottamusverkostosta, joka sellaisenaan ilmentää sosiaalista pääomaa. Vaikka henkilö A ei tunne henkilöä B, A silti luottaa B:hen sen vuoksi, että myös A:lle tuttu kolmas henkilö C luottaa häneen. Toisin sanoen A luottaa B:hen jo pelkästään siksi, että hän kuuluu verkostoon, vaikka A ei tunnekaan B:tä. Neljäs luottamussuhde muodostuu silloin, kun olemme tekemisissä lähes päivittäin samojen, meille tuntemattomien ihmisten kanssa. Luotamme heihin siksi, koska arvelemme heillä olevan saman tyyppisiä ominaisuuksia kuin itselämme; he esimerkiksi asuvat samassa kaupunginosassa kuin me. Tämän kaltaista epäpersoonallista ja välitöntä luottamussidettä voi kutsua ”humanistiseksi”. (Patterson 1999, 154-157; ks. myös Ilmonen 2002b, 25-26.)

Sosiaalisen pääoman uudet määritelmät, jotka kytkevät luottamuksen ja muut sosiaalisten verkostojen koossapysymiseen liittyvät tekijät sosiaalisen pääoman keskeisiksi elementeiksi, eroavat selkeästi Bourdieun 1970-80-luvuilla muotoilemasta sosiaalisen pääoman käsitteestä, joka siis viittaa ennen muuta sosiaalisten suhteiden pohjalta syntyviin, yhteiskunnassa yksilöiden/ryhmien kesken epätasaisesti jakautuneisiin resursseihin (ks. myös luku 3.1). Tämän päivän sosiaaliseen pääomaan liittyvissä keskusteluissa bourdieulainen ”konfliktinäkökulma” on usein jäänyt varsin vähäiselle huomiolle tai se on sivuutettu jokseenkin kokonaan. Tämän ”syrjäyttämisen” on arveltu johtuvan muun muassa Bourdieun ylipäätään kaoottisesta pääoman käsitteestä sekä bourdieulaisten sosiaalisen pääoman palautumisesta taloudelliseen pääomaan (Fine 2001, 63).

Toisaalta myöskään Bourdieun teoriassa, tai sosiaalisen pääoman käsitteessä, ei luottamuksen tarkasteluille jää juurikaan sijaa. Siisiäisen (2003, 210-211) mukaan teoretisoinneissaan lähimmäs luottamuksen problematiikkaa Bourdieu tulee tarkastellessaan tunnustuspääomaa, yleispätevää ja sen monopolisointia, pyyteettömyyttä sekä lahjaa ja vastalahjaa. Hieman liioittelemalla bourdieulainen yleistyneen ”luottamuksen” konseptio voitaisiin ymmärtää ”yleispäteväksi tehdyksi arvoksi (hyveeksi), joka asetetaan vapaaehtoisen toiminnan ja sosiaalisen vaihdon perustaksi”. Yleistynyt luottamus yleispätevien hyveiden tapaan voisi bourdieulaisessa tarkastelussa paljastua viime kädessä erityiseksi arvoksi, jonka taustalla vaikuttavat vahvojen edut.

Toimintaa ohjatesaan yleistetty luottamus on bourdieulaisittain yhteydessä symboliseen pääomaan ja -vallankäyttöön. Symbolinen pääoma on Bourdieun mukaan pääomamuoto, jonka taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma saa silloin, kun se havaitaan ja tunnustetaan legitimiinä. Eri pääomalajien esiintyminen symbolisena pääomana edellyttää sosiaalisia toimijoita, joilla on siihen sopivat havainnon ja arvostamisen kategoriat. Kyseisen legitimiin näkemisen tavan avulla implisiittinen tehdään eksplisiittiseksi ja potentiaaliset ryhmät (tai luokat) aktuaalisiksi. Maailman hahmottamisen määrittäviin kategorioihin ja erotteluihin vaikuttaminen on sosiaalisen maailman muuttamisen tai säilyttämisen päätapa. Vaikutus on sitä tehokkaampaa, mitä enemmän se voi nojautua itsestänselvyyksien eli doksan alueeseen tarvitsematta turvautua toimijoiden vakuutteluun ja taivutteluun. (Siisiäinen 2003, 211; ks. myös luku 3.2.1.)

Vaikka luottamus kaiken kaikkiaan istuu melko huonosti Bourdieun teoreettisen ajatteluun, voidaan luottamusta näkemykseni mukaan kuitenkin tarkastella empiirisesti myös bourdieulaisesta näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa luottamusta lähestytään empiirisellä tasolla bourdieulaisittain siten, että luottamusta ja sen mahdollista eriytymistä tarkastellaan suhteessa edellä muodostettuihin pääomaryhmiin. Luottamus mielletään tässä ensisijaisesti asenteiksi ja suhtautumistavoiksi, jotka todennäköisesti poikkeavat pääomaresursseja erisuuruisia määriä omistavilla yhteiskuntaryhmillä toisistaan. Seuraavaksi muodostan tutkimusaineiston kysymyksistä edellä esitettyyn luottamusjaotteeseen nojautuen muutamia luottamusulottuvuuksia pääomavertailua varten. Lähinnä muodostetut ulottuvuudet liittyvät luottavaisuuteen sekä annettuun ja humanistiseen luottamukseen. Ensiksi mainittuja tarkastelen tässä alaluvussa ja kahta jälkimmäistä seuraavassa.

Välillistä ja epäpersoonallista luottavaisuutta kuvaavat ulottuvuudet on koottu kysymyksestä, jolla on tiedusteltu vastaajien luottamusta valtakunnallisen tason instituutioihin ja organisaatioihin. Tätä luottamuksen muotoa on lomakkeessa mitattu kysymällä vastaajilta kuinka paljon he luottavat siihen, että tietyt instituutiot ja organisaatiot ajavat tavallisten ihmisten asioita (kysymys 27). Ko. kysymyksen vastaukset tiivistin pääomaryhmävertailua varten faktori-analyysissä. Vastausten tiivistäminen oli mielekäästä, koska voidaan olettaa, että ihmisillä on taipumus arvioida tietyn tyyppisiä instituutioita samalla tavoin. Empiria myös vahvisti epäilyn: instituutiot asettuivat analyysissä luottamuk-

sensa suhteen ”järjestykseen” toimintatarkoituksensa tai -ympäristönsä perusteella.

Faktorianalyysi muodosti luottavaisuutta yhteiskunnan eri instituutioihin mittaavan kysymyksen vastauksista kaikkiaan neljä ns. instituutioulottuvuutta. Niistä ensimmäiselle sijoittuivat luottamusta eduskuntaan, hallitukseen, oikeuslaitokseen ja Euroopan unioniin tiedustelevat vaihtoehdot. Ulottuvuudessa yhdistyvät hallinto (tai poliittinen valta) sekä lakien säätämisen ja niiden soveltamisen kautta tapahtuva yhteiskuntajärjestyksen ylläpito. Annan faktorille nimen *luottavaisuus hallintoon ja oikeuteen*. Luottamus päivälehdistöön sekä televisioon ja radioon antoivat vahvimman leimansa toiselle faktorille, joten siinä on kyse *luottavaisuudesta mediaan*. Kolmannen faktorin selkeimmiksi kärkimuuttujiksi puolestaan muodostuivat luottamus puolustusvoimiin ja kirkkoon, joiden lisäksi faktorille sijoittuivat melko suurilla painokertoimilla myös luottamus yliopistoihin ja pankkeihin. Ulottuvuudessa on tulkintani mukaan kyse luottavaisuudesta turvallisuuden tunnetta synnyttäviin auktoriteetteihin, ja niinpä käytän siitä nimitystä *luottavaisuus auktoriteetteihin*. Neljäs faktori, jolla latautuivat voimakkaimmin luottamus työntekijöiden ay-liikkeeseen ja työnantajajärjestöihin sekä niitä hieman heikommalla painokertoimella myös luottamus pankkeihin, kutsun nimellä *luottavaisuus ammattiyhdistysliikkeeseen*. Faktorianalyysissä muodostuneet instituutioulottuvuudet ovat samankaltaisia suhteessa aiempiin tutkimuksiin, joissa suomalaisten luottamusta yhteiskunnan eri instituutioihin on tarkasteltu faktorianalyysin kautta rakennettujen ulottuvuuksien pohjalta (esim. Nurmela, Pehkonen & Sänkiaho 1997, 173-174)⁶.

---

⁶ Lomakkeessa on luottavaisuutta instituutioihin ja organisaatioihin mitattu vastausasteikolla 1= ”erittäin paljon”, 2= ”melko paljon”, 3= ”yhden tekevää”, 4= ”melko vähän”, 5= ”ei lainkaan” ja 9= ”ei kokemusta/ei osaa vastata”. Ennen faktorianalyysin tekoa vaihtoehdot vaihdettiin käänteiseen järjestykseen, minkä lisäksi vaihtoehto 9 yhdistettiin vaihtoehtoon 3.

TAULUKKO 21 Luottavaisuutta yhteiskunnan eri instituutioihin kuvaavat faktorit

	FAKTORIT			
	Luottavaisuus hallintoon ja oikeuteen	Luottavaisuus mediaan	Luottavaisuus auktoriteet- teihin	Luottavaisuus ammattiyhdis- tysliikkeeseen
Eduskunta	,90	,10	,17	,11
Hallitus	,88	,09	,19	,17
Euroopan unioni	,46	,27	,08	,38
Oikeuslaitos	,45	,12	,30	,36
Päivälehdistö	,15	,89	,12	,04
Televisio ja radio	,11	,88	,14	,11
Puolustusvoimat	,14	,06	,80	,05
Kirkko	,35	,08	,66	,02
Yliopistot	,12	,36	,52	,23
Pankit	-,03	,31	,46	,47
Työnantajajärjestöt	,15	-,00	,27	,76
Työntekijöiden ay-liike	,22	,08	-,10	,70
Ominaisarvot	4,2	1,4	1,0	1,0
% kokonaisvaihtelusta	35,3	11,9	8,5	8,4

Kun suomalaisten luottavaisuutta instituutioihin ja organisaatioihin tarkastellaan yleisellä tasolla, osoittavat tulokset suomalaisten luottaneen vuonna 2000 selvästi eniten työntekijöiden ay-liikkeeseen tavallisten ihmisten asioiden ajajina: melko paljon tai erittäin paljon siihen on ilmoittanut luottavansa 60 prosenttia vastaajista. Seuraaviksi suurimman luottamuksen ovat saaneet kirkko ja oikeuslaitos (molempien osuudet 38 prosenttia), joiden jälkeen tulevat noin joka kolmannen suomalaisen luottamuksella puolustusvoimat (33 prosenttia), Tv ja radio (33 prosenttia) sekä eduskunta (31 prosenttia). Suunnilleen joka neljäs on ilmoittanut luottavansa hallitukseen (27 prosenttia), yliopistoihin (27 prosenttia), päivälehdistöön (26 prosenttia) ja työnantajajärjestöihin (23 prosenttia). Kaikkein vähäisintä on ollut pankkeja (16 prosenttia) ja Euroopan unionia (10 prosenttia) kohtaan tunnettu luottamus.

Mainitut tulokset tukevat esimerkiksi Suomen Gallupin tietoja vuodelta 1996, joiden mukaan suomalaiset luottavat vanhoihin, turvallisuuteen ja järjestykseen sekä vakauteen liittyviin voimiin (ammattiyhdistykset, kirkko, oikeuslaitos ja puolustusvoimat) enemmän kuin poliittiseen hallintoon (eduskunta ja hallitus). Suomen Gallupin tietojen mukaan suomalaiset kuitenkin näyttäisivät luottavan tässä saatuja tuloksia selvästi enemmän useisiin turvallisuuteen ja järjestykseen liittyviin instituutioihin: kun esimerkiksi vuoden 1996 tietojen perusteella puolustusvoimiin on luottanut suomalaisista melko paljon tai hyvin paljon 80 prosenttia, oikeuslaitokseen 66 prosenttia ja kirkkoon 55 prosenttia, on

kyseisiin instituutioihin vuonna 2000 luotettu vain 33-38 prosentin osuuksilla. (Ks. Nurmela, Pehkonen & Sänkiaho 1997, 165-168.) Erot voivat jossain määrin johtua luottavaisuuden vähenemisestä mainittuihin tahoihin vuosien 1996-2000 välisenä aikana, mutta todennäköisesti myös siitä, että käytetyt aineistot eivät ole keskenään täysin vertailukelpoisia. Vuonna 1996 instituutioihin luottavaisuutta on tiedusteltu yleisellä tasolla (kuinka paljon vastaaja luottaa eri instituutioihin), kun Lama ja luottamus -aineistossa "instituutiokysymys" on kontekstisidonnainen (kuinka paljon vastaaja *luottaa siihen, että instituutiot ajavat tavallisen ihmisen asioita*). Lienee selvää, että kysymykset ovat riittävän erilaisia johtaakseen melko suurella todennäköisyydellä myös hieman erilaisiin vastauksiin.

Joka tapauksessa luottavaisuudessa ilmenevät erot eri aineistojen kesken ovat kiinnostavia. Ne antavat viitteitä siitä, että luottavaisuus instituutioihin riippuu ainakin osittain näkökulmasta, josta sitä tarkastellaan. Tässä esitettyjen tulosten mukaan näyttäisi siltä, että Suomessa perinteisten instituutioiden asemaa pidetään usein periaatteessa legitimiinä, mutta läheskään yhtä usein ko. instituutioiden toimintaa ei nähdä "tavallisen" kansalaisen hyvinvointia edistävänä. Mielestäni tulokset antavat aiheen pohtia yleisen tason luotettavuusmittareiden - ts. muuttujien, joissa luottavaisuuden tarkastelukontekstia ei ole määriteltä - mielekkyyttä luottavaisuuden tason arvioinnissa: voidaan kysyä, piirtääkö yleinen luottavaisuus todenmukaisen kuvan ihmisten luottavaisuudesta? Tietyllä tasolla todennäköisesti kyllä, mutta kenties tämä kuva on jossain määrin suppea.

Kysymys "kuinka paljon luotatte eri instituutioihin" (siis ilman määritelmää siitä, mitä luottamuksella tarkoitetaan) on hyvä esimerkki survey-tutkimuksille tyypillisistä "yleensä" -kysymyksistä, joiden ongelmallisuuteen on kiinnitetty huomiota myös aiemmissa tutkimuksissa. Muun muassa Suvi Ronkainen (1999, 137) on todennut, että kyselylomakkeen maailma kutsuu esiin abstrahoivan yleispuheen sekä kysymysten muotoiluillaan että julkisuudellaan. Esimerkkinä Ronkainen mainitsee tilanteen, jossa vastaajaa pyydetään ottamaan kantaa yhteiskuntaan "yleensä", tavalliseen suomalaiseen sen sijasta, että hän kertoisi konkreettisesta paikasta tai ihmisistä, jotka oikeasti tuntee.

Lama ja luottamus -aineiston suomalaisten instituutioihin luottavaisuutta koskevissa tuloksissa on huomionarvoista myös se, että suomalaiset luottavat kovin vähän niihin organisoituneisiin tahoihin - eduskuntaan ja hallitukseen sekä myös oikeuslaitokseen ja Euroopan unioniin - jotka päätöksillään muokkaavat hyvinvointivaltion tulevaisuutta. Samalla he kuitenkin luottavat hyvinvointivaltioon. Vaikka tosin luottavaisuudesta hyvinvointivaltioon on olemassa tietoa varsin niukasti, seurataan kuitenkin sen kannatusta - jonka voi ajatella viestivän myös luottamuksesta - säännöllisesti mielipidemittauksin. Nämä mittaukset kertovat hyvinvointivaltion korkeasta kannatuksesta ja sen kasvusta 1990-luvun loppupuolella (esim. Erilaisuuksien Suomi 2001; Forma 1998).

Tätä hyvinvointivaltion korkean kannatuksen ja sen keskeisiin instituutioihin kohdistuvan epäluottamuksen välistä ristiriitaa voisi kutsua luottamuksen paradoksiksi, ja se kaipaisi hyviä tulkintoja. Voidaan kysyä, mihin oikein

luotamme, jos luotamme ”hyvinvointivaltioon”? Poliittikkaan, instituutioihin, institutionaalisia rooleja (lääkäri, sosiaalityöntekijä) miehittäviin ihmisiin vai kenties toisten ihmisten halukkuuteen maksaa hyvinvointivaltion ylläpito? Raija Julkunen ja Riikka Niemen (2002, 174) mukaan hyvinvointivaltion kannatuksessa tai luottavaisuudessa siihen saattaa olla jotain myyttistä ja tunteenomaisista. Hyvinvointivaltiota pidetään tabuna; on uskaliaasta puhua siitä pahaa. Toisaalta Julkunen ja Niemi arvelevat, että kyse voi olla pakotetusta luottavaisuudesta. Monilla kansalaisilla on vähän taloudellisia ja tiedollisia resursseja vetäytyä pois ja alkaa organisoida omia vakuutuksiaan ja palvelujaan. Niinpä voidaankin pohtia, onko enemmistö kansasta pakotettu luottamaan hyvinvointivaltioon samalla kun he kuitenkin kokevat, että päättäjät ja eliitit vetävät siltä tukeaan pois.

Luottamus eri ihmisryhmiin

Luottamukseen kohdistuvan tutkimuksen yhtenä perusoletuksena on, että luottamus ja sosiaalinen kanssakäyminen ovat yhteydessä toisiinsa: luottamus lisää halua osallistua sosiaaliseen kanssakäymiseen, joka puolestaan vahvistaa luottamusta tai ainakin uusintaa sen. Niinpä voidaan ajatella, että edellä esitetyt sosiaalisen kanssakäymisen tiheyttä ja vastaajien sosiaalisia verkostoja kuvaavat muuttujat mittaavat sosiaalisen aktiivisuuden ohella epäsuorasti myös luottamuksen määrää. Kyse on tällöin lähinnä, kuten tässä luvussa käsiteltävien muuttujien kohdalla, ihmisiin kohdistuvasta luottamuksesta. Sosiaalista kanssakäymistä ja eri ihmisryhmiin kohdistuvaa luottamusta on kuitenkin käsitelty erillisinä kokonaisuuksinaan juuri sen vuoksi, että sosiaalinen aktiivisuus kuvaa luottamusta ihmisiin ikään kuin ”mutkan kautta”. Toiseksi siinä voi samalla olla kyse myös jostakin muustakin kuin luottamuksesta, kuten kulttuuripääoman omistuksesta, joka ilmenee sosiaaliseen kanssakäymiseen perustuvina tai sitä edellyttävinä vapaa-ajan harrastuksina (vrt. luku 4.5). Ja kolmanneksi, oletamus luottamuksen ja sosiaalisen kanssakäymisen kehämäisyydestä (luottamus kasvattaa sosiaalisen kanssakäymisen tiheyttä, joka vahvistaa luottamusta) ei välttämättä pidä aina paikkansa. Luottamus kun on prosessi, jota ei voi ottaa annettuna, vaan se voi myös vuorovaikutuksen kuluessa heiketä ja johtaa sosiaalisen etäisyyden ottoon. (Vrt. Ilmonen & Jokinen 2002, 208.)

Lama ja luottamus -aineistossa on kaikkiaan neljä kysymystä, joilla on lähestytty suomalaisten luottamusta yhteiskuntamme eri ihmisryhmiin. Näistä kysymyksistä ensimmäisen, väitteen ”*Aikaisemmin ihmiset luottivat toisiinsa nykyistä enemmän*” (kysymys 35), voi ajatella kuvaavan henkilökohtaisiin ja välittömiin luottamussuhteisiin perustuvaa ”annettua” luottamusta yleisellä tasolla (vrt. Ilmonen 2002, 26). Tätä väitettä on käytetty sellaisenaan luottamuksen pääomaryhmittäisten erojen tarkasteluissa.

Sen sijaan kolmesta muusta luottamusta ihmisiin mittaavasta kysymyksestä on tehty pääomaryhmävertailua varten faktorianalyysi. Analyysiin mukaan tulleista kysymyksistä yhdessä on tiedusteltu vastaajien luottamusta seuraaviin ihmisryhmiin: perhe, ystäväpiiri, naapurit, työtoverit, koulu-/opiskelutoverit,

esimiehet, tuntemattomat suomalaiset sekä tuntemattomat ulkomaalaiset (kysymys 37). Kysymys mittaa sekä annettua (tai ns. primääriä) että humanistista (tai ns. yleistynyttä) luottamusta ja sen avulla voidaan selvittää sosiaalisen ja myös kulttuurisen läheisyyden merkitystä luottamuksessa. Muuttujan vastausvaihtoehdoista jäivät faktorianalyysistä pois vaihtoehdot "työtoverit", "koulu-/opiskelutoverit" ja "esimies", koska niistä kaksi ovat työelämän ulkopuolella olevia ja yksi ei-opiskelijoita ajatellen epärelevantteja vaihtoehtoja. Tästä kertoo muun muassa se, että kyseisiin vaihtoehtoihin oli jätetty vastaamatta selvästi useammin kuin kysymyksen muihin vaihtoehtoihin.

Toisessa faktorianalyysiin mukaan valikoituneessa kysymyksessä on painauduttu yksityiskohtaisemmin kulttuurisen läheisyyden ja luottamuksen välisen suhteen hahmottamiseen. Kyseessä on epäsuora mittari, jossa vastaajia on pyydetty kuvittelemaan, että he istuvat täydellä uimarannalla ja haluavat uimaan. Sitten on kysytty, pyytäisivätkö he tällöin heille ennestään tuntematonta naapuriaan katsomaan tavaroitaan, jos hän edustaa jotakin seuraavista kansallisuuksista tai ihmisryhmistä: 1. suomalainen, 2. suomenruotsalainen, 3. romani, 4. saamelainen, 5. inkeriläinen, 6. venäläinen, 7. ruotsalainen, 8. virolainen. Kysymykseen on vastattu asteikolla "epäröimättä", "vähän epäröiden", "en osaa sanoa", "paljon epäröiden" ja "en pyytäisi". (Kysymys 36.)

Kolmannessa faktorianalyysissä mukana olleessa muuttujassa on taas selvitetty sitä, miten luottamus mahdollisesti vaihtelee Suomen eri maantieteellisillä alueilla. Kysymyksen avulla on mahdollista hahmottaa sosiaalisen kontekstin merkitystä luottamuksessa (vrt. Ilmonen 2002, 33). Vastaajia on pyydetty kuvittelemaan, että he matkustavat eri puolilla maata ja että he poikkeavat kahvilaan ja joutuvat jättämään matkatavaransa muiden silmälläpidon alaiseksi. Sen jälkeen heiltä on kysytty, missä määrin he kokevat luottavansa vieraisiin ihmisiin maan eri osissa. (Kysymys 38.)

Faktorianalyysi muodosti kyseisistä muuttujista viisi faktoria (muuttujien asteikot olivat analyysissä lomakkeeseen nähden käännettyssä järjestyksessä). Niistä ensimmäisellä latautuivat luottamusta Suomen eri osissa mittaavan kysymyksen vaihtoehdot, ja toinen muodostui ensisijaisesti luottamuksesta suomalaisiin, suomenruotsalaisiin, saamelaisiin ja ruotsalaisiin. Kolmannelle faktorille puolestaan sijoituivat luottamusta romaneihin, inkeriläisiin, virolaisiin ja venäläisiin kuvaavat muuttujat, neljännelle faktorille luottamusta perheeseen, ystäväpiiriin ja naapureihin ilmentävät muuttujat ja viides faktori keräsi yhteen luottamusta tuntemattomaan suomalaiseen ja tuntemattomaan ulkomaalaiseen kuvaavat vastausvaihtoehdot. (Taulukko 22.) Ensimmäisestä faktorista käytän nimitystä *luottamus tuntemattomiin eri osissa Suomea*, toisesta nimitystä *luottamus kulttuurisesti läheisiin ihmisiin* ja kolmatta faktoria kutsun *luottamukseksi kulttuurisesti kaukaisiin ihmisiin*. Faktoreista neljäs taas saa käyttönimen *luottamus tuttuihin*, ja viidennestä faktorista käytän nimitystä *luottamus tuntemattomiin*.

TAULUKKO 22 Luottamusta tuttuihin ja tuntemattomiin ilmentävät faktorit

	FAKTORIT				
	Luottamus tunte- mattomiin eri osissa Suomea	Luottamus kulttuuri- sesti lähei- siin ihmi- siin	Luottamus kulttuuri- sesti kau- kaisiin ih- misiin	Luotta- mustut- tuihin	Luotta- mus tun- tematto- miin
Tuntemattomat Keski-Suomessa	,88	,24	,09	,10	,11
Tuntemattomat Varsinais-Suomessa	,88	,19	,13	,08	,15
Tuntemattomat Hämeessä	,87	,19	,15	,06	,11
Tuntemattomat Satakunnassa	,87	,16	,18	,09	,13
Tuntemattomat Pohjanmaalla	,83	,24	,08	,10	,06
Tuntemattomat Savossa	,83	,21	,12	,08	,09
Tuntemattomat Karjalassa	,82	,19	,14	,07	,10
Tuntemattomat Ahvenanmaalla	,79	,20	,19	,05	,15
Tuntemattomat Lapissa	,79	,29	,01	,10	,07
Tuntemattomat Helsingissä	,54	-,02	,39	,05	,25
Suomalainen uimarannalla	,31	,84	,16	,07	,04
Suomenruotsalainen uimarannalla	,32	,84	,21	,08	,11
Saamelainen uimarannalla	,33	,80	,24	,08	,07
Ruotsalainen uimarannalla	,29	,74	,35	,08	,14
Venäläinen uimarannalla	,15	,23	,87	,07	,10
Romani uimarannalla	,14	,13	,84	,04	,09
Virolainen uimarannalla	,22	,40	,75	,07	,14
Inkeriläinen uimarannalla	,18	,54	,64	,05	,13
Ystäväpiiri	,13	,08	,06	,81	,13
Oma perhe	-,00	,02	,01	,77	-,09
Naapurit	,19	,08	,09	,66	,17
Tuntematon ulkomaalainen	,21	,05	,31	,08	,85
Tuntematon suomalainen	,30	,23	,06	,15	,84
Ominaisarvot	10,8	2,7	1,7	1,4	1,0
% kokonaisvaihtelusta	46,7	11,7	7,2	6,3	4,5

Aiemmissa luottamusta käsittelevissä tutkimuksissa on todettu, että sosiaalinen ja kulttuurinen läheisyys lisää luottamusta (Ilmonen 2002). Tämä ei suoranaisesti taulukossa 21 esitetyissä faktorianalyysin tuloksissa näy, joskin tuloksista kuitenkin ilmenee se, että suomalaiset luottavat sosiaalisesti ja kulttuurisesti läheisiin ja kaukaisiin ihmisiin usein eri tavoin (ts. luottamusta kulttuurisesti lä-

heisiin ja kaukaisiin ihmisiin sekä luottamusta tuttuihin kuvaavat muuttujat sijoittuvat omille erillisille faktoreilleen). Vastausten tarkastelu suorien jakaumien avulla kuitenkin osoittaa aineiston tukevan aiempien tutkimusten tuloksia sosiaalisen ja kulttuurisen läheisyyden luottamusta vahvistavasta vaikutuksesta. Vastaajista 98 prosenttia ilmoittaa luottavansa (melko paljon tai erittäin paljon) perheeseensä, 94 prosenttia ystäviinsä ja 68 prosenttia naapureihinsa. Omat tavaransa uimarannalla epäröimättä tai vähän epäröiden jättäisi tuntemattoman suomensuomalaisen, suomenruotsalaisen, saamelaisen tai ruotsalaisen silmällä pidon alaiseksi vastaajista 38-65 prosenttia, kun vastaavat osuudet romaneiden, inkeriläisten, venäläisten ja virolaisten kohdalla vaihtelevat seitsemästä prosentista 17 prosenttiin.

Se että ruotsalaisiin luotetaan selvästi enemmän kuin inkeriläisiin, venäläisiin ja kertoo kuitenkin siitä, että kulttuurinen läheisyys ei ihan kaikkea luottamukseen/epäluottamukseen liittyvää vaihtelua selitä. Yhdeksi syyksi tähän on arveltu sitä, että kulttuuriselle ja sosiaaliselle etäisyydelle ei ole selkeitä kriteereitä: ne ovat itsessään kulttuurisesti muotoutuneita. Perinteisillä ajatusmuodoilla (jotka juontuvat muun muassa sodasta Venäjää vastaan), henkilökohtaisilla kokemuksilla ja erityisesti medialla on keskeinen rooli niiden asettamisessa. Media vaikuttaa historiallisesti muuttuvaan ajanhenkeen, joka aiheuttaa vaihtelua kulttuurisen ja sosiaalisen etäisyyden kriteereissä. Suomalaiset esimerkiksi luottavat nykyään enemmän ruotsalaisiin kuin itäisten naapurimaidensa kansalaisiin, vaikka nekin ovat Ruotsin tapaan Suomen naapurivaltioita ja vaikka suomalaisilla on paljon niin sosiaalista, kulttuurista kuin taloudellistakin vuorovaikutusta niiden kanssa. Sillä ei kuitenkaan ole juuri merkitystä, kun venäläisten, virolaisten ja inkeriläisten rikollisuudesta kerrotaan usein uutisotsikoissa ja kun monella suomalaisella on henkilökohtaista kokemusta tästä rikollisuudesta. (Ks. Ilmonen 2002, 31.) Toisaalta suomalaisten suurempaa luottamusta ruotsalaisiin kuin itänaapureiden kansalaisiin saattaa selittää se, että Suomessa on ollut paitsi kauan, myös venäläisiä, virolaisia ja inkeriläisiä enemmän, suomenruotsalaisia, jotka Suomen suomenkielisten keskuudessa ehkä helposti mielletään ”ruotsalaisiksi”.

Lisäksi faktorianalyysin tuloksista se, että luottamusta sekä tuntemattomiin suomalaisiin että tuntemattomiin ulkomaalaisiin yleisellä tasolla kuvaavat muuttujat muodostavat oman, erillisen faktorinsa (*luottamus tuntemattomiin* -faktori), kertoo osaltaan siitä, että kulttuurinen ja myös sosiaalinen läheisyys on yhteydessä luottamuksen vaihteluun vain osittain. Yleisellä tasolla sekä suomalaiseseen että ulkomaalaiseen tuntemattomaan henkilöön luotetaan usein saman suuntaisesti. Suorat jakaumat paljastavat, että yleinen luottamus etenkin suomalaisten kesken on varsin vähäistä verrattuna suomalaisten keskinäiseen luottamukseen edellä esitetyssä ”uimarantakontekstissa”: kun vastaajista vain viidesosa ilmoittaa luottavansa suomalaiseseen tuntemattomaan henkilöön noin ylipäätään, heistä peräti 65 prosenttia on valmis jättämään tavaransa toisen suomalaisen silmälläpidon alaiseksi uimarannalla. Kuten Kaj Ilmonen (2002, 32) on todennut, tämän kaltainen, ensi näkemältä ristiriitaiseltakin vaikuttava tulos on todennäköisesti selitettävissä sillä, että ihmisten halu yleistää luottamusta riip-

puu sosiaalisen ja kulttuurisen läheisyyden ohella aina myös olosuhteista ja tilanteesta. Silloin kun ainoana mahdollisuutena on luottaa tuntemattomiin ihmisiin, luotetaan mieluiten niihin, jotka ainakin jossakin suhteessa muistuttavat itseämme. Mutta kun tuttuja on lähistöllä heihin luotetaan yleensä enemmän kuin kehenkään muuhun.

Merkille pantavaa taulukossa 21 on edellä esitettyjen seikkojen lisäksi vielä se, että *luottamus tuntemattomiin eri osissa Suomea* -faktorille sijoittuu muita Suomen osia heikommalla painokertoimella Helsinki. Tuloksen voi tulkita viittaavan siihen, että suomalaiset luottavat tuntemattomiin vähemmän vieraillessaan Helsingissä kuin muualla Suomessa. Tulkinta saa myös varmistuksen, kun luottamusta tuntemattomiin maan eri osissa tarkastellaan yleisellä tasolla suorien jakaumien avulla. Erittäin paljon tai melko paljon tuntemattomiin ilmoittaa luottavansa Helsingissä ollessaan vain 13 prosenttia vastaajista, kun vastaava osuudet maan muilla alueilla vierailtaessa vaihtelevat 34 prosentista 57 prosenttiin.

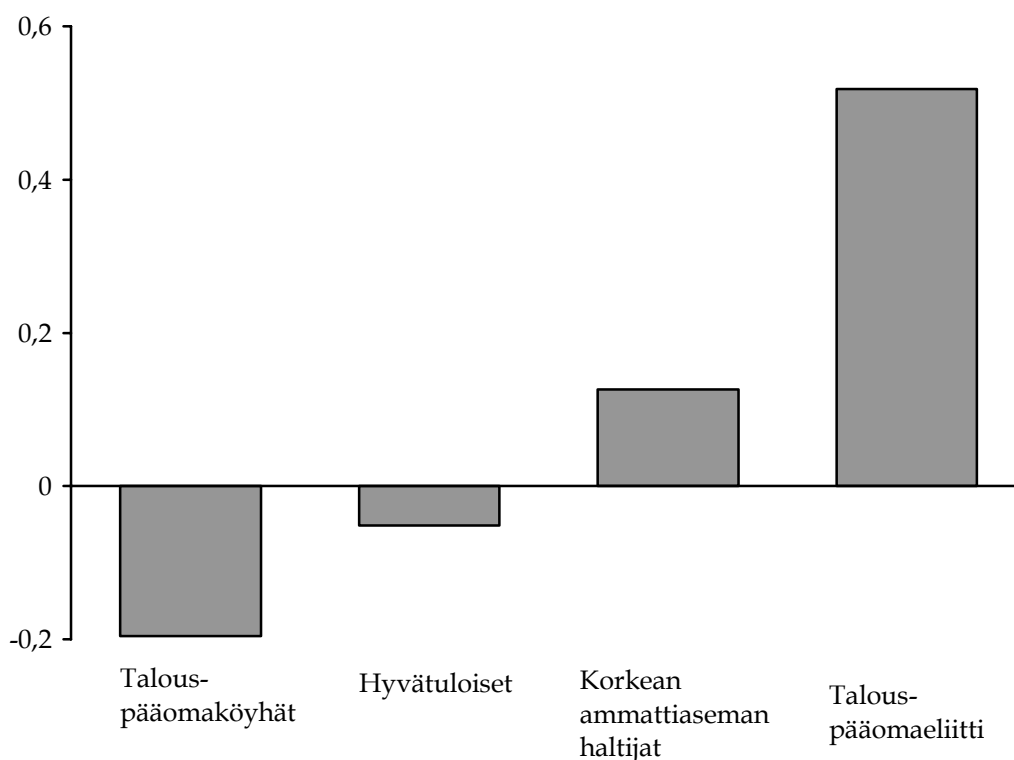
Kaiken kaikkiaan ihmisiin kohdistuvasta luottamuksesta tässä luvussa saatujen tulosten voi sanoa osoittavan, että luottamus vaihtelee sosiaalisesta tilanteesta ja tilasta toiseen. Luottamus on ilmiö, joka riippuu niin ajankohdasta kuin tilanteestakin. Niinpä – kuten Kaj Ilmonen & Kimmo Jokinen (2002, 213) ovat todenneet – ei oikeastaan olekaan järkevää tutkia luottamusta sinänsä, esimerkiksi kysymällä, luotatko muihin ihmisiin hyvin paljon, jonkin verran tai et lainkaan. Tai vastaavasti, kuten edellisessä osiossa otin esille, ei ehkä ole mielekästä tarkastella luottavaisuutta yhteiskunnan instituutioihin tiedustelemalla kuinka paljon luotatte seuraaviin instituutioihin. Jotta luottamuksen käsitteellä on mieltä, se tulee asettaa käyttöyhteyteensä inhimillisten toimintojen kokonaisuudessa. Toisin sanoen pelkkä luottamus ei itse asiassa tarkoita yhtään mitään. Se saa sisältönsä vasta, kun ilmaisemme, missä suhteessa ja tilanteessa luotamme tai olemme luottamatta johonkuhun tai johonkin. (Vrt. Ilmonen & Jokinen 2002, 213-214.)

5.3 Asenteet ja toimintataipumukset talouspääomaryhmittäin

Sosiaaliset kontaktit ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen talouspääomaryhmittäin

Kuten odottaa ehkä sopiikin, eriytyvät niin epävirallisiin sosiaalisiin kontakteihin kuin yhteiskunnalliseen aktiivisuuteenkin liittyvät toimintataipumukset eri talouspääomaryhmissä. Sosiaaliset kontaktit ovat kaikilla edellä muodostetuilla ulottuvuuksilla mitattuna yleisempiä taloudellista pääomaa paljon omistavien keskuudessa. Kun vastaushetkellä edellisen puolen vuoden aikana on osallistunut kolmeen tai useampaan yhteistyömuotoon talouspääomaeliitistä 92 prosenttia ja korkean ammattiaseman haltijoista 88 prosenttia, ovat vastaavat osuudet talouspääomaköyhillä 79 prosenttia ja hyvätuloisilla 82 prosenttia. Toiseksi, talouspääomaeliitistä joka viides (19 prosenttia) ja korkean ammattiase-

man haltijoista 15 prosenttia ilmoittaa pitävänsä päivittäin yhteyttä useampaan kuin viiteen sellaiseen ihmiseen, jolle on valmis antamaan apua tai jolta on valmis pyytämään apua, kun tähän määrään on yhteydessä päivittäin taluspääomaköyhiin kuuluvista 8 prosenttia ja hyvätuloisiin kuuluvista joka kymmenes. Ja kolmanneksi, rentoutumiseen liittyvät vapaa-ajanharrastukset ovat selvästi yleisimpiä taluspääomaeliitin keskuudessa (kuvio 1). Koska taluspääomaeliittiin kuuluva henkilö – kuten aikaisemmin esitettiin – on tyypillisimmillään kaupungissa asuva mies, ovat rentoutumisharrastukset usein taloudellisten tekijöiden ohella myös näihin ominaisuuksiin liittyviä harrastuksia. Tulos on pitkälti yhtenevä suhteessa Blomin ym. (1999, 203-204) saamiin tuloksiin, joiden mukaan rentoutumisharrastukset ovat nuorten sekä urbaanien ammattitaitoisten miesten toimintoja.

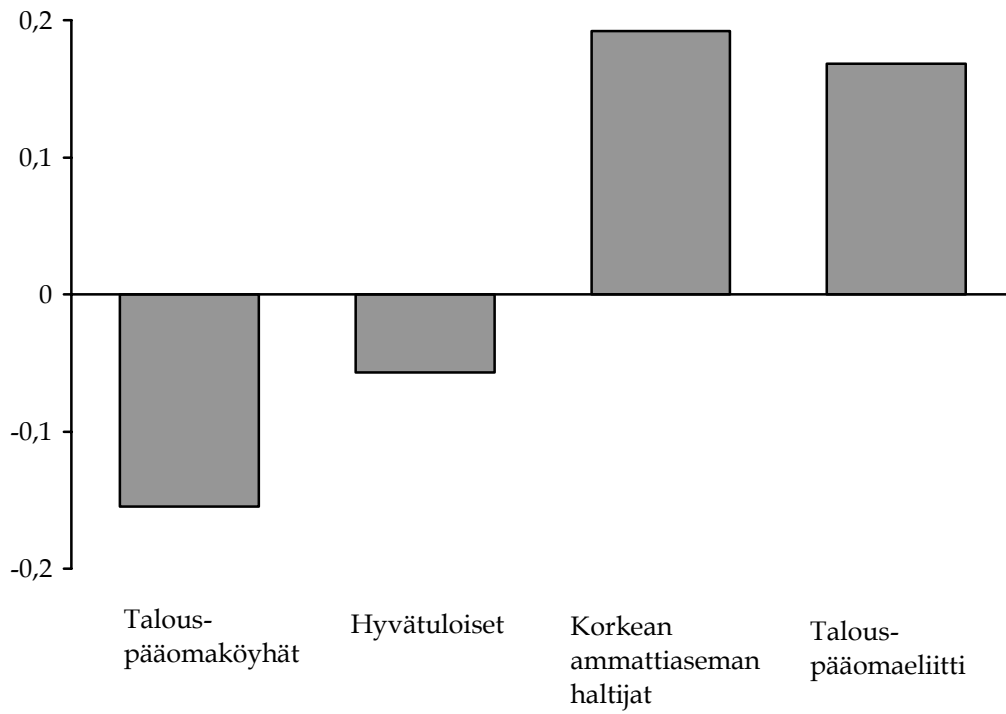
KUVIO 1 Keskiarvopylväät rentoutuminen -faktorista taluspääomaryhmittäin

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen omakohtaisin keinoin eriytyy taluspääomaryhmittäin ainoastaan vetoomuksen allekirjoittamisaktiivisuuden osalta. Vetoomuksen allekirjoittaminen on ennen muuta korkean ammattiaseman haltijoiksi nimetyille ryhmälle tyypillistä. Kun mainitulla tavalla on pyrkinyt vaikuttamaan korkean ammattiaseman haltijoista noin 28 prosenttia, vaihtelevat vastaavat osuudet muilla ryhmillä 19 prosentista (taluspääomaköyhät) 14 prosenttiin (taluspääomaeliitti). Taloudelliset seikat eivät todennäköisesti kuitenkaan selitä korkean ammattiaseman haltijoiden omaehtoiseen vaikuttamiseen perustuvaa vetoomusallekirjoitusaktiivisuutta, vaan ensisijaisesti se liittyyne naissukupuoleen, jonka edustajia on kyseisestä ryhmästä suurin osa.

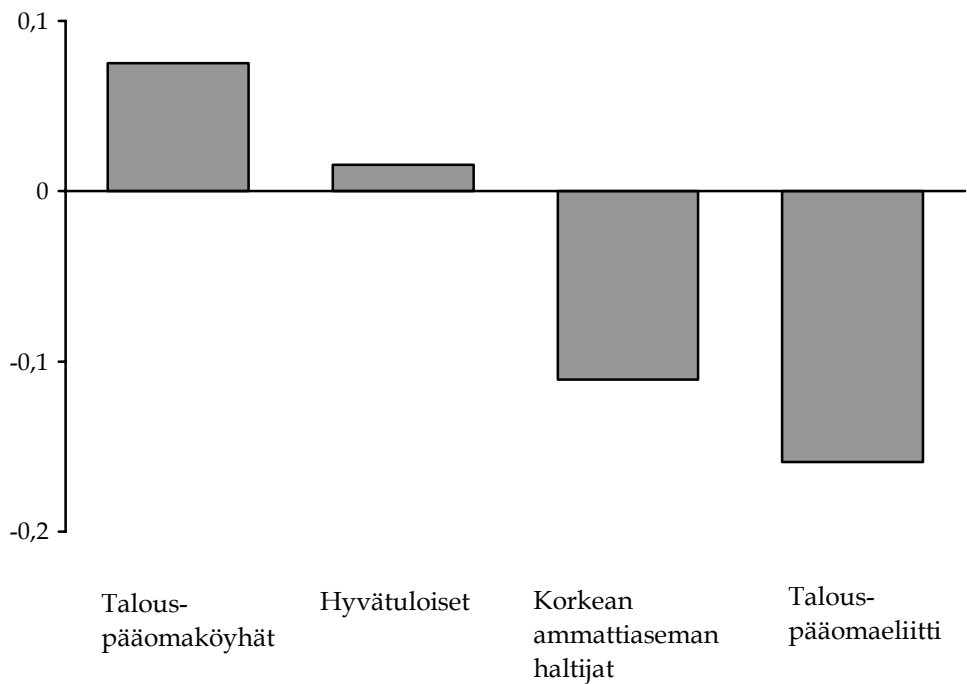
Kollektiivisten vaikuttamisen keinojen osalta jäävät talouspääomaryhmittäiset erot aineistossa vähäisiksi. Molempiin, sekä lakkoon että mielenosoitukseen, osallistuminen on varsin harvinaista jokaisessa ryhmässä ja samalla koko aineistossa: vain yksi prosentti kaikista vastaajista ilmoittaa osallistuneensa molempiin viimeiseksi kuluneen vuoden aikana. Myös pelkkiin mielenosoituksiin osallistumisten kohdalla ovat talouspääomaryhmien väliset erot merkityksettömiä, kun sen sijaan lakkoihin ovat hyvätuloiset osallistuneet jossain määrin useammin kuin muut. Tulos on ymmärrettävä, kun muistetaan, että hyvätuloisista suurimman osan, joka toisen, ammattiasema on työntekijä. Samoin ymmärrettävänä lienee voidaan pitää sitä, että yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien tukeminen – taloudellisen tuen antaminen liikkeille tai yhdistyksille ja/tai kansanedustajaehdokkaan tukeminen tai auttaminen – näyttää olevan yleisintä talouspääomaeliitin ryhmässä ja harvinaisinta talouspääomaköyhien keskuudessa. Etenkin, kun ryhmät eroavat tosistaan erityisesti sen suhteen, ovatko niiden jäsenet antaneet taloudellista tukea liikkeille tai yhdistyksille vai eivät: taloudellista tukea liikkeille tai yhdistyksille on edellisen vuoden aikana antanut talouspääomaeliitistä 41 prosenttia, korkean ammattiaseman haltijoista 37 prosenttia, hyvätuloisista 35 prosenttia ja talouspääomaköyhistä vain 24 prosenttia.

Luottavaisuus ja luottamus talouspääomaryhmittäin

Sakari Nurmelan ym. (1997, 174) mukaan poliittista valtaa omaavien ja sitä käyttävien instituutioiden legitimitetti perustuu voimakkaimmin kaupunkien hyvätuloisen ja korkeasti koulutetun, keskiluokkaan luettavien ihmisten tukeen. Tässä valossa ei ole yllättävää, että myös Lama ja luottamus -aineistossa korkean ammattiaseman haltijoiksi ja talouspääomaeliitiksi nimetyt ryhmät luottavat poliittiseen hallintoon ja oikeuteen muita ryhmiä enemmän, ja että vähäisintä hallinnon ja oikeuslaitoksen kannatus on talouspääomaköyhien keskuudessa (kuvio 2). Luottavaisuudessa mediaan ja auktoriteetteihin ei yksisuuntaisen varianssianalyysin ja keskiarvopylväiden mukaan löydy eroja eri talouspääomaryhmien välillä, kun taas luottamus ammattiyhdistysliikkeeseen osoittautuu sitä vähäisemmäksi, mitä suuremmasta taloudellisen pääoman hallinnasta on kyse (kuvio 3). Myöskään viimeiseksi mainittu tulos ei varsinaisesti yllätä: voihan toki olettaakin, että työntekijävaltaiset ryhmät luottavat ammattiyhdistykseen enemmän kuin ryhmät, joista lähes kaikki ovat keskiluokkaan luettavissa olevia ihmisiä.

KUVIO 2 Keskiarvopylväät luottavaisuus hallintoon ja oikeuteen -faktorista taluspääomaryhmittäin

KUVIO 3 Keskiarvopylväät luottavaisuus ay-liikkeeseen -faktorista taluspääomaryhmittäin

Ihmisiin luottamista kuvaavien ulottuvuuksien osalta talouspääomaryhmät eroavat toisistaan luottamus tuntemattomiin eri osissa Suomea, luottamus tuttuihin ja luottamus tuntemattomiin -faktoreiden suhteen. Luottamus on näiden ulottuvuuksien suhteen sitä suurempaa, mitä enemmän ryhmällä on hallussaan taloudellista pääomaa. (Taulukko 23.) Sen sijaan kulttuurisen läheisyyden tai kaukaisuuden sekä yleisen tason annetun luottamuksen osalta talouspääomaryhmät eivät oleellisesti eroa toisistaan.

TAULUKKO 23 Keskiarvojakaumat luottamus tuntemattomiin maan eri osissa -, luottamus tuttuihin - ja luottamus tuntemattomiin -faktoreista talouspääomaryhmittäin

	Luottamus tuntemattomiin maan eri osissa -faktori	Luottamus tuttuihin -faktori	Luottamus tuntemattomiin -faktori	Havaintojen lkm
Talouspääomaköyhät	-,12	-,11	-,10	589
Hyvätuloiset	,06	,04	-,01	295
Korkean ammattiaseman haltijat	,09	,08	,10	457
Talouspääomaeliitti	,17	,19	,18	100

Kokonaisuudessaan ihmisiin kohdistuvaan luottamukseen liittyvät tulokset näyttäisivät ensinnäkin viittaavan jo aiemmissakin tutkimuksissa todettuun seikkaan, että taloudelliset resurssit ovat oleellisia tekijöitä luottamuksen yleistyessä (Ilmonen & Jokinen 2002, 214). Toiseksi tulokset osoittavat luottamuksen eriytyvän kulttuurisen kontekstin mukaan: on eri asia luottaa tuntemattomiin ihmisiin tutussa kuin vieraassa kulttuuriympäristössä (Suomessa vs. aurinkorannalla). Kaj Ilmonen & Kimmo Jokinen (2002, 210, 214-215) ovat todenneet, että luottamuksella on selvä yhteys sosiaaliseen kanssakäymiseen, mutta se vaihtelee luottamuksen kohteen mukaan. Ne, joilla on paljon luottamusta erityisesti tuttuihin ja suomalaisiin yleensä, ovat useammin tekemisissä muiden ihmisten kanssa, mutta luottamusta vieraassa kulttuurikontekstissa ilmentävien ulottuvuuksien yhteydet epävirallisiin toimintamuotoihin ovat heikkoja. Tässä valossa on varsin ymmärrettävää, että talouspääomaa paljon omaavat ryhmät, joiden edellä todettiin osallistuvan taloudellista pääomaa vähän omistavia ryhmiä useammin erilaisiin epävirallisiin yhteistyömuotoihin, luottavat muihin ihmisiin enemmän nimenomaan tutussa kulttuuriympäristössä.

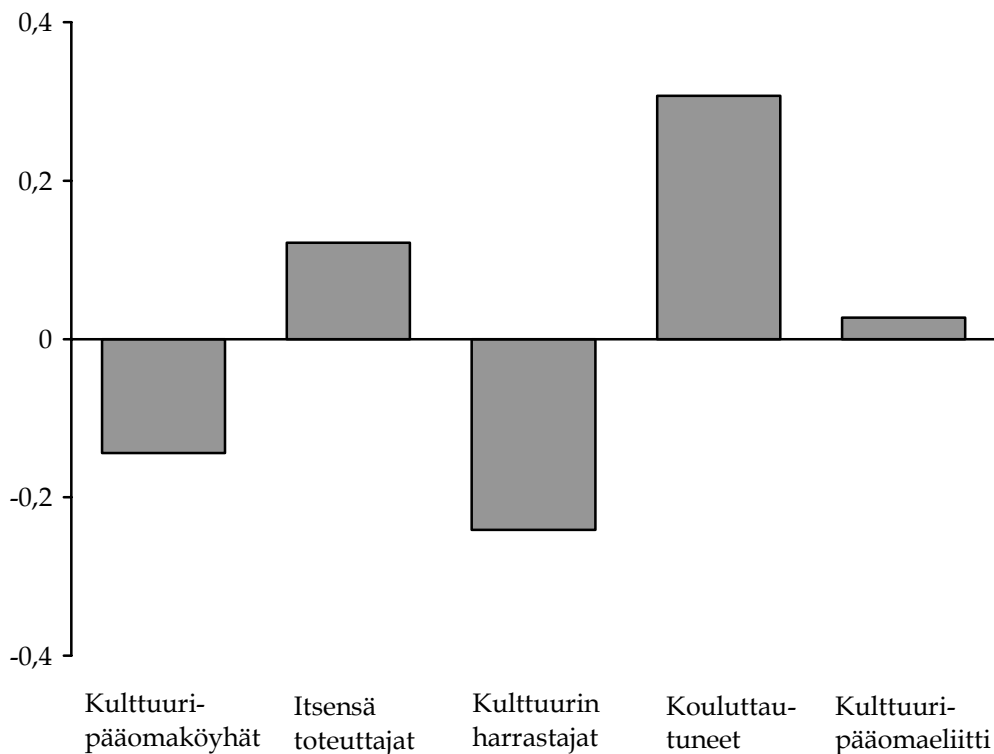
5.4 Asenteet ja toimintataipumukset kulttuuripääomaryhmittäin

Sosiaaliset kontaktit ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen kulttuuripääomaryhmittäin

Taluspääomaryhmien tavoin myös kulttuuripääomaryhmät eroavat sosiaaliin kontakteihin liittyvien toimintataipumusten suhteen toisistaan. Kulttuuripääomaryhmien kohdalla eroja löytyy epävirallisiin yhteistoimintamuotoihin osallistumisessa sekä rentoutumisharrastuksissa. Yhteistyötoiminnot ovat tyypillisiä erityisesti kulttuuripääomaeliitille, jonka aktiivisuus on muihin ryhmiin verrattuna huomattavan yleistä: siinä missä vähintään neljään toimintamuotoon ilmoittaa osallistuneensa kulttuuripääomaeliitistä peräti 78 prosenttia, vastaavasti ilmoittaa kulttuurin harrastajista 65 prosenttia, kouluttautuneista sekä itsensä toteuttajista 60 prosenttia ja kulttuuripääomaköyhistä noin puolet (51 prosenttia). Lisäksi kulttuuripääomaeliittiin kuuluvista kaikki ovat osallistuneet edellisen vuoden aikana vähintään kahteen yhteistyömuotoon, kun muista ryhmistä vähemmän kuin kahteen toimintamuotoon osallistuneita löytyy muutama prosentti.

Rentoutumisharrastusten osalta kulttuuripääomaryhmät eriytyvät siten, että kyseiset harrastukset ovat yleisimpiä kouluttautuneiden ja itsensä toteuttajien keskuudessa ja harvinaisimpia kulttuurin harrastajien sekä kulttuuripääomaköyhien ryhmissä (kuvio 4). Koska kouluttautuneiden ammattiasemataso on korkea, ja koska heissä on suhteessa enemmän miehiä kuin niin ikään kohtalaisen hyvän ammattiasematason omaavalla kulttuuripääomaeliitillä, osoittavat tulokset jälleen rentoutumisharrastusten olevan erityisesti ammattitaitoisten miesten toimintoja (tulkintaa tukee myös se, että sukupuolittain tarkasteltuna rentoutumisharrastukset ovat miesten osalta kouluttautuneiden ja itsensä toteuttajien ohella myös kulttuuripääomaeliittiin kuuluville tyypillisiä). Lisäksi itsensä toteuttajien ikäjakauma kertoo niiden usein olevan myös nuorten suosimia harrastuksia: itsensä toteuttajista suurin osa (69 prosenttia) on nuoria ja nuoria aikuisia.

KUVIO 4 Keskiarvopylvääät rentoutuminen -faktorista kulttuuripääomaryhmittäin

Myös yhteiskunnallinen vaikuttaminen eriytyy kulttuuripääomaryhmittäin selvästi. Etenkin yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin omakohtaisilla keinoilla vaikuttamisessa sekä yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien tukemisessa ovat kulttuuripääomaryhmien väliset erot huomattavia. Itsenäisten vaikuttamiskeinojen käyttäminen on tyypillistä erityisesti kulttuuripääomaeliitille, mutta niitä hyödyntävät myös kulttuurin harrastajat kouluttautuneita, itsenä toteuttajia ja kulttuuripääomaköyhiä useammin. Kulttuuripääomaköyhien kohdalla omakohtaisen vaikuttamiskeinojen käyttö on selvästi vähäisintä. Vähintään yhdellä tavalla yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin on pyrkinyt vaikuttamaan kulttuuripääomaköyhistä 15 prosenttia, itsensä toteuttajista 27 prosenttia, kulttuurin harrastajista 32 prosenttia, kouluttautuneista 26 prosenttia ja kulttuuripääomaeliitistä 43 prosenttia.

Jokaisen omakohtaisen vaikuttamistavan - vetoomuksen allekirjoittamisen, vetoomusallekirjoitusten keräämisen sekä sanomalehtien mielipidekirjoitusten - osalta erikseen tarkasteltuna kulttuuripääomaeliitti ja kulttuurin harrastajat osoittautuvat muita ryhmiä aktiivisemmiksi erityisesti vetoomusten allekirjoittamisessa sekä sanomalehtien mielipidekirjoituksissa. Eriytyminen on sukupuolisidonnaista siten, että naisista kulttuuripääomaeliittiin kuuluvat ovat allekirjoittaneet muita enemmän vetoomuksia, ja miehistä sekä kulttuuripääomaeliitti että kulttuurin harrastajat ovat paitsi allekirjoittaneet aktiivisimmin vetoomuksia, myös kirjoittaneet mielipiteitään sanomalehtiin useammin kuin muut. Miehistä sanomalehtiin ovat mielipiteitään kirjoittaneet etenkin kulttuuripääomaeliittiin kuuluvat miehet: heistä tätä vaikuttamiskanavaa on käyttänyt

neljännes (26 prosenttia), kun vastaavat osuudet ovat kulttuurin harrastajilla 13 prosenttia, kouluttautuneilla 9 prosenttia, itsensä toteuttajilla 7 prosenttia ja kulttuuripääomaköyhillä 4 prosenttia.

Sukupuolella on merkitystä myös kulttuuripääomaryhmittäisessä kollektiivisten vaikuttamiskeinojen käytön eriytyemisessä. Naisilla ei kulttuuripääomaryhmittäisiä eroja näiden keinojen osalta löydy, kun sen sijaan miehillä lakkoihin osallistuminen kasautuu työntekijävaltaisille ryhmille eli kulttuurin harrastajille, itsensä toteuttajille ja kulttuuripääomaköyhille ja mielenosoituksiin osallistuminen selvästi muita useammin kulttuurin harrastajille. Kun miehistä edellisen vuoden aikana on mielenosoituksiin osallistunut kulttuurin harrastajista 14 prosenttia, vaihtelevat nämä osuudet muilla ryhmillä nolasta kahteen prosenttiin. Toisin sanoen kulttuuria aktiivisesti harrastavat miehet ovat usein myös aktiivisia mielenosoituksiin osallistujia, mutta naisilla mielenosoituksiin osallistumisaktiivisuus näyttäisi olevan pitkälti sekä institutionalisoituneen että habituksiin ruumiillistuneen kulttuuripääoman hallinnasta riippumatonta.

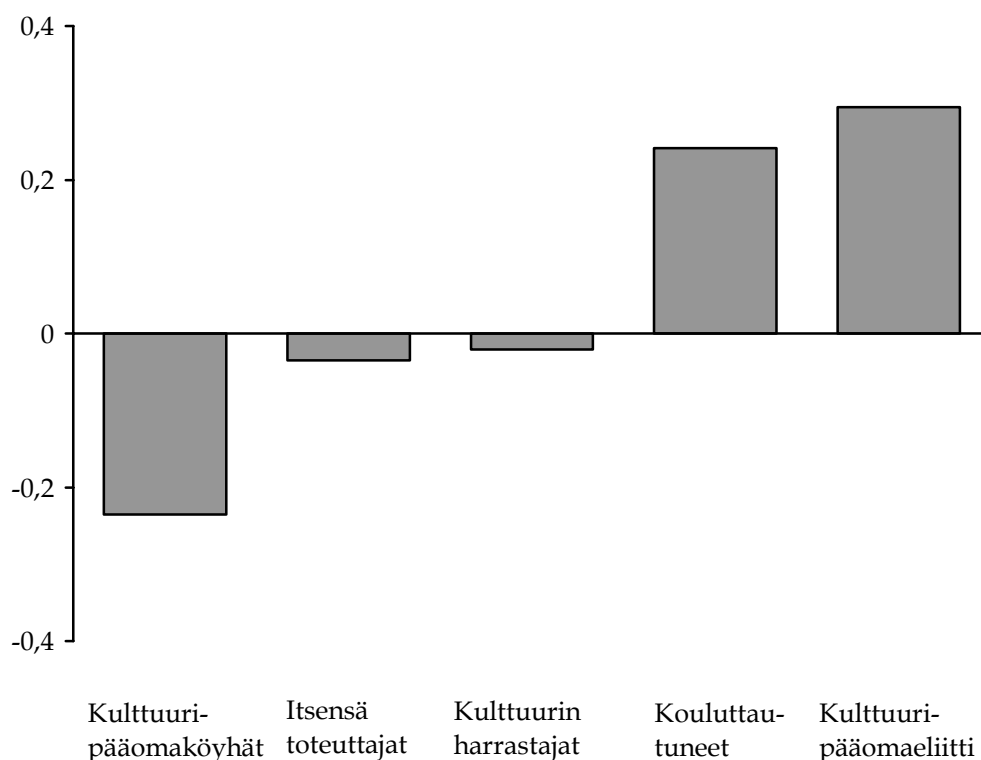
Yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien tukemisessa, kuten odottaa so- piikin, osoittautuu aktiivisimmaksi ryhmäksi kulttuuripääomaeliitti. Erot vaikuttamiskanavien tukemisessa ovat huomattavia etenkin kulttuuripääomaköyhiin verrattuna. Taloudellista tukea liikkeille tai yhdistyksille on edellisen vuoden aikana antanut kulttuuripääomaeliitistä 41 prosenttia ja kulttuuripääomaköyhistä 24 prosenttia muiden ryhmien osuuksien ollessa kulttuurin harrastajilla 37 prosenttia, kouluttautuneilla 36 prosenttia ja itsensä toteuttajilla 28 prosenttia. Kansanedustajaehdokasta taas ilmoittaa tukeneensa kulttuuripääomaeliitistä noin joka viides (21 prosenttia) ja kulttuuripääomaköyhistä seitsemän prosenttia muiden ryhmien osuuksien vaihdellessa tältä osin 10 prosentista (kouluttautuneet) 17 prosenttiin (itsensä toteuttajat). Etenkin tulos liikkeiden ja yhdistysten taloudellisen tukemisen kasautumisesta kulttuuripääomaa paljon omistaville ryhmille – kulttuuripääomaeliitille sekä sen ohella myös kouluttautuneille ja kulttuurin harrastajille – on ymmärrettävä, kun tiedetään, että näihin ryhmiin sijoittuvat henkilöt ovat usein muutenkin aktiivisia järjestöihmisiä: esimerkiksi järjestöjäsenyyksiä on kulttuuripääomaeliitillä keskimäärin 2,9, kouluttautuneilla 2,4 ja kulttuurin harrastajilla 2,3, kun niitä itsensä toteuttajilla on vain 1,8 ja kulttuuripääomaköyhillä 1,6. Lisäksi kolmen ensiksi mainitun ryhmän taloudellinen tilanne kuukausituloilla mitattuna on itsensä toteuttajien ja kulttuuripääomaköyhien tilanteeseen nähden parempi, mikä voi osaltaan lisätä niiden halukkuutta yhdistysten taloudelliseen tukemiseen.

Yhteenvetona yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin vaikuttamisen kulttuuripääomaryhmittäisestä eriytymisestä voidaan sanoa, että eri tyyppisten henkilökohtaisiin päätöksiin nojaavien vaikuttamiskeinojen hyödyntäminen sekä yhteiskunnallisten vaikuttajatahojen tukeminen ovat tyyppillisiä kulttuuriresursseja paljon omistaville yhteiskuntaryhmille. Etenkin habituksen osana ilmenevä kulttuuripääoma on yhteiskunnallisen aktiivisuuden kannalta merkityksellinen, sillä useiden vaikuttamiskeinojen kohdalla kulttuuria harrastavat ryhmät osoittautuvat kulttuuria vähän harrastavaa, mutta institutionalisoitunutta kulttuuripääomaa paljon omistavaa kouluttautuneiden ryhmää aktiivisemmiksi. Ja edel-

leen, kulttuurinen pääoma lisää yhteiskunnallista vaikuttamisaktiivisuutta erityisesti miehillä. Kun naisilla jäävät kulttuuripääomaryhmittäiset erot joidenkin – etenkin kohtuullisen suurta ”panostusta” vaativien keinojen, kuten lehtien mielipidekirjoitusten ja mielenosoituksiin osallistumisen – osalta varsin vähäiseksi, ovat miehistä kulttuurista pääoma paljon tai jossain määrin omistavat ryhmät tämän tyyppisten keinojen käytössä selvästi kulttuuripääomaköyhien ryhmää aktiivisempia. Kulttuuripääomaryhmittäin tarkasteltuna miesten polarisaatio yhteiskuntapoliittisten vaikuttamiskeinojen hyödyntämisessä on siis jonkin verran suurempi kuin naisilla.

Luottavaisuus ja luottamus kulttuuripääomaryhmittäin

Luottavaisuutta instituutioihin kuvaavien ulottuvuuksien suhteen kulttuuripääomaryhmät eriytyvät selkeimmin luottavaisuudessa oikeutta ja poliittista valtaa käyttäviin instituutioihin. Niihin luottavat eniten sekä kulttuuripääomaeliitin että kouluttautuneiden ryhmät ja vähiten kulttuuripääomaköyhiin sijoittuvat henkilöt (kuvio 5). Niinpä kulttuuripääomaryhmittäinen tarkastelu hallintoon ja oikeuteen luottavaisuuden suhteen vahvistaa sen jo edellä todetun seikan, että vallitsevan hallinto- ja oikeusjärjestelmän tukipilareita ovat etenkin kaupunkien korkeasti koulutettuun väestönosaan kuuluvat ihmiset. Luottavaisuudessa mediaan kulttuuripääomaryhmät eivät eroa toisistaan, kun sen sijaan luottavaisuudessa auktoriteetteihin ja ay-liikkeeseen pieniä eroja löytyy. Ay-liikkeeseen luottavat vähiten kouluttautuneet ja kulttuuripääomaeliitti ja eniten kulttuuripääomaköyhät, ja luottavaisuus auktoriteetteihin on suurinta itsensä toteuttajilla ja vähäisintä kulttuurin harrastajilla. Itsensä toteuttajien luottavaisuutta auktoriteetteihin selittää ennen muuta heidän matala keski-ikänsä, sillä auktoriteetteihin luottavaisuuden ikäryhmittäinen tarkastelu paljastaa nuorten luottavan niihin selvästi vanhempia ikäryhmiä enemmän (ks. liite 4).

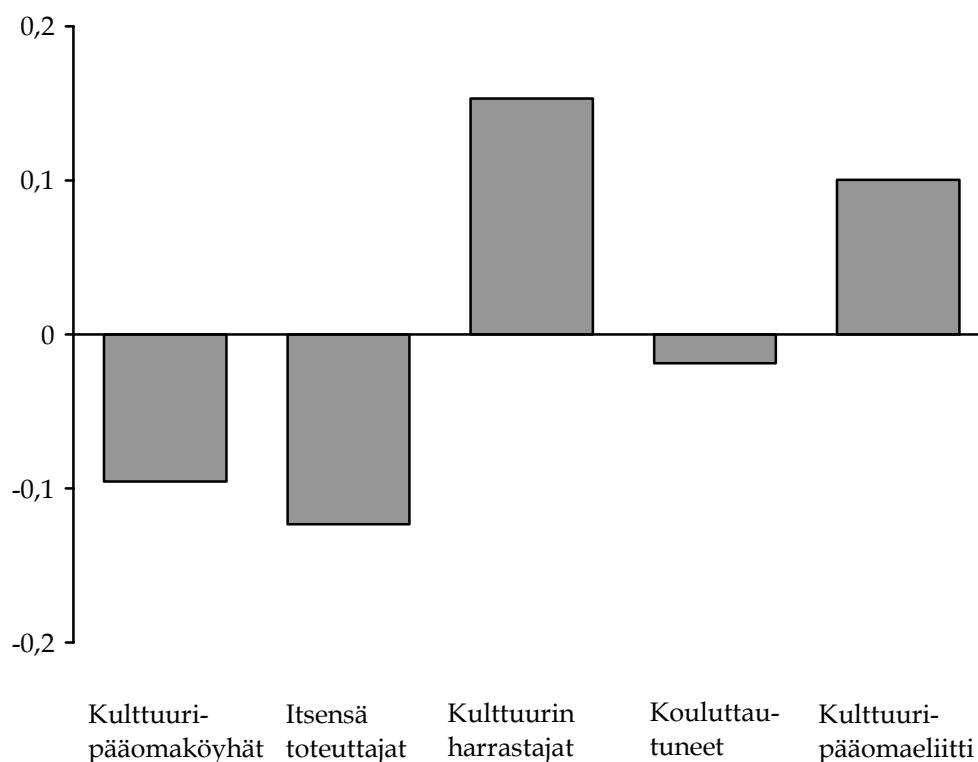
KUVIO 5 Keskiarvopylväät luottavaisuus hallintoon ja oikeuteen -faktorista kulttuuripääomaryhmittäin

Ihmisiin kohdistuvan luottamuksen osalta kulttuuripääomaryhmittäiset erot ovat samankaltaisia kuin talouspääomaryhmittäiset erot. Annetussa luottamuksessa eriytyminen kulttuuripääomaryhmien välillä jää pieneksi, kun taas luottamus tuntemattomiin ylipäätään, luottamus tuntemattomiin eri puolilla Suomea sekä luottamus tuttuihin suomalaisiin on yleisintä kulttuurista pääomaa paljon omistavilla ja harvinaisinta kulttuurista pääomaa vähän omistavilla ryhmillä. Etenkin kulttuuripääomaeliitille on keskiarvojakaumien ja yksisuuntaisen varianssianalyysin mukaan ominaista vahva luottamus näihin ulottuvuuksiin kulttuuripääomaköyhien sekä itsensä toteuttajien ryhmien osoittaessa niihin eniten epäluottamusta. Niin sanotuista väliryhmistä myös kouluttautuneet luottavat melko usein sekä tuttuihin että tuntemattomiin niin ylipäätään kuin eri puolilla Suomeakin ja kulttuurin harrastajat luottavat mainituista ulottuvuuksista eniten tuntemattomiin ihmisiin Suomen eri osissa. (Taulukko 24.)

TAULUKKO 24 Keskiarvojakaumat luottamus tuntemattomiin maan eri osissa -, luottamus tuttuihin - ja luottamus tuntemattomiin -faktoreista kulttuuripääomaryhmittäin

	Luottamus tuntemattomiin maan eri osissa -faktori	Luottamus tuttuihin -faktori	Luottamus tuntemattomiin -faktori	Havaintojen lkm
Kulttuuripääomaköyhät	-,08	-,07	-,11	478
Itsensä toteuttajat	-,17	-,05	-,05	180
Kulttuurin harrastajat	,10	,01	,05	264
Kouluttautuneet	,07	,09	,10	342
Kulttuuripääomaeliitti	,18	,22	,23	125

Taluspääomaryhmittäisestä eriytymisestä poiketen kulttuuripääomaryhmät eroavat kuitenkin myös luottamus kulttuurisesti kaukasiin ihmisiin -faktoriin suhteen. Selkeimmin tämän faktorin suhteen eroavat toisistaan itsensä toteuttajien ja kulttuurin harrastajien ryhmät siten, että itsensä toteuttajilla luottamus kulttuurisesti kaukasiin ihmisiin - ts. venäläisiin, virolaisiin, romaneihin ja inkeriläisiin uimarannalla - on varsin vähäistä ja kulttuurin harrastajilla vastaavasti melko yleistä. Lisäksi epäluottamus on usein tyypillistä kulttuuripääomaköyhille ja luottamus ominaista kulttuuripääomaeliitille. (Kuvio 6.) Tulos osoittaa, että kulttuurinen pääoma - ja etenkin habituksiin ruumiillistunut kulttuuripääoma - on oleellinen tekijä luottamuksen yleistymisessä myös ihmisiin, joiden yleisesti arvioidaan muistuttavan itseämme melko vähän, ja joita kohtaan yleisesti ottaen tunnetaan epäluottamusta varsin usein. Jossain määrin itsensä toteuttajien epäluottamusta kulttuurisesti kaukasiin ihmisiin selittänee ryhmän matala keski-ikä, ja vastaavasti kulttuurin harrastajien luottamusta heidän korkea keski-ikänsä, sillä ikäryhmittäinen tarkastelu kyseisen faktorin suhteen kertoo nuorten ja nuorten aikuisten luottavan kulttuurisesti kaukasiin ihmisiin vanhempia ikäryhmiä vähemmän (ks. liite 4).

KUVIO 6 Keskiarvopylvää luottamus kulttuurisesti kaukaisiin ihmisiin -faktorista kulttuuripääomaryhmittäin

Kuviosta 6 näkyy, että kulttuuripääomaköyhien ja itsensä toteuttajien ohella myös kouluttautuneet luottavat kulttuurisesti kaukaisiin ihmisiin kulttuurin harrastajia ja kulttuuripääomaeliittiä vähemmän. Habituksiin ruumiillistunut kulttuuripääoma näyttäisi siis todellakin olevan koulutusta, ts. kulttuurisen pääoman institutionalisoitua muotoa, oleellisempi tekijä luottamuksen yleistymisessä. Toisaalta kouluttautuneiden eroa etenkin kulttuuripääomaeliittiin nähden saattaa selittää se, että kulttuuri- ja taideharrastukset, sekä sitä kautta myös luottamuksen yleistyminen, ovat todennäköisesti yhteydessä koulutustason ohella myös koulutusalaan. Kouluttautuneisiin ja kulttuuripääomaeliittiin kuuluvat voivat olla pääasiassa eri alojen, vaikkakin saman tasoisen koulutuksen saaneita. Joka tapauksessa tulos kouluttautuneiden erosta kulttuurin harrastajiin ja kulttuuripääomaeliittiin nähden on huomionarvoinen, sillä se kyseenalaistaa koulutustason – jota on perinteisesti käytetty selittävänä syymuuttujana esimerkiksi asenne-erojen tutkimisessa – yksipuolisen käytön mielekkyyden taustamuuttujana ainakin silloin, jos halutaan selvittää esimerkiksi juuri kulttuuristen resurssien merkitystä asenteiden tai vaikkapa elämäntapojen eroihin (vrt. Alasuutari 1997).

5.5 Asenteet ja toimintataipumukset sosiaalipääomaryhmittäin

Sosiaaliset kontaktit ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen sosiaalipääomaryhmittäin

Kuten odottaa sopii, eroavat myös sosiaalisen pääoman ryhmät sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvän aktiivisuuden suhteen toisistaan. Sosiaalipääomaryhmien kohdalla eroja – varsin huomattavia – löytyy epävirallisiin yhteistyömuotoihin osallistumisessa sekä päivittäisessä yhteydenpidossa ihmisiin, joille ollaan valmiita antamaan apua tai joilta tarvittaessa voidaan sitä pyytää. Epävirallisiin yhteistyömuotoihin osallistuu erityisen aktiivisesti sosiaalipääomaeliitti, joskin varsin yleistä kyseinen toiminta on myös järjestötoiminta-aktiiveille ja luottamustointien haltijoille sosiaalipääomaköyhien ollessa yhteistyötoimintaan selvästi passiivisimmin osallistuva ryhmä. Kun vähintään neljään yhteistyömuotoon edellisen puolen vuoden aikana ilmoittaa osallistuneensa sosiaalipääomaeliitistä peräti 87 prosenttia, vastaavasti ilmoittaa järjestötoiminta-aktiiveista 72 prosenttia, luottamustointien haltijoista 70 prosenttia ja sosiaalipääomaköyhistä vain 46 prosenttia. Yhteyttä päivittäin vähintään kuuteen sellaiseen henkilöön, joille on valmis antamaan apua tai joilta on valmis pyytämään sitä, pitää sosiaalipääomaeliitistä 23 prosenttia, luottamustointien haltijoista 16 prosenttia, järjestötoiminta-aktiiveista 11 prosenttia ja sosiaalipääomaköyhistä 10 prosenttia.

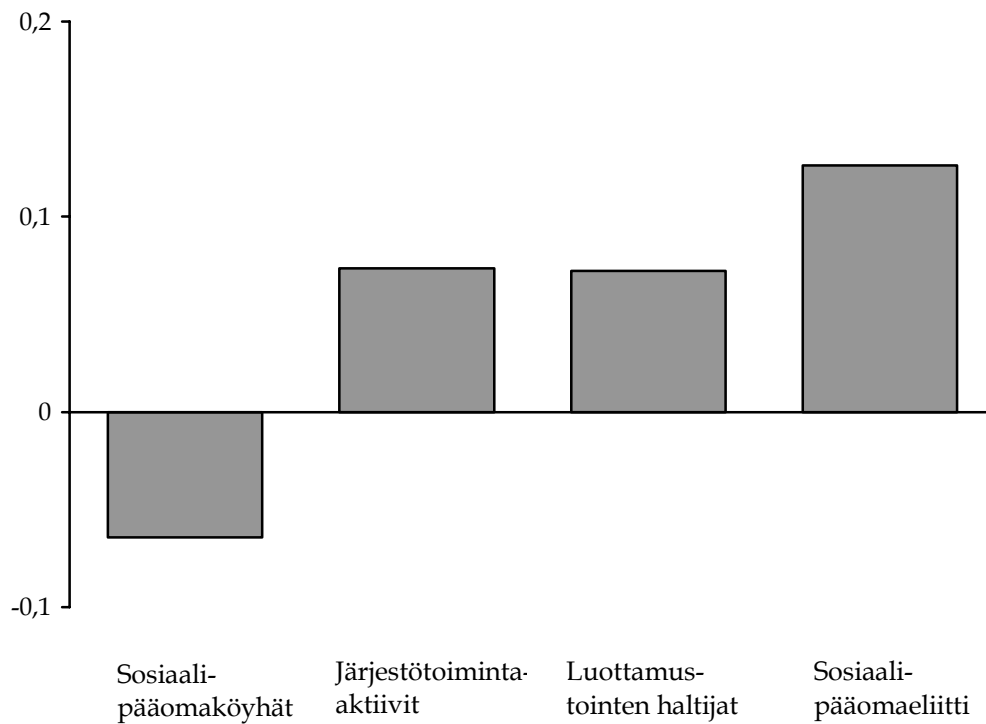
Myös yhteiskunnallinen vaikuttaminen omakohtaisin keinoin sekä eri tyyppisiä vaikuttamiskanavia tukemalla eriytyy sosiaalipääomaryhmittäin varsin selvästi (kollektiivisten vaikuttamiskeinojen käytössä ei oleellisia eroja sosiaalipääomaryhmien välillä ole). Omakohtainen vaikuttaminen on jokaisen keinon osalta muita ryhmiä tyypillisempää sosiaalipääomaeliittiin kuuluville. Vähiten omakohtaisia vaikuttamisen konsteja ovat hyödyntäneet sosiaalipääomaköyhät, joskaan heidän aktiivisuutensa ei – vetoomusallekirjoituksia lukuun ottamatta – juurikaan eroa järjestötoiminta-aktiiveista ja luottamustointien haltijoista. Edellisen vuoden aikana vetoomuksia ovat allekirjoittaneet sosiaalipääomaköyhiin kuuluvista 13 prosenttia, järjestötoiminta-aktiiveista 26 prosenttia, luottamustointien haltijoista 27 prosenttia ja sosiaalipääomaeliitistä 52 prosenttia vastaavien osuuksien ollessa vetoomusallekirjoitusten keräämisen osalta 1 prosenttia, 4 prosenttia, 4 prosenttia ja 14 prosenttia. Mieliapiteensä sanomalehteen on kirjoittanut sosiaalipääomaköyhistä 4 prosenttia, järjestötoiminta-aktiiveista 6 prosenttia, luottamustointien haltijoista 10 prosenttia ja sosiaalipääomaeliitistä peräti noin joka neljäs (26 prosenttia). Ryhmien välinen eriytyminen omakohtaisten vaikuttamiskeinojen käytössä on molemmilla sukupuolilla samankaltaista, mutta miehillä erot ovat etenkin vetoomusallekirjoitusten keräämisen sekä sanomalehtien mielipidekirjoitusten osalta suurempia kuin naisilla. Niinpä tulokset viittaavatkin jälleen siihen, että miesten polarisaatio yhteiskuntapoliittisten vaikuttamiskeinojen käytössä on jossain määrin naisia suurempi.

Omakohtaisten vaikuttamiskeinojen käytön tavoin yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien tukeminen on selvästi ominaisinta sosiaalipääomaeliitille ja harvinaisinta sosiaalipääomaköyhiin kuuluville henkilöille. Taloudellista tukea liikkeille tai yhdistyksille on edellisen vuoden aikana antanut sosiaalipääomaeliitistä 63 prosenttia, luottamustointien haltijoista sekä järjestötoiminta-aktiiveista 39 prosenttia ja sosiaalipääomaköyhistä noin joka viides (21 prosenttia). Kansanedustajaehdokasta taas ilmoittaa tukeneensa sosiaalipääomaeliitistä 40 prosenttia, luottamustointien haltijoista sekä järjestötoiminta-aktiiveista 14 prosenttia ja sosiaalipääomaköyhistä seitsemän prosenttia. Tulokset ovat odotettuja, sillä voihan toki olettaakin, että yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien (yhdistysten ja järjestöjen) toimintaan osallistuvat ihmiset usein myös tukevat paitsi omaa, myös muiden yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamaan pyrkivien tahojen toimintaa. Joka tapauksessa sosiaalipääomaryhmittäiset erot niin vaikuttamiskanavien tukemisessä kuin omakohtaisten vaikuttamiskeinojen käytössä ovat hämmästyttävän suuria. Yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin vaikuttamisen varsin voimakas kasautuminen sosiaalipääomaeliitille näyttäisi viittaavan siihen, että etenkin erityisen aktiivinen yhdistystoiminta – monenlaisiin yhdistyksiin kuulumisen ja niiden toimintaan osallistuminen – on merkittävä tekijä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkivän toiminnan yleistymisessä.

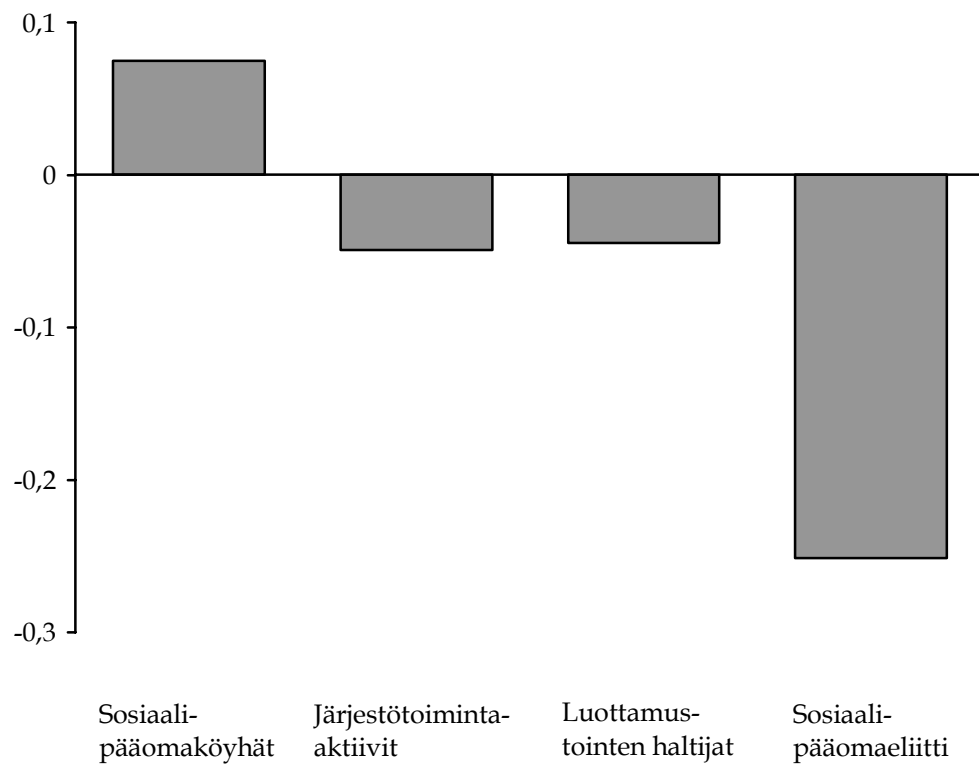
Luottavaisuus ja luottamus sosiaalipääomaryhmittäin

Talous- ja kulttuuripääomaryhmien tavoin myös sosiaalipääomaryhmät eriytyvät luottavaisuudessa oikeutta ja poliittista valtaa käyttäviin instituutioihin. Eniten niihin luottaa sosiaalipääomaryhmistä sosiaalipääomaeliitti ja vähiten sosiaalipääomaköyhät ryhmien välisten erojen ollessa kokonaisuudessaan kuitenkin melko pieniä (kuvio 7). Sen sijaan talous- ja kulttuuripääomaryhmistä poiketen sosiaalipääomaryhmät eriytyvät myös – ja vieläpä varsin selkeästi – luottavaisuudessa mediaan. Eniten mediaan luottaa sosiaalipääomaköyhien ryhmään kuuluvat henkilöt sosiaalipääomaeliitin osoittautuessa selvästi mediakriittisimmäksi ryhmäksi (kuvio 8.) Tätä tulosta selittää ennen muuta se, että luottavaisuus mediaan on sukupolvi- ja ikäasia: vanhempi ikäpolvi, johon kuuluvia on sosiaalipääomaeliitin ryhmässä varsin paljon, luottavat joukkotiedotukseen nuorta, sosiaalipääomavarannoiltaan usein huonossa asemassa olevaa ikäluokkaa vähemmän (mediaan luottavaisuuden ikäryhmittäinen tarkastelu liitteessä 5, vrt. myös Blom 1999, 206). Luottavaisuudessa auktoriteetteihin ja ay-liikkeeseen ei sosiaalipääomaryhmien väliltä merkittäviä eroja löydy.

KUVIO 7 Keskiarvovälitys luottavaisuus hallintoon ja oikeuteen -faktorista sosiaalipääomaryhmittäin

KUVIO 8 Keskiarvovälitys luottavaisuus mediaan -faktorista sosiaalipääomaryhmittäin

Kaj Ilmonen ja Kimmo Jokinen (2002, 211-212, 215, 218) ovat Lama ja luottamus -projektin tutkimusaineiston pohjalta todenneet, että yhdistysaktiivisuus osallistumismäärillä mitattuna on yhteydessä ihmisiä kohtaan osoitettuun luottamukseen. Yhdistysaktiivisuuden ja luottamuksen väliltä löytyy yhteyksiä myös silloin, kun yhdistysaktiivisuuden mittareina käytetään yhdistysosallistumisista, yhdistysjäsenyyksistä sekä luottamustoimista muodostettuja yhteismuuttujia - ts. edellä konstruoituja sosiaalisen pääoman ryhmiä. Taloudellisen ja kulttuurisen pääoman ryhmistä poiketen sosiaalipääomaryhmät eriytyvät toisistaan ensiksikin annetun luottamuksen osalta. Sosiaalipääomaeliitti ja luottamustointien haltijat ovat järjestötoiminta-aktiiveja ja sosiaalipääomaköyhiä useammin jokseenkin samaa tai täysin samaa mieltä siitä, että ihmiset luottivat aikaisemmin toisiinsa enemmän kuin nykyisin. Kun sosiaalipääomaeliitistä näin uskoo 92 prosenttia ja luottamustointien haltijoista 90 prosenttia, ovat vastaavat osuudet järjestötoiminta-aktiiveilla 86 prosenttia ja sosiaalipääomaköyhillä 84 prosenttia. Tosin tulee huomata, että sosiaalipääomaköyhiin ja järjestötoiminta-aktiiveihin kuuluvilla on ollut kahteen muuhun ryhmään sijoittuvia useammin vaikeuksia vastata annettua luottamusta koskevaan kysymykseen: sosiaalipääomaköyhiltä "en osaa sanoa" -vastauksia löytyy kysymyksen osalta 11 prosentilta, järjestötoiminta-aktiiveista 8 prosentilta, luottamustointien haltijoista viideltä prosentilta ja sosiaalipääomaeliitistä vain kolmelta prosentilta.

Vaikka sosiaalipääomaeliitti uskoo annetun luottamuksen Suomessa vähentyneen, he kuitenkin usein ilmaisevat luottamusta eri ihmisryhmiä kohtaan. Sosiaalipääomaeliitille on tyypillistä niin luottamus tuttuihin kuin tuntemattomiin sekä eri osissa Suomea että ylipäätään kuten myös luottamus sekä kulttuurisesti läheisiin että kaukaisiin ihmisiin. Muista sosiaalisen pääoman ryhmistä järjestötoiminta-aktiiveja luonnehtii erityisesti melko vahva luottamus tuntemattomiin ihmisiin: he luottavat sosiaalipääomaeliitin ohella varsin usein tuntemattomiin eri osissa Suomea, tuntemattomiin ylipäätään sekä kulttuurisesti läheisiin tuntemattomiin. Sosiaalipääomaköyhille taas on ominaista epäluottamus niin tuttuihin kuin tuntemattomiin ihmisiin ja luottamustointien haltijat luottavat useimmin ainoastaan tuttuihin suomalaisiin luottamuksen ollessa heillä varsin vähäistä tilanteesta riippumatta ihmisiin, joita he eivät tunne. (Taulukko 25.)

TAULUKKO 25 Keskiarvojakaumat luottamusta kuvaavista faktoreista sosiaalipääoma-ryhmittäin

	Luottamus tuntemattomiin maan eri osissa -faktori	Luottamus kulttuuri-sesti läheisiin ihmisiin -faktori	Luottamus kulttuuri-sesti kaukaisiin ihmisiin -faktori	Luottamus tuttuihin -faktori	Luottamus tuntemattomiin -faktori	Havaintojen lkm
Sosiaalipääomaköyhät	-,10	-,06	-,04	-,12	-,05	790
Järjestötoiminta-aktiivit	,11	,09	,07	,08	,14	313
Luottamustointien haltijat	,06	-,02	-,13	,15	-,04	267
Sosiaalipääomaeliitti	,21	,14	,34	,26	,09	98

Luottamustointien haltijoiden järjestötoiminta-aktiiveja heikompi luottamus tuntemattomiin ihmisiin viittaa siihen, että järjestöjäsenyydet ja järjestötoimintaan osallistuminen ovat luottamustoimia oleellisempi tekijä luottamuksen yleistymisessä tuntemattomiin. Toisaalta tulos kertoo myös luottamuksen kohteen eriytyemisestä yhdistystyypeittäin. Luottamustointien haltijat esimerkiksi ovat järjestötoiminta-aktiiveja useammin jäsenenä poliittisessa puolueessa tai yhdistyksessä ja järjestötoiminta-aktiivit taas kuuluvat useammin etenkin harrastuskerhoihin tai kulttuurialan yhdistyksiin, humanitaarisen avun tai hyvän tekeväisyyden yhdistyksiin, vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistyksiin, opiskelijayhdistyksiin sekä osuustoimintaan ja johonkin muuhun taloudelliseen yhdistykseen kuin ay-liikkeeseen tai työnantajajärjestöön. (Taulukko 26.) Tuntemattomiin melko usein luottavat järjestötoiminta-aktiivit ovat siis tuntemattomiin harvoin luottavia luottamustointien haltijoita kiinnostuneempia itsensä toteuttamiseen, kulttuuriin, ihmisten auttamiseen sekä talouteen liittyvien yhdistysten toiminnasta. Niinpä tämän tyyppisten yhdistysten toiminnan voi sanoa olevan luonteeltaan sellaista, että se on omiaan yleistämään luottamusta. (Vrt. Ilmonen & Jokinen 2002, 212-213, 215.)

TAULUKKO 26 Järjestötoiminta-aktiivien ja luottamustointien haltijoiden yhdistysjäsenyyksiä (jäsenyydet prosenttiosuuksittain)

	Järjestötoiminta-aktiivit	Luottamustointien haltijat
Poliittinen puolue tai yhdistys	10	17
Harrastuskerho tai kulttuurialan yhdistys	43	31
Humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistys	19	6
Vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistys	19	11
Opiskeluun liittyvä yhdistys	14	6
Muu taloudellinen tai ammatillinen yhdistys	21	14
Osuustoiminta	21	11

Luvussa 5.4 tuli esille, että kulttuurisen pääoman ryhmät eriytyvät luottamus kulttuurisesti kaukaisiin ihmisiin -faktorin suhteen siten, että kulttuurin harrastajiin sekä kulttuuripääomaeliittiin lukeutuvilla ihmisillä on taipumus luottaa muita kulttuuripääomaryhmiä enemmän kulttuurisesti kaukaisiin ihmisiin - ts. venäläisiin, virolaisiin, romaneihin ja inkeriläisiin uimarannalla. Sosiaalipääomaryhmät eroavat toisistaan paitsi luottamuksessa kulttuurisesti kaukaisiin ihmisiin, myös luottamuksessa kulttuurisesti läheisiin ihmisiin eli suomensuomalaisiin, suomenruotsalaisiin, saamelaisiin ja ruotsalaisiin uimarannalla. Sekä kulttuurisesti kaukaisiin että läheisiin tuntemattomiin luottavat eniten sosiaalipääomaeliittiin lukeutuvat ihmiset sekä varsin usein etenkin kulttuurisesti läheisiin ihmisiin myös järjestötoiminta-aktiivit: sosiaalipääomaköyhät ja luottamustointien haltijat eivät kulttuurisesti läheisiin tai kaukaisiin ihmisiin useinkaan luota. Näyttäisi siis siltä, että sekä kulttuurinen pääoma - ja erityisesti nimenomaan sen habituksiin ruumiillistunut muoto - että yhdistyksissä kiteytyvä sosiaalinen pääoma ovat oleellisia tekijöitä vieraassa kulttuurikontekstissa tuntemattomia ihmisiä kohtaan ilmastun luottamuksen yleistymisessä.

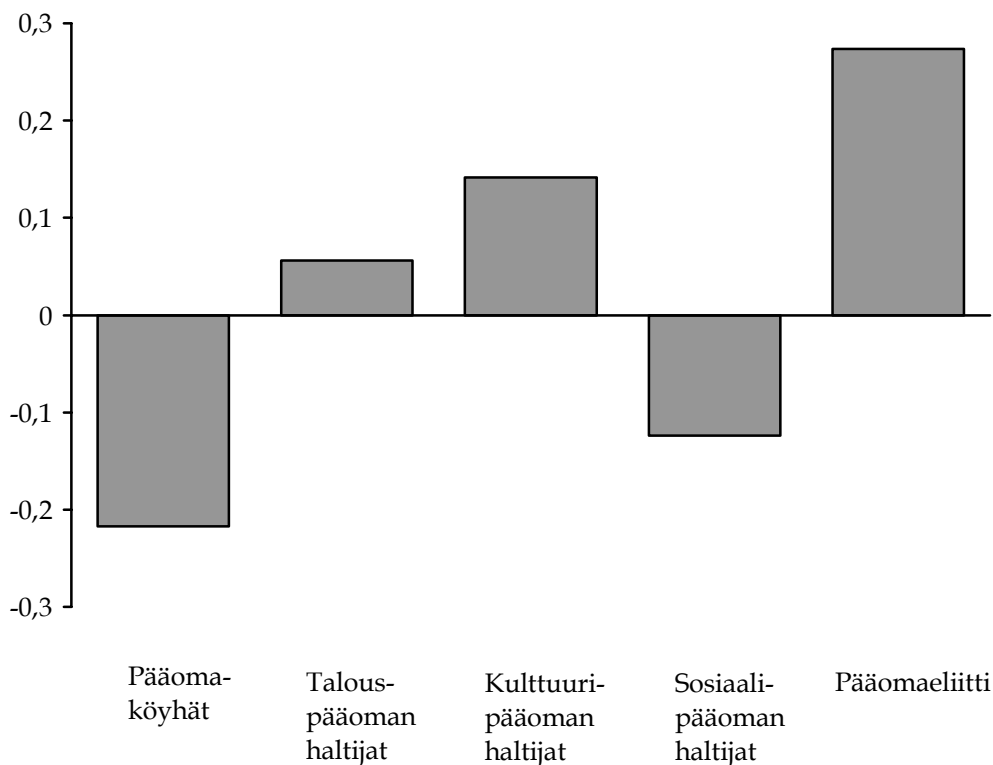
5.6 Asenteet ja toimintataipumukset pääomien kokonaishallintaa ja erilaista koostumusta kuvaavien ryhmien mukaan

Sosiaaliset kontaktit ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen pääomaryhmittäin

Kun sosiaalisia kontakteja tarkastellaan pääomien kokonaisvolyymia ja erilaista rakennetta kuvaavien ryhmien mukaan, löytyy ryhmien väliltä eroja niin epävirallisiin yhteistyömuotoihin osallistumisessa, rentoutumisharrastuksissa kuin päivittäisissä kontakteissa ihmisiin, joilta ollaan valmiita pyytämään tai joille ollaan valmiita antamaan apua. Sosiaalinen kanssakäyminen on kaikilla näillä ulottuvuuksilla mitattuna yleisintä pääomaeliitin keskuudessa ja harvinaisinta pääomaköyhien ryhmässä. Kun vastaushetkellä edellisen puolen vuoden aika-

na on osallistunut neljään tai viiteen yhteistyömuotoon pääomaeliitistä 78 prosenttia, on vastaava osuus pääomaköyhillä 45 prosenttia. Varsin usein eri tyyppiin yhteistyömuotoihin on osallistunut pääomaeliitin ohella myös sosiaalisen pääoman haltijat, joista vähintään neljässä yhteistyömuodossa ilmoittaa olleensa mukana 74 prosenttia. Talouspääoman haltijoilla ja kulttuuripääoman haltijoilla kyseiset osuudet ovat 63 prosenttia ja 61 prosenttia.

Edelleen pääomaeliitistä noin neljännes (24 prosenttia) ilmoittaa pitävänsä päivittäin yhteyttä vähintään kuuteen sellaiseen henkilöön, jolle on valmis antamaan apua tai jolta on valmis pyytämään apua vastaavien osuuksien ollessa pääomaköyhillä vain 7 prosenttia, talouspääoman haltijoilla 15 prosenttia, kulttuuripääoman haltijoilla 11 prosenttia ja sosiaalipääoman haltijoilla 10 prosenttia. Rentoutumisharrastukset – ts. elokuvissa ja ravintoloissa käynnit – taas ovat jokseenkin yleisiä pääomaeliitin ohella kulttuurisen pääoman haltijoille sosiaalisen pääoman haltijoiden ollessa pääomaköyhien lisäksi ryhmä, jolle rentoutumiseen liittyvät harrastukset ovat melko epätyypillinen tapa viettää omaa vapaa-aikaa (kuvio 9). Sosiaalisen pääoman haltijoiden vähäistä kiinnostusta rentoutumisharrastuksiin saattaa ainakin jossain määrin selittää se, että heissä on muita ryhmiä enemmän yli 55-vuotiaita vastaajia, sillä ikäryhmittäinen tarkastelu rentoutuminen -faktorin suhteen paljastaa rentoutumisharrastusten olevan selvästi harvinaisimpia vapaa-ajan viettotapoja juuri yli 55-vuotiaiden ikäryhmässä (ks. liite 5).

KUVIO 9 Keskiarvopylväät rentoutuminen -faktorista pääomaryhmittäin

Myös yhteiskunnallinen vaikuttaminen eriytyy pääomien kokonaisvolyymia ja erilaista koostumusta kuvaavien ryhmien mukaan. Omakohtaisten vaikuttamiskeinojen käytössä pääomaeliitti on jälleen ryhmä, joka osoittautuu muita ryhmiä – ja etenkin pääomaköyhiä – aktiivisemmaksi. Edellisen vuoden aikana vetoomuksia ovat allekirjoittaneet pääomaköyhiin kuuluvista 12 prosenttia, talouspääoman haltijoista 20 prosenttia, kulttuuripääoman haltijoista 23 prosenttia, sosiaalipääoman haltijoista 35 prosenttia ja pääomaeliitistä 36 prosenttia vastaavien osuuksien ollessa vetoomusallekirjoitusten keräämisen osalta 1 prosenttia, 2 prosenttia, 3 prosenttia, 6 prosenttia ja 8 prosenttia. Mielipiteensä sanomalehteen on kirjoittanut pääomaköyhistä 5 prosenttia, talouspääoman haltijoista 7 prosenttia, kulttuuripääoman haltijoista 5 prosenttia, sosiaalipääoman haltijoista 9 prosenttia ja pääomaeliitistä peräti 17 prosenttia.

Niin ikään yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien tukeminen on ominaisinta pääomaeliitille ja harvinaisinta pääomaköyhien ryhmään sijoittuville henkilöille. Taloudellista tukea liikkeille tai yhdistyksille on edellisen vuoden aikana antanut pääomaeliitistä puolet, sosiaalisen pääoman haltijoista 43 prosenttia, kulttuurisen pääoman haltijoista joka kolmas (33 prosenttia), taloudellisen pääoman haltijoista 31 prosenttia ja pääomaköyhistä noin joka viides (21 prosenttia). Kansanedustajaehdokasta taas ilmoittaa tukeneensa pääomaeliitistä joka neljäs, sosiaalisen pääoman haltijoista noin joka viides (19 prosenttia), taloudellisen sekä kulttuurisen pääoman haltijoista 10 prosenttia ja pääomaköyhistä seitsemän prosenttia. Kollektiivisten vaikuttamiskeinojen käytössä puolestaan hieman muita ryhmiä aktiivisemmaksi ryhmäksi osoittautuu sosiaalisen pääoman haltijat: kun heistä 13 prosenttia ilmoittaa osallistuneensa edellisen vuoden aikana joko lakkoon tai mielenosoitukseen tai molempiin, ovat vastaavat osuudet pääomaköyhillä viisi prosenttia, talouspääoman haltijoilla 9 prosenttia, kulttuuripääoman haltijoilla kolme prosenttia ja pääomaeliitillä viisi prosenttia.

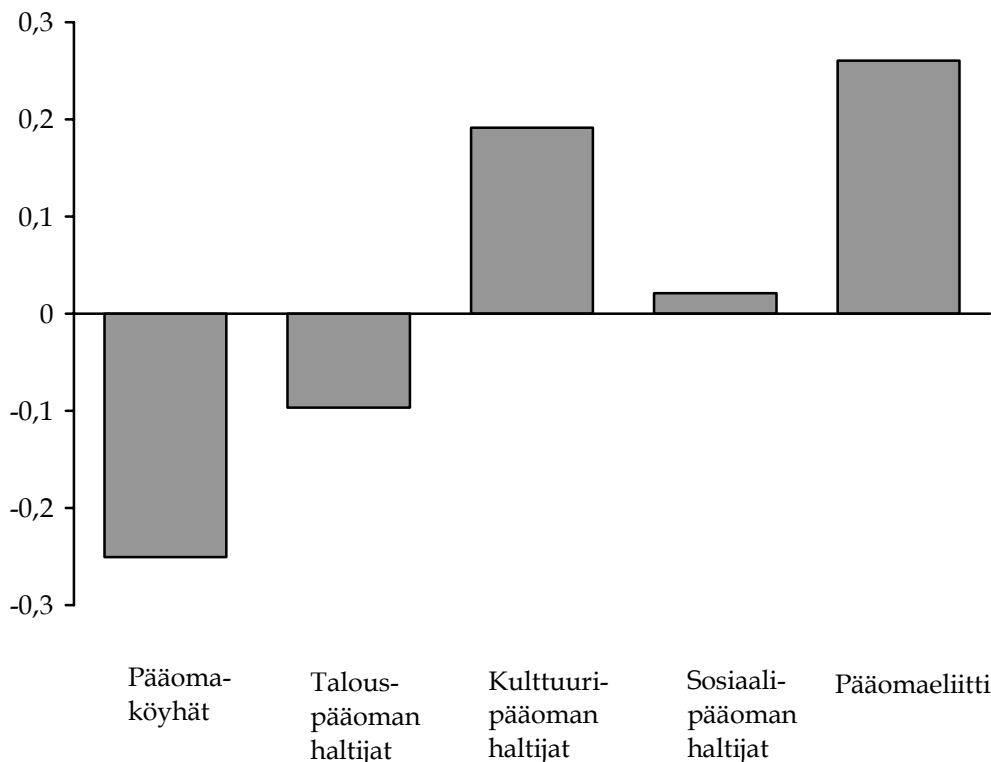
Yhteenvetona pääomaryhmien yhteydestä sosiaaliseen kanssakäymiseen ja yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen voidaan todeta, että oleellisin tekijä suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaaliseen kanssakäymiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyvän aktiivisuuden kannalta on eri pääomien kokonaismäärä. Kaikkia pääomia paljon omistavat ihmiset ovat sosiaalisissa kontakteissaan ja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessaan (kollektiivisten vaikuttamiskeinojen käyttöä lukuun ottamatta) pääomia vähän omistavia – ja useimmissa tapauksissa myös pääomien erilaista koostumusta kuvaaviin ryhmiin kuuluvia – henkilöitä selvästi aktiivisempia. Tässä suhteessa tulos tukee Bourdieun näkemystä, jonka mukaan sosiaalisten asemien ja niihin sidoksissa olevien toimintatapusten erot johtuvat ensisijaisesti pääoman kokonaisvolyymista eli taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kokonaismäärästä.

Sen sijaan edellä saadut tulokset pääomien erilaisen koostumuksen merkityksestä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen eivät tue Bourdieun esittämää ajatusta, jonka mukaan kehittyneissä yhteiskunnissa tehokkaimmat erottelun periaatteet ovat taloudellinen ja kulttuurinen pääoma (Bourdieu 1998, 15). Edellä käy esille, että aktiivisuus yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa niin omakohtaisin keinoin, kollektiivisin keinoin kuin yhteiskunnallisia vaikuttamiskanavia

tukemalla on yleisempää sosiaalisen pääoman haltijoiden kuin taloudellisen sekä kulttuurisen pääoman haltijoiden keskuudessa. Tämän voi tulkita viittaavan siihen, että sosiaalisella (tai järjestöllisellä) pääomalla on taloudellista ja kulttuurista pääomaa suurempi merkitys poliittisluonteisiin mielenilmaisuihin aktiivisena tekijänä.

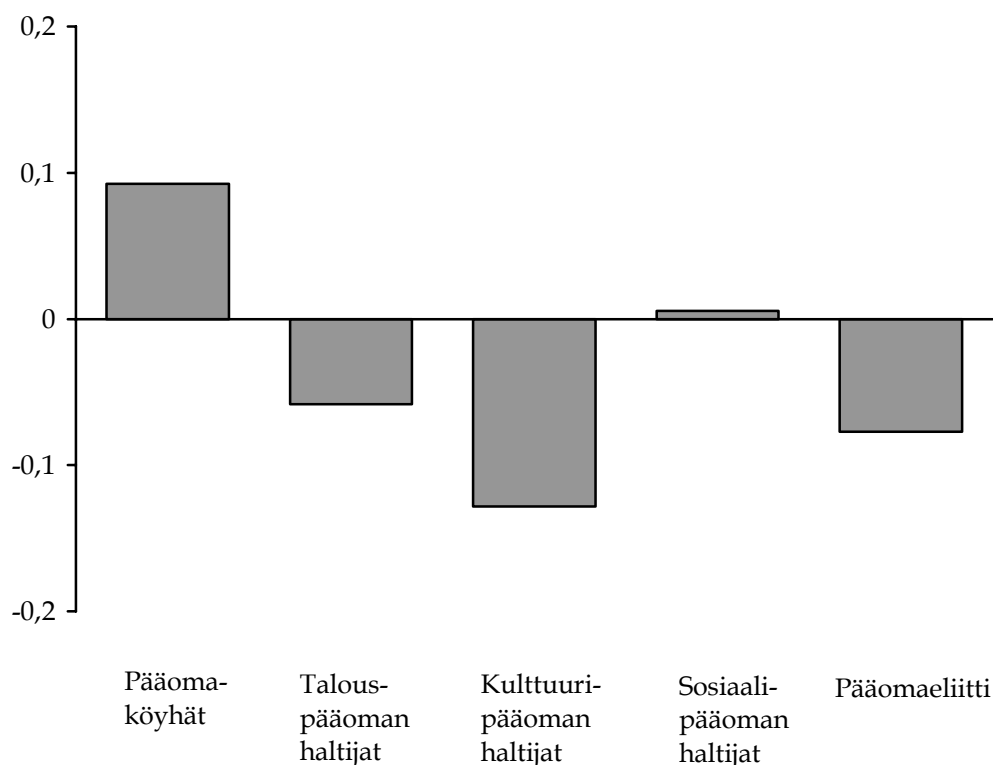
Luottavaisuus ja luottamus pääomaryhmittäin

Luottavaisuutta instituutioihin kuvaavien ulottuvuuksien suhteen pääomaryhmät eriytyvät luottavaisuudessa oikeutta ja poliittista valtaa käyttäviin instituutioihin sekä luottavaisuudessa ay-liikkeeseen. Oikeuteen ja hallintoon luottavat eniten pääomaeliitiksi ja kulttuuripääoman haltijoiksi nimetyt ryhmät ja vähiten kaikkia pääomia vähän omistava pääomaköyhien ryhmä. Pääomien vähäisen kokonaisomistuksen ohella myöskään pelkkä taloudellisen tai sosiaalisen pääoman hallinta ei luottavaisuutta oikeutta ja poliittista hallintoa käyttäviä instituutioita kohtaan juurikaan lisää: taloudellisen ja sosiaalisen pääoman haltijoilla luottavaisuus niihin jää varsin vähäiseksi. (Kuvio 10.) Eri pääomista nimenomaan kulttuurinen pääoma näyttäisi siis olevan pääomista se, jolla on suurin merkitys oikeuteen ja hallintoon luottavaisuuden kannalta.

KUVIO 10 Keskiarvovälväät luottavaisuus hallintoon ja oikeuteen -faktorista pääomaryhmittäin

Ay-liikkeeseen luottavaisuuden suhteen päämaryhmittäiset erot ovat hallintoon ja oikeuteen luottavaisuuteen nähden jokseenkin päinvastaiset. Ay-liikkeeseen luottaa eniten pääomaköyhien ryhmä kulttuuripääoman haltijoiden, pääomaeliitin ja taluspääoman haltijoiden osoittaessa siihen eniten epäluottamusta. (Kuvio 11.) Tulos on yhtenevä aiemmissa luvuissa esille tulleisiin tuloksiin, joiden mukaan taloudellista ja kulttuurista pääomaa vähän omistavat ryhmät luottavat ay-liikkeeseen kyseisiä pääomia paljon omistavia ryhmiä enemmän.

KUVIO 11 Keskiarvopylvääät luottavaisuus ay-liikkeeseen -faktorista päämaryhmittäin

Ihmisiin kohdistuvan luottamuksen osalta pääomien kokonaishallintaa ja erilaista rakennetta kuvaavat ryhmät eroavat toisistaan luottamuksessa tuntemattomiin eri puolilla Suomea sekä luottamuksessa tuttuihin ja tuntemattomiin ylipäätään. Annetussa luottamuksessa sekä luottamuksessa kulttuurisesti kaukaisiin ja läheisiin ihmisiin ei merkittäviä eroja päämaryhmien väliltä löydy. Luottamus tuttuihin ja luottamus tuntemattomiin niin eri puolilla Suomea kuin ylipäätäänkin on jälleen tyypillistä kaikkia pääomia paljon omistavalle ryhmälle ja ei-tyypillistä kaikkia pääomia vähän omistavalle ryhmälle. Pääomien erilaista koostumusta kuvaavista ryhmistä kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman haltijat luottavat taloudellisen pääoman haltijoita enemmän tuttuihin sekä tuntemattomiin eri puolilla Suomea ja kulttuurisen pääoman haltijat taloudellisen ja sosiaalisen pääoman haltijoita enemmän tuntemattomiin ylipäätään. (Taulukko 27.) Taloudellisen pääoman hallinta ilman kulttuurisen ja/tai sosiaalisen pää-

oman yhteisvaikutusta näyttäisi siis olevan melko merkityksetön tekijä sekä luottamuksen lisääntymisessä tuttuihin että sen yleistymisessä tuntemattomiin.

TAULUKKO 27 Keskiarvojakaumat luottamus tuntemattomiin maan eri osissa -, luottamus tuttuihin - ja luottamus tuntemattomiin -faktoreista pääomaryhmittäin

	Luottamus tuntemattomiin maan eri osissa -faktori	Luottamus tuttuihin -faktori	Luottamus tuntemattomiin -faktori	Havaintojen lkm
Pääomaköyhät	-,15	-,15	-,12	437
Taloudellisen pääoman haltijat	-,05	,02	-,06	158
Kulttuurisen pääoman haltijat	,09	,06	,15	415
Sosiaalisen pääoman haltijat	,09	,11	-,06	190
Pääomaeliitti	,18	,23	,13	138

Luottavaisuuden ja luottamuksen pääomaryhmittäisestä tarkastelusta saadut tulokset siis osoittavat, että pääomaeliittiin kuuluvat henkilöt ovat taipuvaisempia luottamaan sekä muihin ihmisiin että joihinkin yhteiskunnan instituutioihin pääomaköyhiin kuuluvia enemmän. Tai toisin ilmaistuna: parempiosaiset näyttävät usein luottavan muihin ihmisiin ja yhteiskunnan instituutioihin vähempiosaisia enemmän. Miksi näin on? Claus Offe on pohtinut tätä - aiemmissakin tutkimustuloksissa esiin noussutta - kysymystä, ja antanut siihen osuvalta tuntuvan vastauksen. Offen mukaan annettu luottamus vahvistaa luottamisen perusteita ensiksikin siten, että luottamus koetaan moraalisesti velvoittavaksi. Kun luottamuksen kohteena oleminen tiedostetaan, sitä aletaan kunnioittaa; siitä tulee molemminpuolisuutta vahvistava normatiivinen sääntö. Toiseksi on tärkeää olla jonkun luotettu; luotetuksi tuleminen on yksi arvostuksen mitta. Kun luottohenkilön asema on saavutettu, ei enää tarvitse olla varpaillaan luottavan seurassa, sillä silloin on mahdollista saada pienet virheet anteeksi. Luotetuna oleminen onkin näin ollen tärkeä resurssi. (Offe 1999, 50-53.)

Kuitenkin luottamus on resurssina vain suhteellinen. Siihen sisältyviä riskejä punnitaan paitsi suhteessa luotettuun, myös suhteessa muihin käsillä oleviin resursseihin. Mitä enemmän niitä on, sitä vähemmän alttiita luottamuksen menetykselle ollaan ja sitä pienempi on luottamuksen suhteellinen merkitys. Offe näkee, että rikkaiden ja vaikutusvaltaisten ihmisten kannattaakin luottaa muihin, sillä heidän suhteelliset menetyksensä luottamuksen pettäessä ovat pienet, mutta luottamuksesta saadut hyödyt sen sijaan suuret. Jos ihmisellä taas on resursseja käytössään vähän, on luottamuksen merkitys suuri ja asianosainen voi kärsiä sen menetyksestä pahastikin. Toisin sanoen eniten luottamusta

tarvitsevilla ihmisillä on siihen vähiten varaa, ja toisaalta luottamusta vähiten tarvitsevat ihmiset voivat helpommin ottaa riskin ja luottaa muihin keveilläkin perusteilla. Tätä epäsuhtaa hyvä- ja huono-osaisuuden välillä voi kutsua luottamuksen paradoksiksi (suomalaisten hyvinvointivaltion korkeaan kannatukseen ja sen keskeisiin instituutioihin kohdistuvan epäluottamuksen väliseen riskiriitaan liittyvästä luottamuksen paradoksista luvussa 5.2). (Offe 1999, 53-55.)

Claus Offen pohdintojen perusteella voi luottamuksen ja luottavaisuuden pääomaryhmittäisestä tarkastelusta saaduista tuloksista pääomaköyhien ja pääomaeliitin välisiä eroja pitää odotettuina. Sen sijaan jossain määrin yllättävänä näkisin nimenomaan talouspääoman haltijoiden vähäisen luottavaisuuden ja luottamuksen kaikkiin ryhmien välillä eroja synnyttäviin luottamus-/luottavaisuusulottuvuuksiin. Tulos viitanee siihen, että luottamuksen eriytyksen näkökulmasta tarkasteltuna pelkkä taloudellisen pääoman hallinta – silloin kun sitä mitataan ammattiasemalla ja käytettävissä olevilla kuukausiansioilla – ei luottamusta tai luottavaisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa juurikaan lisää. Sosiaalisten asemien määräytymisessä sen merkitys lienee kiistaton, mutta erottelun periaatteena luottavaisuutta tai luottamusta käsiteltäessä melko vähäinen.

Toisaalta taloudellisen pääoman haltijoiden vähäistä luottavaisuutta ja luottamusta saattaa selittää se, että ryhmässä on varsin paljon (51prosenttia) alempia toimihenkilöitä, ja aiempien tutkimusten mukaan alemman toimihenkilön asema toimii joissakin tapauksissa luottamuksen yleistymisen esteinä (ks. Ilmonen & Jokinen 2002, 214). Lisäksi kyse voi olla taloudellisen pääoman haltijoiden matalasta koulutustasosta: ryhmässä vain noin joka kymmenennen peruskoulutuksena on ylioppilastutkinto. Joka tapauksessa tulos kieli siitä, että taloudelliset resurssit – kuten korkea tulotaso – eivät useinkaan välttämättä sinällään selitä luottamuksen yleistymistä, vaan taloudellisten resurssien näennäisen selitysvoiman taustalla vaikuttavat muut tekijät, kuten habituusiin ruumiillistunut kulttuuripääoma ja/tai institutionalisoidun kulttuuripääoman hallinta – ts. korkea koulutus.

5.7 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tämän luvun tutkimustehtävänä oli tarkastella, miten suomalaisten luottamukseen ja sosiaalisiin siteisiin liittyvät asenteet ja toimintataipumukset eroavat toisistaan Bourdieun luokkateorian perustalta luvussa 4 muodostetuissa yhteiskuntaryhmissä. Asenne- ja toimintaulottuvuuksina käytettiin sosiaalisin kontakteihin, yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen sekä luottamukseen liittyviä muuttujia tai niiden pohjalta muodostettuja ulottuvuuksia. Analyysimenetelminä asenne- ja toimintaulottuvuuksien muodostuksessa hyödynnettiin muuttujien summausta sekä faktorianalyysejä ja kyseisten ulottuvuuksien pääomaryhmittäisessä tarkastelussa sekä suorita- että keskiarvojakauksia.

Sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvien toimintataipumusten osalta pääryhmävertailu osoitti, että eri pääomien hallinta lisää valmiutta/halua sosiaalisten kontaktien luomiseen ja ylläpitoon. Kaikkien kolmen pääoman omistus niin erikseen kuin yhtäaikaaisesti lisää osallistumista eri tyyppisiin epävirallisiin toimintoihin kuten kyläilyihin, talkoisiin ja naapuriapuun. Erityisesti aktiivisuutta tämän tyyppiseen toimintaan lisää sosiaalisen – tai järjestöllisen – pääoman hallinta, minkä lisäksi kyseisen pääoman haltijoilla on runsaasti epävirallisia sosiaalisia kontakteja päivittäin (ts. he pitävät päivittäin yhteyttä useisiin sellaisiin ihmisiin, joilta ovat valmiita pyytämään apua tai joille ovat valmiita antamaan apua). Taloudellista ja kulttuurista pääomaa- ja kulttuurisesta pääomasta erityisesti sen institutionaalista muotoa – hallitseville ryhmille taas on tyypillistä rentoutumiseen liittyvät vapaa-ajanharrastukset kuten elokuvissa ja ravintoloissa käynnit. Toisaalta kyseiset toiminnot ovat myös vanhempia ikäryhmiä useammin nuorten aktiivisuusaluetta.

Sosiaalisen kanssakäymisen ohella yhteiskunnallinen vaikuttaminen osoitautui saatujen tulosten valossa asiaksi, jossa erityisesti kaikkien pääomien kokonaisuudella sekä sosiaalisen pääoman runsaalla omistuksella on positiivinen merkitys. Pääomien kokonaisvolyymi ja sosiaalisen pääoman hallinta lisäävät aktiivisuutta omakohtaisten vaikuttamiskeinojen (vetoomusten allekirjoittaminen, vetoomusallekirjoitusten kerääminen, mielipidekirjoitus sanomalehteen) käytössä sekä yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien (taloudellinen tuki liikkeille tai yhdistyksille, kansanedustajaehdokkaan auttaminen) tukemisessa. Omakohtaisten vaikuttamiskeinojen käytön osalta kulttuuri- ja sosiaalipääomaryhmittäiset tarkastelut osoittivat miesten keskinäisen eriytymisen naisia suuremmaksi, mikä näyttäisi viittaavan miesten naisia jossain määrin suurempaan polarisaatioon kyseisten keinojen hyödyntämisessä.

Koska suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaaliseen kanssakäymiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyvien toimintataipumusten erot näyttävät siis usein selittyvän eri pääomien kokonaisuudellaan liittyvistä eroista, tukevat saadut tulokset tässä suhteessa Bourdieun näkemystä, jonka mukaan ihmisten toimintataipumusten eriytyminen johtuu ensisijaisesti eri pääomien kokonaisvolyymien eriytymisestä. Toisaalta kyseisen kaltaisten toimintataipumusten eroja (etenkin epävirallisiin sosiaalisiin toimintoihin osallistumisen sekä yhteiskunnallisen vaikuttamisen osalta) näyttää Suomessa synnyttävän yksittäisistä pääomista tehokkaimmin sosiaalinen pääoma, jolle taas Bourdieu teoretisoineissaan ja empiirisissä analysoinneissaan antaa erottelun periaatteena taloudellista ja kulttuurista pääomaa pienemmän merkityksen. Toisaalta tulee huomata, että Bourdieun sosiaalisen pääoman käsite jo sinällään sisältää sosiaalisen kanssakäymisen ulottuvuuden, ja tällöinhän tulos sosiaalisen (tai järjestöllisen) pääoman ja sosiaalisen kanssakäymisen positiivisesta yhteydestä – ts. tulos ”sosiaalinen pääoma lisää sosiaalista pääomaa” – ei liene ristiriidassa Bourdieun ajatusten kanssa.

Suomalaisten luottamuksen eriytymistä tarkasteltiin edellä toisaalta yhteiskunnan instituutioihin ja toisaalta eri ihmisryhmiin luottamisen näkökulmasta. Adam Seligmanin (1997, 18) sanoin edellisessä on kyse luottavaisuudes-

ta ja jälkimmäisessä luottamuksesta. Luottavaisuuden osalta keskeisimmäksi pääomaryhmien väliseksi eroksi osoittautui luottavaisuus hallintoon ja oikeuteen (ts. eduskuntaan, hallitukseen, Euroopan unioniin ja oikeuslaitokseen): erot luottavaisuudessa mediaan, auktoriteetteihin (puolustusvoimat, kirkko, yliopistot, pankit) ja ammattiyhdistysliikkeeseen jäivät vähäisiksi. Hallintoon ja oikeuteen luottivat muita useammin yhtäältä kaikilta pääomavarannoiltaan sekä toisaalta kulttuurisilta resursseiltaan korkeassa asemassa olevat suomalaiset. Niinpä tulos tukee aiemmissakin tutkimuksissa tehtyä havaintoa, jonka mukaan poliittista valtaa omaavien ja sitä käyttävien instituutioiden legitimitetti perustuu voimakkaimmin kaupunkien hyvätuloisen ja korkeasti koulutetun, keskiluokkaan kuuluvien ihmisten tukeen (esim. Nurmela 1997, 174).

Ihmisiin kohdistuvan luottamuksen pääomaryhmittäisestä tarkastelusta ilmeni, että kaikkia pääomia vähän omistavat ryhmät luottavat sekä tuttuihin ihmisiin että tuntemattomiin suomalaisiin niin eri puolilla Suomea kuin ylipäättäenkin pääomia paljon omistavia ryhmiä vähemmän. Yksittäisistä pääomista puolestaan kulttuurisen pääoman – ja etenkin sen habituksiin ruumiillistuneen muodon – sekä sosiaalisen (tai järjestöllisen) pääoman runsas hallinta näyttivät olevan merkityksellisiä tekijöitä myös tuntemattomiin ihmisiin vieraassa kulttuuriympäristössä ilmaistun luottamuksen yleistymisessä. Lisäksi tulokset antoivat viitteitä siitä, että eri tyyppisistä yhdistyksistä ja järjestöistä erityisesti itsensä toteuttamiseen, kulttuuriin, ihmisten auttamiseen sekä talouteen liittyvissä yhdistyksissä (ammattijärjestöt pois lukien) toimiminen on omiaan yleistämään luottamusta tuntemattomiin.

Luottavaisuuden ja luottamuksen pääomaryhmittäisestä eriytymisestä saatujen tulosten mukaan pääomavarannoiltaan hyvässä asemassa olevat ihmiset siis luottavat poliittista valtaa käyttäviin instituutioihin sekä tuttuihin ja tuntemattomiin suomalaisiin enemmän kuin ihmiset, joilla on niukalti pääomaresursseja käytössään. Toisin sanoen ne, joilla on enemmän yleistynyttä luottamusta, luottavat myös muita enemmän valtakunnallisiin instituutioihin (tai toisin päin). Tulosten valossa luottamus muihin ihmisiin ja luottavaisuus yhteiskunnallisiin instituutioihin näyttäisi siis kulkevan Putnamin sosiaalisen pääoman teorian mukaisesti käsi kädessä: jos luottaa muihin ihmisiin erilaisissa tilanteissa, on taipuvainen luottamaan myös yhteiskunnallisiin instituutioihin tai päinvastoin. Aiempien tutkimusten mukaan tämä pätee myös paikallisiin instituutioihin: ihmiset, joilla on enemmän yleistynyttä luottamusta, luottavat muita useammin kunnallisiin instituutioihin ja toimijoihin (ks. Ilmonen 2002a).

Edelleen tässä tutkimuksessa järjestöllisen pääoman ja luottamuksen väliltä löytyneet yhteydet tukevat myös sitä Putnamin sosiaalisen pääoman teorian ajatusta, että luottamus on yhteydessä yhdistysaktiivisuuteen. Tehdyissä analyyseissä eri pääomista nimenomaan järjestöllinen pääoma osoittautui selkeimmin resurssiksi, jolla on luottamuksen yleistymisessä positiivinen merkitys. Kiinnostavaa tuloksissa oli erityisesti taloudellisten resurssien – ammatiasemalla ja käytettävissä olevilla kuukausiansioilla mitattuna – vähäinen merkitys niin luottavaisuutta kuin luottamustakin lisäävänä tekijänä. Tuloksen voi tulkita viittaavan siihen, että taloudelliset resurssit eivät välttämättä useinkaan

yksinään selitä luottamuksen yleistymistä, vaan kyseisten resurssien vaikutus jää näennäiseksi muiden tekijöiden, kuten koulutuksen, vaikuttaessa oleellisempana tekijänä niiden taustalla.

Jos luottamus ja epäluottamus mielletään asennoitumis- tai suhtautumistaipumuksiksi, osoittavat ihmisiin luottamisen pääomaryhmittäisestä vertailusta saadut tulokset jälleen kestävämmäksi Bourdieun näkemyksen, jonka mukaan asenne- ja toimintavalmiuseroja moderneissa yhteiskunnissa synnyttävät ensisijaisesti taloudellinen ja kulttuurinen pääoma. Vaikka niillä merkityksensä toki onkin, näyttäisi siis ainakin Suomessa luottamukseen liittyviin asenneeroihin vaikuttavan varsin voimakkaasti myös järjestöllinen pääoma. Järjestöllinen ts. sosiaalinen pääoma on siis selkeästi oma, osin taloudellisista ja kulttuurisista resursseista riippumaton pääomamuotonsa, jonka omistusta ja merkitystä ei yksinomaan taloudellisen ja kulttuurisen pääoman hallinnan kautta voida määritellä.

Joka tapauksessa tulokset luottamuksesta ja eri pääomien hallinnan merkityksestä sen yleistymiseen osoittavat, että luottamus ei leviä yhteiskunnassa tasaisesti, vaan siihen liittyy myös rajautuneita piirteitä. Ensinnäkin luottamus yleisesti ottaen kohdistetaan Suomessa lähinnä itsen kanssa samankaltaisiksi koettuihin ihmisiin, ts. ihmisiin, joita pidetään tuttuina tai joihin voidaan muuten tilannekohtaisesti samaistua. Toiseksi yhteiskunnallisella lohkoutumisella on vaikutusta luottamukseen: ihmisillä, joilla on paljon pääomaresursseja käytössään, on enemmän yleistynyttä luottamusta kuin ihmisillä, joilla on niukalti resursseja käytössään. Niinpä luottamuksen yleinen luonne, jota Robert Putnam on luottamusta (tai sosiaalista pääomaa) käsittelevissä tutkimuksissaan korostanut, näyttäisi edustavan vain luottamuksen yhtä puolta. Ikään kuin yleisen luottamuksen käänköpuolena voidaan nähdä – niin tässä kuin aiemmissakin tutkimuksissa (mm. Ilmonen & Jokinen 2002) saatujen tulosten mukaan – luottamuksen yhteiskunnallinen jakautuminen; luottamus ei leviä tasaisesti koko yhteiskuntaan, vaan useimmiten se liittyy sosiaalisen elämän jollekin alueelle tai johonkin yhteiskunnalliseen osaryhmään (vrt. Ruuskanen 2002).

6 LOPUKSI

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu sosiaalista eriarvoisuutta sekä sosiaalisiin siteisiin ja luottamukseen liittyvää asenneilmastoa vuosituhannen vaihteen Suomessa. Suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyvää eriarvoisuutta on tutkimuksessa lähestytty moniulotteisesta näkökulmasta, jonka tärkeyttä luokkatutkimuksessa on viime vuosikymmenellä alkaneessa sosiologisessa luokkateoreettisessa keskustelussa alettu korostaa (ks. esim. Anderson 2001). Samalla tutkimuksessa on ikään kuin empiirisesti ”testattu” viime vuosina esiin nostettuja uusvanhoja ajatuksia luokkien kuolemasta tai luokkatutkimuksen merkityksen vähenemisestä (esim. Beck 2000b). Sosiaalisiin siteisiin ja luottamukseen liittyviä toimintataipumuksia ja asenteita on tutkimuksessa tarkasteltu niin ikään eriarvoisuuden tai eriytymisen näkökulmasta: tarkastelun keskiössä on ollut se, miten luottamus ja sosiaaliset kontaktit eroavat toisistaan erilaisissa sosiaalisissa asemissa olevilla ihmisillä. Pontimena luottamukseen ja sosiaalisiin kontakteihin liittyvien asenteiden tarkastelulle on ollut 1990-luvun loppupuolella Suomessa esiin noussut tarve tutkimuksille, joissa perehdytään siihen, miten 1990-alun taloudellinen lama heijastui maassamme sosiaalisiin siteisiin ja luottamukseen – pohjoismaisissa yhteiskunnissa perinteisesti vahvoina pidettyihin ulottuvuuksiin.

Eriarvoisuuden tarkastelun lähtökohdaksi on tutkimuksessa otettu Pierre Bourdieun luokka- tai eriarvoisuusteoria, joka tiivistäen nojaa ajatukseen, että yhteiskuntaluokkien (ja luokkien sisäisten ryhmien) eroja voidaan kuvata kolmen pääoman – taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen – hallintaeroista muodostuvan kolmiulotteisen kokonaisuuden avulla. Eriarvoisuuden tarkasteluun on ensinnäkin paneuduttu selvittämällä, miten Bourdieun luokkateoria voidaan operationalisoida. Analyysimenetelmänä teorian operationalisoinnissa hyödynnettiin ryhmittelyanalyysia siten, että jokainen pääomaresurssi muodostettiin kyseisen menetelmän avulla erikseen kulloinkin kyseessä olevan pääoman erilaista hallintaa kuvaaviksi ryhmiksi ja lopuksi näistä ryhmistä konstruointiin kaikkien pääomien kokonaishallintaa ja erilaista koostumusta kuvaavat ryhmät. Toiseksi eriarvoisuutta lähestyttiin selvittämällä – ristiintaulukointien ja keskiarvojakaumien kautta – keitä Bourdieun teorian pohjalta muodostettujen yh-

teiskuntaryhmien henkilöt sukupuolen, iän, asuinpaikan ja äidinkielen mukaan tarkasteltuna ovat. Tutkimusaineistona tutkimuksessa on käytetty Suomen Akatemian rahoittamaa, Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella toteutetun Lama ja luottamus -projektin survey -aineistoa, joka on valtakunnallisesti edustavaan otokseen pohjautuen kerätty Suomen aikuisväestöltä joulukuussa 2000.

Tulokset osoittivat, että ryhmittelyanalyysi on käypä menetelmä Bourdieun teorian operationalisoinnissa ja teorian empiirisessä soveltamisessa suomalaisen yhteiskunnan tutkimiseen. Samalla kävi ilmi, että Bourdieun eriarvoisuusteoria käsitteineen antaa käyttökelpoisen viitekehyksen suomalaisen yhteiskunnan eriarvoisuuden tutkimiselle. Tuloksista ilmeni, että niin pääomasurssien jakautumista erikseen kuin yhtäaikaaisesti tarkasteltaessa suomalaiset sijoittuvat niiden hallinnassa eriarvoisiin asemiin. Lisäksi huono-osaisuus osoitautui kaikkien pääomien yhtäaikaisessa ryhmittelyssä huono-osaisuutta selvästi kasautuvammaksi. Niinpä eri pääomien jakautumista koskevat tulokset antavat aiheen tulkintaan, että viime vuosina esiin nostettuja ajatuksia luokkien kuolemasta tai niiden merkityksen suuresta vähenemisestä ei voitane pitää vakavasti otettavina luokkateoreettisina kysymyksinä (vrt. Blom 2004, 2).

Kun muodostettuja pääomaryhmiä tarkasteltiin eri taustamuuttujien valossa, osoittivat tulokset ensinnäkin, että taloudellinen pääoma - ammattiaseamalla ja käytettävissä olevilla kuukausiansioilla mitattuna - kasautuu Suomessa kaupungeissa ja kuntataajamissa asuville nuorille aikuisille ja keski-ikäisille sekä jossain määrin suomenkielisiä useammin suomenruotsalaisille. Lisäksi etenkin tulojen muodossa olevaa taloudellista pääomaa on miehillä ja lapsettomilla naisilla ja lapsiperheitä enemmän. Kulttuurinen pääoma - perus- ja ammattikoulutuksella sekä kulttuuri- ja itsensä toteuttamiseen liittyvillä harrastuksilla mitattuna - näyttäisi puolestaan olevan maassamme selkeästi naisten hallitsema pääomamuoto, ja järjestöaktiivisuudella mitattu sosiaalinen pääoma taas keski-ikäisille ja sitä vanhemmille, sekä jossain määrin suomenkielisiä useammin Suomen ruotsinkielisille, ominainen pääomaresurssi. Eri pääomien kokonaisuomistuksen suhteen muita ikäryhmiä huonommassa asemassa ovat maassamme yhtäältä alle 25-vuotiaat nuoret ja toisaalta maaseudulla asuvat miehet. Maaseudulla asuvien miesten kohdalla tilanne näyttäisi olevan sellainen, että siinä missä maaseudulla asuvat taloudellista ja sosiaalista pääomaa kohtalaisen vähän omistavat naiset ovat kuitenkin innokkaita kulttuurin harrastajia, jäävät vastaavassa asemassa olevat miehet myös tämän innostuksen puuttuessa vaille kaikkien pääomien omistusta. Naiset siis pystyvät miehiä paremmin luomaan pääomien hallintaa lisääviä sosiaalisia verkostoja, joiden kautta kiinnityminen yhteiskuntaan paranee.

Bourdieulaisessa käsitteistössä habitus tarkoittaa sisäistettyjen rakenteiden muodostamaa asenteiden sekä suhtautumis- ja toimintataipumusten kokonaisuutta. Bourdieun mukaan habitus (siihen ruumiillistunut kulttuuripääoma) sisäistetään lapsuudessa primaripedagogiikan välityksellä omaksumalla ympäristön arvot, luokittelut, kieli, tavat jne. Silloin kun luokan tai ryhmän jäsenten habituksen muotoutumisolosuhteet ovat samanlaiset, voidaan puhua luokka-

tai ryhmähabituksesta. Toisin sanoen erilaisten lapsuuden olosuhteiden – jotka puolestaan pohjautuvat pääomaeroihin – voi katsoa tuottavan erilaisia habituksia (Vrt. esim. Siisiäinen 1986, 106-108.)

Koska Bourdieu mieltää asenteet ja toimintavalmiudet (dispositiot) osaksi habitusta, voidaan Bourdieun ajattelua asenteiden ja toimintavalmiuksien muodostumisesta tulkita siten, että erilaiset elinolosuhteet – ts. pääomaerot – synnyttävät erilaisia suhtautumistapoja ja toimintataipumuksia hahmottaa sosiaalista ympäristöä ja toimia siinä. Empiirisellä tasolla asennoitumista ja toimintaa voidaan bourdieulaisesta näkökulmasta käsin tutkia tarkastelemalla asenteita ja toimintaa, niiden mahdollista eriytymistä, suhteessa eri pääomaulottuvuuksiin. Tässä tutkimuksessa tämän kaltainen asetelma on toteutettu selvittämällä asenteiden ja toimintavalmiuksien mahdollista vaihtelua muodostetuissa pääomaryhmissä, ts. on tarkasteltu, eroavatko eri pääomaryhmät asenteiden ja toimintataipumustensa suhteen toisistaan.

Asenne- ja toimintamuuttujina on tutkimuksessa käytetty sosiaalisiin kontakteihin, yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen sekä luottamukseen liittyviä muuttujia tai niiden pohjalta muodostettuja ulottuvuuksia. Luottamuksen tarkastelu bourdieulaisessa viitekehyksessä on ongelmallista, koska luottamus kaiken kaikkiaan istuu Bourdieun teoreettiseen ajatteluun melko huonosti. Bourdieu kun näkee sosiaalisen elämän kamppailuna eri pääomien hallinnasta, eikä tässä kamppailussa juurikaan voi luottaa muihin, koska he pyrkivät eri pääomien hallinnan kartuttamiseen muiden kustannuksella tai ainakin pitämään heidät kamppailun kenttien ulkopuolella. Luottamuksen käsite ei myöskään lainkaan kuulu Bourdieun sosiologiseen sanastoon (ks. Siisiäinen 2003, 210). Kuitenkin tässä tutkimuksessa luottamusta on lähestytty empiirisesti bourdieulaisesta näkökulmasta tarkastelemalla luottamusta ja sen mahdollista eriytymistä suhteessa muodostettuihin pääomaryhmiin. Luottamus on siis ensisijaisesti mielletty asenteiksi ja suhtautumistavoiksi, joiden on oletettu poikkeavan pääomaresursseja erisuuruisia määriä omistavilla yhteiskuntaryhmillä toisistaan. Toisaalta Bourdieun teoretisoineja on tässä tulkittu siten, että niissä esiintyvät viittaukset yleispätevään arvoon – jonka voi ajatella olevan yleistynyttä ”luottamusta” – paljastuuikin viime kädessä erityiseksi arvoksi, jonka taustalla vahvojen edut vaikuttavat (vrt. Siisiäinen 2003, 210-211). Tällainen näkemys puolestaan johtaa siihen oletukseen, että hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa olevat henkilöt todennäköisesti luottavat muihin vähempiosaisia enemmän.

Sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvien toimintataipumusten osalta pääryhmävertailu osoitti, että eri pääomien hallinta lisää valmiutta/halua sosiaalisten kontaktien luomiseen ja ylläpitoon. Kaikkien kolmen pääoman omistus niin erikseen kuin yhtäaikaaisesti lisää osallistumista eri tyyppisiin epävirallisiin toimintoihin kuten kyläilyihin, talkoisiin ja naapurapuun. Erityisesti aktiivisuutta tämän tyyppiseen toimintaan lisää sosiaalisen – tai järjestöllisen – pääoman hallinta, minkä lisäksi kyseisen pääoman haltijoilla on runsaasti epävirallisia sosiaalisia kontakteja päivittäin (ts. he pitävät päivittäin yhteyttä useisiin sellaisiin ihmisiin, joilta ovat valmiita pyytämään apua tai joille ovat valmiita antamaan apua). Taloudellista ja kulttuurista pääomaa- ja kulttuurisesta pääomasta eri-

tyisesti sen institutionaalista muotoa – hallitseville ryhmille taas on tyypillistä rentoutumiseen liittyvät vapaa-ajanharrastukset kuten elokuvissa ja ravintoloissa käynnit.

Sosiaalisen kanssakäymisen ohella yhteiskunnallinen vaikuttaminen osoitautui saatujen tulosten valossa asiaksi, jossa erityisesti kaikkien pääomien kokonaisuudella sekä sosiaalisen pääoman runsaalla omistuksella on positiivinen merkitys. Pääomien kokonaisvolyymi ja sosiaalisen pääoman hallinta lisäävät aktiivisuutta omakohtaisten vaikuttamiskeinojen (vetoomusten allekirjoittaminen, vetoomusallekirjoitusten kerääminen, mielipidekirjoitus sanomalehteen) käytössä sekä yhteiskunnallisten vaikuttamiskanavien (taloudellinen tuki liikkeille tai yhdistyksille, kansanedustajaehdokkaan auttaminen) tukemisessa. Omakohtaisten vaikuttamiskeinojen käytön osalta kulttuuri- ja sosiaalipääomaryhmittäiset tarkastelut osoittivat miesten keskinäisen eriytymisen naisia suuremmaksi, mikä näyttäisi viittaavan miesten naisia jossain määrin suurempaan polarisaatioon kyseisten keinojen hyödyntämisessä.

Suomalaisten luottamuksen eriytymistä on tutkimuksessa tarkasteltu toisaalta yhteiskunnan instituutioihin ja toisaalta eri ihmisryhmiin luottamisen näkökulmasta. Adam Seligmanin (1997, 18) sanoin edellisessä on kyse luottavaisuudesta ja jälkimmäisessä luottamuksesta. Luottavaisuuden osalta keskeisimmäksi pääomaryhmien väliseksi eroksi osoitautui luottavaisuus hallintoon ja oikeuteen (ts. eduskuntaan, hallitukseen, Euroopan unioniin ja oikeuslaitokseen): erot luottavaisuudessa mediaan, auktoriteetteihin (puolustusvoimat, kirkko, yliopistot, pankit) ja ammattiyhdistysliikkeeseen jäivät vähäisiksi. Hallintoon ja oikeuteen luottivat muita useammin yhtäältä kaikilta pääomavaroiltaan sekä toisaalta kulttuurisilta resursseiltaan korkeassa asemassa olevat suomalaiset. Niinpä tulos tukee aiemmissakin tutkimuksissa tehtyä havaintoa, jonka mukaan poliittista valtaa omaavien ja sitä käyttävien instituutioiden legitimitetti perustuu voimakkaimmin kaupunkien hyvätuloisen ja korkeasti koulutetun, keskiluokkaan kuuluvien ihmisten tukeen (esim. Nurmela 1997, 174).

Ihmisiin kohdistuvan luottamuksen pääomaryhmittäisestä tarkastelusta ilmeni, että kaikkia pääomia vähän omistavat ryhmät luottavat sekä tuttuihin ihmisiin että tuntemattomiin suomalaisiin niin eri puolilla Suomea kuin ylipäättäänkin pääomia paljon omistavia ryhmiä vähemmän. Yksittäisistä pääomista puolestaan kulttuurisen pääoman – ja etenkin sen habituksiin ruumiillistuneen muodon – sekä sosiaalisen (tai järjestöllisen) pääoman runsas hallinta näyttivät olevan merkityksellisiä tekijöitä myös tuntemattomiin ihmisiin vieraassa kulttuuriympäristössä ilmaistun luottamuksen yleistymisessä. Lisäksi tulokset antoivat viitteitä siitä, että eri tyyppisistä yhdistyksistä ja järjestöistä erityisesti itsensä toteuttamiseen, kulttuuriin, ihmisten auttamiseen sekä talouteen liittyvisä yhdistyksissä (ammattijärjestöt pois lukien) toimiminen on omiaan yleistämään luottamusta tuntemattomiin.

Kuten sosiologisilla teorioilla yleensä, myös Bourdieun teoriolla on sekä puutteensa että vahvuutensa. Tämän tutkimuksen ja sen tulosten valossa Bourdieun (luokka)teorian ansiona voi pitää sen moniulotteisuutta sekä empiiristä sovellettavuutta. Tutkimuksen empiirisistä analysoinneista ilmeni, että teoriaa

voidaan *soveltaa* suomalaisen yhteiskunnan eriarvoisuuden tutkimiseen. Ongelmana teoriassa sen sijaan voidaan suomalaisen aineiston valossa pitää sitä, että Bourdieu antaa sukupuolelle, iälle ja asuinpaikalle luokkakriteereinä toissijaisen merkityksen. Lama ja luottamus -aineistosta tehdyt empiiriset analysoinnit osoittivat, että ainakin Suomessa juuri nämä tekijät tai ominaisuudet ovat usein kiinteässä yhteydessä eri pääomien omistukseen: sukupuoli etenkin kulttuurisen pääoman, asuinpaikka kulttuurisen ja taloudellisen pääoman ja ikä niin taloudellisen, kulttuurisen kuin sosiaalisenkin pääoman erisuuruiseen hallintaan.

Bourdieuun teorian toinen keskeinen ongelma liittyy tässä saatujen tulosten näkökulmasta hänen sosiaalisen pääoman käsitteeseensä. Bourdieu käsittelee teoriassaan sosiaalista pääomaa varsin vähän ja hänen empiiriset analyysinsä viittaavat siihen, että hän ajattelee taloudellisen ja kulttuurisen pääoman jo siinäkin implikoivan sosiaalisen pääoman konseptin. Näin ei ainakaan Suomessa näyttäisi tilanne kuitenkaan olevan, vaan sosiaalinen (tai järjestöllinen) pääoma on täällä selkeästi oma, osin taloudellisista ja kulttuurisista resursseista riippumaton pääomamuotonsa, jonka omistusta ei yksinomaan taloudellisen ja kulttuurisen pääoman kautta voida määritellä. Lisäksi sosiaalisen pääoman merkitys toimintataipumus- ja asenne-erojen synnyttäjänä näyttäisi Suomessa olevan suuri suhteutettuna siihen, miten vähän Bourdieu sosiaalista pääomaa ja sen merkitystä kyseisten erojen kannalta tuotannossaan käsittelee. Bourdieuun mukaan moderneissa yhteiskunnissa toimintavalmius- ja asenne-eroja tuottavat yksittäisistä pääomista tehokkaimmin taloudellinen ja kulttuurinen pääoma, mutta Suomessa - tarkasteltaessa näitä eroja luottamuksen, sosiaalisen kanssakäymisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen näkökulmasta - näytti eri pääomista eroja synnyttävän taloudellista ja kulttuurista pääomaa tehokkaammin sosiaalinen pääoma.

Bourdieuun teorian kolmas keskeinen pulmakohta on, kuten edelläkin jo mainittiin, hänen vähäinen tai ainakin vaikeaselkoinen luottamuksen ja siihen liittyvän problematiikan käsittely. Hänen sosiaalisen pääoman käsitteessään tai ylipäätään koko teoriassaan ei luottamukselle jää juurikaan sijaa, ja luottamusta kuitenkin pidetään tämän päivän sosiologisissa teorioissa ja empiirisissä tutkimuksissa yhtenä sosiaalisen pääoman keskeisenä elementtinä. Tosin jos Bourdieuun teoretisointeja tulkitaan siten, että niissä esiintyvä termi yleispätevä arvo - jonka voi hieman liioittelemalla ajatella olevan yleistynyttä "luottamusta" - onkin viime kädessä erityinen arvo, jonka taustalla vahvojen edut vaikuttavat, ei Bourdieuun teoria tässä tapauksessa täysin vailla viittausta luottamukseen ole. Ja jos tämän näkemyksen taas ajatellaan toisin ilmaistuna tarkoittavan sitä, että hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa olevat henkilöt luottavat muihin vähempiosaisia enemmän, osuu Bourdieu tämän tutkimuksen tulosten valossa "luottamukseen" liittyvässä näkemyksessään varsin oikeaan: kuten todettu, on tutkimuksessa osoitettu suomalaisten sosiaaliseen kanssakäymiseen, yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja luottamuksen yleistymiseen liittyvien asenne- ja toimintataipumusten erojen usein selittyvän eri pääomien kokonaishallintaan liittyvistä eroista. Olipa niin tai näin, tukee kyseinen tulos joka tapauksessa sitä

Bourdieuun ajatusta, että ihmisten toimintataipumusten eriytyminen johtuu ensisijaisesti eri pääomien kokonaisvolyymin eriytymisestä. Lisäksi tulos yhtä kaikki kertoo siitä, että luottamus ei leviä tasaisesti yhteiskunnassa, vaan siihen liittyy myös rajautuneita piirteitä: yhteiskunnallisella lohkoutumisella on vaikutusta luottamuksen yleistymiseen. Niinpä niin sanotun yleisen luottamuksen, jota etenkin Robert Putnam on luottamusta (tai sosiaalista pääomaa) käsittelevissä tutkimuksissaan korostanut, käänköpuolena voidaan tässä tutkimuksessa saatujen tulosten valossa nähdä luottamuksen yhteiskunnallinen jakautuminen: koko yhteiskuntaan tasaisesti leviämisen sijaan luottamus varsin usein liittyy johonkin yhteiskunnalliseen osaryhmään.

SUMMARY

This study deals with the inequality of Finnish society and the attitudes related to social contacts, confidence and trust of the Finns at the turn of the 21st century on the basis of Pierre Bourdieu's class theory. According to Bourdieu differences of social classes are based on the possession differences in economic, cultural and social capital.

In this study the inequality of Finnish society has been examined firstly by trying to find out how Bourdieu's class theory can be operationalized. K-means cluster analysis was used as the analysis method of the operationalization of Bourdieu's theory. Using this method I formed from my survey material groups based on their possession of different forms of capital. Secondly, I have examined inequality by trying to find out what is the age, gender, place of residence and native language of the people in these groups. The analysis of the study is based on survey data collected with a random sample from the adult Finns in December 2000.

The results showed that cluster analysis is a suitable method for an operationalization of Bourdieu's theory. They also showed that it is possible to apply Bourdieu's theory to an empirical study of inequality of Finnish society; the Finns are placed in different positions in regard to possession of different types of capital. Furthermore, it is much more typical of the Finns to simultaneously own different forms of capital little than to own them a lot.

Examination of the groups mentioned before in context of gender, age, place of residence and native language indicated that possession of economic capital in Finland piles up to young adults and middle aged who live in urban areas. Economic capital – particularly when it is in the form of income – is also more typical of men and families with no children than it is of women and families with children. Possession of cultural capital is typical in Finland of women while social capital – when it is measured by association activity – accumulates on middle aged and elderly people and a little more often on the Finns whose native language is Swedish. The lack of every form of capital at the same time is typical on one hand of young people under 25 years and on the other hand of men who live in rural areas. Women who live in rural areas are more interested in cultural activities than men who live in similar environment. It appears that women are more able to establish social networks that help them to fasten on society than men.

The third purpose of this study has been to find out what kind of attitudes and tendencies – concerning confidence, trust and social contacts – Finnish people have in the light of Bourdieuan class dimensions. It is problematic to examine confidence and trust on the basis of Bourdieu's theory, because these concepts don't fit in it very well. For example, Bourdieu's sociological terminology doesn't include the concept of confidence or trust at all (Siisiäinen 2003, 210). However in this study I have examined confidence and trust from the perspective of Bourdieu's theory. I have examined confidence and trust, and

their possible differences, from the viewpoint of the groups I formed on the basis of Bourdieuan class dimensions. I have primarily seen confidence and trust as attitudes that I have assumed to be different in social groups owning different amount of different kinds of capital.

The results of the study concerning social contacts and attitudes indicated firstly that simultaneous possession of every form of capital and social (or “associational”) capital alone increase people’s urge to create new social contacts and keep up the old ones. It also appears that total volume of various types of capital and social capital alone have a positive effect on people’s tendency to affect political decision making in the Finnish society. Furthermore, agents whose position is good according to the global volume of capital they possess, have more confidence in administrative and law related institutions (the Finnish parliament and Government, judicial system of Finland and EU), and they trust more Finnish people regardless of if they know them or not, than agents whose position is bad according to their volume of different forms of capital. Possession of cultural capital – particularly when it is embodied into a person’s habitus – and possession of social capital as well also appeared to increase trust in unknown persons in strange cultural environment.

Like sociological theories in general, Bourdieu’s theory has both good and bad qualities. In the light of this study Bourdieu’s class theory has two central advantages: it is multi-dimensional and usable for empirical studies. The empirical analysis of this study showed that it is possible to examine the inequality of Finnish society on the basis of Bourdieu’s theory. However the idea of giving gender, age and place of residence a secondary meaning as class criteria can be seen as a problem of the theory. The empirical analyses of this study showed that at least in Finland just these factors often have a close connection to the possession of different forms of capital; gender is especially linked to the possession differences of cultural capital, place of residence to cultural and economic capital while age is linked to the possession differences of all forms of capital.

Secondly, from the viewpoint of the results of this study, Bourdieu’s concept of social capital is somewhat problematic. His theory deals with social capital very little and his empirical analyses appear to suggest that economic and cultural capital by themselves already include the concept of social capital. At least in Finland social capital is clearly an independent form of capital that cannot be defined only through economic and cultural capital. Furthermore, in the light of this study, Bourdieu’s theory deals surprisingly little with the significance of social capital from the viewpoint of creating attitudes and dispositions. According to Bourdieu in modern societies economic and cultural capital create differences in attitudes and dispositions most effectively. However in Finland – when these differences are examined from the viewpoint of trust and social contacts – social capital appears to create these differences most effectively.

Thirdly, Bourdieu’s concept of social capital, and indeed his whole theory, diminishes the role of trust. Trust however, is considered an essential element

of social capital in today`s sosiological debates and empirical studies. Though it is possible to understand Bourdieu`s thinking of `trust` (or universal value) in the way that he thinks that people who have high social status trust more to other people than the underprivileged, and in this case, according to this study, he seems to be right; the results of this study showed that the differences of social initiative and attitudes concerning trust can often be explained by the possession differences of different forms of capital. In any case these results indicate that trust is not evenly distributed in society but social divisions have impact on it. Therefore the so called generalized trust - that Robert Putnam has emphasized in his studies that deal with trust (or social capital) - is only one side of the coin, and as the reverse side of this `generalised trust`, in the light of the results of this study, can be seen the social distribution of trust.

LÄHTEET

- Ahola, Eija (1989): Happy hours. Uuden keskiluokan ravintolaelämää. Helsinki: Hanki ja jää.
- Alapuro, Risto (1985): Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Valkonen, Tapani (toim.): Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Helsinki: WSOY, s. 36-100.
- Alapuro, Risto (1988): Suomalainen Bourdieu ja Musta leski. *Sociologia* 25:1, s. 3-7.
- Alasuutari, Pertti (1997): Kulttuuripääoma summamuuttujan valossa. *Sociologia* 34:1, s. 3-14.
- Alestalo, Matti (1985): Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmasodan jälkeen. Teoksessa Valkonen, Tapani (toim.): Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Helsinki: WSOY, s. 101-200.
- Allardt, Erik (1976): Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik (1988): *Sociologia* I. Juva: WSOY.
- Anderson, Cynthia D. (2001): Book Reviews. *Renewing Class Analysis*, ed. by Rosemary Crompton, Fiona Devine, Mike Savage and John Scott. *Acta Sociologica* 44:2, s. 191-193.
- Beck, Ulrich (2000a): Kosmopoliittinen perspektiivi. Toisen modernin sosiologiasta. Teoksessa Nurminen, Eija (toim.): *Sosiaalipolitiikan lukemisto*. Helsinki: Palmenia, s. 377-415.
- Beck, Ulrich (2000b): Työyhteiskunnan tuolle puolen. Teoksessa Nurminen, Eija (toim.): *Sosiaalipolitiikan lukemisto*. Helsinki: Palmenia, s. 155-168.
- Blom, Raimo (1987): Luokkateoria? Teoksessa Hietaniemi, Tapani (toim.): *Aiheita Weberistä. Max Weber modernista rationaalisuudesta, uskonnosta, oikeudesta ja yhteiskuntaluokista*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Blom, Raimo (1992): Luokat ja yhteiskunta. Teoksessa Blom, Raimo & Siisiäinen, Martti: *Politiikan sosiologia*. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 52, 15-30. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Blom, Raimo (1997). Luokkaperheiden taloudellisen aseman muutos Pohjoismaissa. *Hyvinvointikatsaus* 4/97, s. 47-51.
- Blom, Raimo toim. (1999): *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Blom, Raimo (2004): Luokkatutkimus: omia ja vieraita kokemuksia. Teoksessa Blom, Raimo & Nikula, Jouko (toim.): *Plussat ja miinukset. Yhteiskuntatutkimuksen arviointia*. Tampere: Lumikki-kustannus.
- Blom, Raimo & Melin, Harri & Pyöriä, Pasi (2000): Tietotyön lumo ja realiteetit. *Yhteiskuntapolitiikka* 65(5), s. 422-433.
- Blom, Raimo & Melin, Harri & Pyöriä, Pasi (2001): Tietotyö ja työelämän muutos. *Palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bourdieu, Pierre (1973): *Cultural Reproduction and Social Reproduction*. Teoksessa Brown, Richard (toim.): *Knowledge, Education and Cultural Change. Papers in the Sociology of Education*. London: Tavistock Publica-

- tions, s. 71-112.
- Bourdieu, Pierre (1983): Pierre Bourdieun haastattelu. Roos, J.P. & Heilbron Johan & Maso, B. *Sociologia* 20:4, s. 319-329.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre (1985): The social space and the genesis of groups. *Social Science Information* 24:2, s. 195-220.
- Bourdieu, Pierre (1986): The Forms of Capital. Teoksessa Richardson, John G. (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, s. 241-258.
- Bourdieu, Pierre (1987a): *Outline of a Theory of Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1987b): Sosiologian kysymyksiä. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (1987c): What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups. *Berkeley Journal of Sociology*. 32:1, s. 1-17.
- Bourdieu, Pierre (1988): Vastauksia eräisiin vastaväitteisiin. *Tiede & Edistys* 13:1, s. 42-51.
- Bourdieu, Pierre (1990): *In Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*. Padstow: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998): *Järjen käytännöllisyys*. Tampere: Vastapaino
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J.D. (1995): Refleksiivisen sosiologian tarkoitus. Teoksessa Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J.D: *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: University Press, s. 85-256.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic (1999): On the cunning of Imperialist Reason. *Theory, Culture & Society* 16:1, 41-58.
- Bourdieu, Pierre (2001): *Masculine Domination*. Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press.
- Bouveresse, Jacques (1999): Rules, Dispositions and the Habitus. Teoksessa Shusterman (ed.), Richard: *A Critical Reader*. Oxford: Blackwell Publishers, 45-63.
- Brubaker, Rogers (1985): Rethinking Classical Theory. The Sociological Vision of Pierre Bourdieu. *Theory and Society* 14:6, s. 745-775.
- Bryman, Alan (1996): *Quantity and Quality in Social Research. Contemporary Social Research: 18*. London and New York: Routledge.
- Castells, Manuel (1996): *The Rise of the Network Society. Vol. I of The Information Age. Economy, Society and Culture*. Oxford: Blackwell.
- Clark, Terry Nicholls & Lipset, Seymour Martin (1996): Are social classes dying? Teoksessa Lee, David & Turner, Bryan S. (eds.): *Conflicts about Class. Debating inequality in late Industrialism*. London: Longman, s. 42-48.
- Crompton, Rosemary (2000): The gendered restructuring of the middle classes: employment and caring. Teoksessa Crompton, Rosemary & Devine, Fiona & Savage, Mike & Scott, John (eds.): *Renewing Class Analysis*. Oxford: Blackwell Publishers, s. 165-183.

- Crompton, Rosemary & Devine, Fiona & Savage, Mike & Scott, John eds. (2000): *Renewing Class Analysis*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Erilaisuuksien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001. Helsinki: EVA.
- Eräsaari, Risto (1995): Mitä on "refleksiivinen modernisaatio". Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.): *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, s. 155-181.
- Eskola, Antti (1981): *Sosiologian tutkimusmenetelmät 1*. Porvoo: WSOY.
- Fine, Ben (2001): *Social Capital versus Social Theory. Political economy and social science at the turn of the millennium*. London and New York: Routledge.
- Forma, Pauli (1998): *Mielipiteiden muutos ja pysyvyys. Suomalaisten mielipiteet hyvinvointivalttiosta, sosiaaliturvasta ja hyvinvointipalveluista vuosina 1992 ja 1996*. STAKES raportteja 222.
- Greenacre, Michael & Blasius, Jörg ed. (1994): *Correspondence Analysis in the Social Sciences. Recent Developments and Applications*. London: Academic Press.
- Gronow, Jukka (1995): *Maun sosiologia*. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.): *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, s. 96-119.
- Hout, Mike & Brooks, Clem & Manza, Jeff (1996): *The persistence of classes in post-industrial societies*. Teoksessa Lee, David & Turner, Bryan S. (eds.): *Conflicts about Class. Debating inequality in late Industrialism*. London: Longman, s. 49-59.
- Ilmonen, Kaj (2000): *Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus*. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi/Jyväskylän yliopisto, s. 9-38.
- Ilmonen, Kaj (2002a): *Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin*. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveystieteille*. Keuruu: PS-kustannus, s. 136-160.
- Ilmonen, Kaj (2002b): *Luottamus Suomessa 1990-luvulla*. Teoksessa Ilmonen, Kaj, Kovalainen Anne & Siisiäinen, Martti (toim.): *Lama ja luottamus*. Helsinki: *Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan*, s. 20-41.
- Ilmonen Kaj & Jokinen, Kimmo (2002): *Luottamus modernissa maailmassa*.
- Ingham, Geoffrey (2000): *Class inequality and the social production of money*. Teoksessa Crompton, Rosemary & Devine, Fiona & Savage, Mike & Scott, John (eds.): *Renewing Class Analysis*. Oxford: Blackwell Publishers, s. 66-86.
- Jenkins, Richard (1992): *Pierre Bourdieu*. London and New York: Routledge.
- Jones, Bryn (1975): *Max Weber and the Concept of Social Class*. *Sociological Review* 23:4, s. 729-757.
- Joppke, Christian (1987): *The Cultural Dimensions of Class Formation and Class Struggle: On the Social Theory of Pierre Bourdieu*. *Berkeley Journal of Sociology* 21, s. 53-78.
- Julkunen, Raija & Niemi, Riikka (2002): *Mihin luotamme, kun luotamme hyvinvointivaltioon?*. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja*

- hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Keuruu: PS-kustannus, s. 161-180.
- Kainulainen, Sakari (2002): Teoksessa Piirainen, Timo & Saari, Juho (toim.): Yhteiskunnallisen jaot - 1990-luvun perintö?
- Kanniainen, Aila (1999): SPSS for Windows. Menetelmiä. Oulu: Oulun yliopisto, ATK-keskus.
- Karisto, Antti (1988): Liikunta ja elämäntyyli. Teoksessa Sironen, Esa (toim.): Uuteen liikuntakulttuuriin. Tampere: Vastapaino, s. 43-74.
- Kataja, Heli (1997): Aseman, koulutuksen ja kulttuuripääoman periytyminen sodanjälkeisessä Suomessa. Julkaisusarja A:179: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Turku: kasvatustieteiden laitos.
- Kivinen, Markku (1989): The Middle Classes and the Labour Process. Class Criteria Revisited. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 223. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laaksonen, Helena (1998): The British Debate over (Class) Position of the Economically Inactive Population. Teoksessa Melin, Harri & Blom, Raimo (eds.): Class and Social Divisions: Evaluating Theoretical Transformations. Working Papers B: 38. Department of Sociology and Socialpsychology, University of Tampere, s. 39-60.
- Laaksonen, Helena (1999): Suomalaisen yhteiskunnan uusjako. Teoksessa Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Helsinki: Gaudeamus, s. 49-76.
- Lamont, Michele (1992): Money, Morals and Manners. The culture of the French and the American Upper-Middle Class. Chicago: University of Chicago Press.
- Lee, David & Turner, Bryan S. eds. (1996): Conflicts about Class. Debating inequality in late Industrialism. London: Longman.
- Liljander, Juha-Pekka (1999): Pierre Bourdieu. Valikoiva erottautuminen koulutuksessa. Teoksessa Aittola, Tapio (toim.): Kasvatussosiologian teoreetikoita: Uudesta kasvatussosiologiasta oppimisen kriittiseen tarkasteluun. Helsinki: Gaudeamus, s. 105-128.
- Lockwood, David (1996): Civic integration and class formation. The British Journal of Sociology. 47:3, 531-550.
- Luokkaprojekti (1984): Suomalaiset luokkakuvassa. Tampere: Vastapaino.
- MacDonald, Robert & Marsh, Jane (2000): Employment, unemployment and social polarization: young people and cyclical transitions. Teoksessa Crompton, Rosemary & Devine, Fiona & Savage, Mike & Scott, John (eds.): Renewing Class Analysis. Oxford: Blackwell Publishers, s. 120-140.
- Marshall, Gordon & Roberts, Stephen & Burgoyne, Carole (1996): Social class and underclass in Britain and the USA. The British Journal of Sociology. 47:1, s. 22-44.
- Marx, Karl (1974): Pääoma 1. Neuvostoliitto: Kustannusliike Progress.
- Marx, Karl (1979): Poliittisen taloustieteen arvostelua. Teoksessa Marx, Karl & Engels Friedrich: Valitut teokset 6 osaa, osa 4. Moskova: Edistys 1979, s. 5-197.

- Melin, Harri (1998): Bringing Class Back In. Teoksessa Melin, Harri & Blom, Raimo (eds.): *Class and Social Divisions: Evaluating Theoretical Transformations*. Working Papers B: 38. Department of Sociology and Socialpsychology, University of Tampere, s. 15-27.
- Melin, Harri (1999): Katosivatko luokat? Teoksessa Blom, Raimo (toim.): *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Tampere: Gaudeamus, s. 21-48.
- Moi, Toril (1991): Appropriating Bourdieu: Feminist Theory and Pierre Bourdieu's Sociology of Culture. *New Literary History* 22:4, s. 1017-1049.
- Morris, Lydia & Irwin, Sarah (1992): Employment Histories and the Concept of Underclass. *Sociology* 26:3, s. 401-420.
- Morris, Lydia & Scott, John (1996): The attenuation of class analysis: some comments on G. Marshall, S. Roberts and C. Burgoyne, 'Social class and the Underclass in Britain and the USA'. *The British Journal of Sociology*. 47:1, s. 45-55.
- Mäkelä, Johanna (1994): Pierre Bourdieu - erottautumisen teoreetikko. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Tampere: Gaudeamus, s. 243-269.
- Mäkelä, Jukka (1996): Menneisyyden nykyisyys. Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolla puolen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 13. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Mäkelä, Jukka (1998). *Monimuuttujamenetelmät*. Luento 30.3. 1998. Lapin yliopisto.
- Mäkelä, Jukka (2001): Onko kvantitatiivinen tutkimus kvantitatiivista? Luento 6.11. 2001. Jyväskylän yliopisto.
- Mäkelä, Klaus (1985): Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne Suomessa. *Sosiologia* 22:4, s. 247-260.
- Niiniluoto, Ilkka (1997): *Johdatus tieteenfilosofiaan*. Keuruu: Otava.
- Nikula, Jouko (1998): The Death of Classes: Concrete or Symbolic? Teoksessa Melin, Harri & Blom, Raimo (eds.): *Class and Social Divisions: Evaluating Theoretical Transformations*. Working Papers B: 38. Department of Sociology and Socialpsychology, University of Tampere, s. 29-37.
- Nurmela, Sakari, Pehkonen, Juhani & Sänkiäho, Risto (1997): Viiltoja suomalaisen yhteiskuntaan. Katsaus suomalaisten asenteiden ja arvojen kehitykseen. Teoksessa *Suomen tulevaisuus - taloudesta arvoihin*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 6, s. 159-275.
- Offe, Claus (1999): How can we trust in our fellow citizens?. Teoksessa Warren Mark E. (ed.): *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, s.42-87.
- Ossowski, Stanislaw (1967): *Class Structure in the Social Consciousness*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Pakulski, Jan (1996): The dying of class or marxist theory? Teoksessa Lee, David & Turner, Bryan S. eds. (1996): *Conflicts about Class. Debating inequality in late Industrialism*. London: Longman, s. 60-70.
- Patterson, Orlando (1999): Liberty against the democratic state: on the historical

- and contemporary sources of American distrust. Teoksessa Warren Mark E. (ed.): *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 151-207.
- Puohiniemi, Martti (1993): *Suomalaisten arvot ja tulevaisuus. Analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä*. Helsinki. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5.
- Putnam, Robert D. (1993): *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rahkonen, Keijo, Roos, J.P. & Seppälä Ulla-Maija (1989): *Onko metallimies eri mies? Tutkimus uuden keskiluokan ja työväenluokan makueroista*. Helsinki: Metallityöväen Liitto ry.
- Robbins, Derek (1991): *The Work of Pierre Bourdieu*. Buckingham: Open University Press, Milton Keynes.
- Roos, J.P. (1985). *Elämäntapaa etsimässä*. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja.
- Roos, J.P. (1987). *Pelin säännöt: intellektuellit, luokat ja kieli*. Teoksessa Pierre Bourdieu: *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino, 7-28.
- Roos, J.P. (1988). *Elämäntavasta elämäkertaan - Elämäntapaa etsimässä 2*. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Roos, J.P. (1995). *Pierre Bourdieun pieni ja suuri kurjuus*. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.): *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Tampere: Gaudeamus, s. 141-154.
- Roos, J.P. & Rahkonen, Keijo (1985): *Att vilja leva annorlunda - på jakt efter den nya medelklassen in Finland. Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 2/1985*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ronkainen, Suvi (1998): *Kaikuva empiirisuus - surveyn epistemologiset mahdollisuudet*. Teoksessa Paananen, Seppo, Juntto, Anneli & Sauli, Hannele (toim.): *Fakta juttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt*. Tampere: Vastapaino, s. 233-255.
- Ronkainen, Suvi (1999): *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rotonen, Tuija & Vesa, Sanna (1999): *Suomalainen yhteiskunta bourdieulaisen luokkateorian näkökulmasta*. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatutkimuksen laitos. *Julkaisematon pro gradu -tutkielma*.
- Ruuskanen, Petri (2002): *Sosiaalinen pääoma hyvinvointipoliittisessa keskustelussa*. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Keuruu: PS-kustannus, s. 5-27.
- Salonen, Timo K. (1990): *Konserttimusiikin yleisö makujen kentällä*. Tutkimus konserttimusiikin yleisöstä, esimerkkinä Jyväskylän Sinfoniaorkesterin yleisö. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 23*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sayer, Andrew (1999): *Bourdieu, Smith and disinterested judgement*. *Sociological Review* 47:3, s. 403-431.
- Scott, John (1996): *Stratification & Power. Structures of Class, status and Command*. London: Polity Press.

- Selkälä, Arto (2001): Erottautuminen bourdieulaisittain suomalaisessa yhteiskunnassa. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatutkimuksen laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Seligman, Adam B (1997): The Problem of Trust. Princeton: Princeton University Press.
- Siisiäinen, Martti (1986): Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Siisiäinen, Martti (1988): Järjestöllinen pääoma: käsite ja merkitys yhdistystutkimuksessa. Hallinnon tutkimus 1988: 3, 154-169.
- Siisiäinen, Martti (1992): Intressi. Teoksessa Blom, Raimo & Siisiäinen, Martti: Poliittikan sosiologia. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, s. 31-50.
- Siisiäinen, Martti (2000a): Järjestöllinen pääoma Suomessa. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.): Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: SoPhi/Jyväskylän yliopisto, s. 154-169.
- Siisiäinen, Martti (2000b): Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam. Paper presented at ISTR Fourth International Conference "The Third Sector: For What and for Whom?" Trinity College, Dublin, Ireland, July 5-8, 2000.
- Siisiäinen, Martti (2002a): Sosiaalinen pääoma näkökulmana yhdistystutkimuksessa. Robert D. Putnam ja sosiaalisen pääoman "ruusuiset kehät". Liikunta & Tiede 1/2002, s. 4-7.
- Siisiäinen, Martti (2002b): Yhteiskunnalliset liikkeet ja yhdistykset 1990-luvun Suomessa. Teoksessa Ilmonen, Kaj, Kovalainen Anne & Siisiäinen, Martti (toim.): Lama ja luottamus. Helsinki: Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan, s. 70-101.
- Siisiäinen, Martti (2003): Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. Sosiologia 40:3, s. 204-218.
- Siisiäinen, Martti (2005): Pääoman lajien muuntumissäännöt. Teoksessa Sosiaalisen pääoman kentät. Jyväskylä: Minerva kustannus oy, s. 89-102.
- Sulkunen, Pekka (1982): Society Made Visible - on the Cultural Sociology of Pierre Bourdieu. Acta Sociologica 25:2, s. 103-115.
- Suopajarvi, Leena (2001): Vuotos- ja Ounasjokikamppailujen kentät ja merkitykset Lapissa. Acta Universitatis Lapponiensis 37. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Tilastokeskuksen www-palvelu (5.3.2001):
http://stat.fi/tk/tp/tasku/taskus_vaesto.html
- Uusitalo, Hannu (2000): Tuloerot kasvaneet jo kolmena peräkkäisenä vuonna. Teoksessa nurminen, Eija (toim.): Sosiaalipoliittikan lukemisto. Helsinki: Palmenia, 219-242.
- Wacquant, Loic, J.D. (1995): Kohti sosiaalista prakseologiaa: Bourdieun sosiologian rakenne & logiikka. Teoksessa Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J.D: Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuu: Joensuu University Press, s. 20-84.

- Wacquant, Loic (2000): Logics of urban polarization: the view from below. Teoksessa Crompton, Rosemary & Devine, Fiona & Savage, Mike & Scott, John (eds.): *Renewing Class Analysis*. Oxford: Blackwell Publishers, s. 107-119.
- Waters, Malcolm (1996): Succession in the stratification system. Teoksessa Lee, David & Turner, Bryan S. eds. (1996): *Conflicts about Class. Debating inequality in late Industrialism*. London: Longman, s. 71-83.
- Weber, Max (1978): *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Vol I. Berkeley: University of California Press.
- Wright, Erik Olin (1983): *Class, Crisis and the State*. London: Verso.
- Wright, Erik Olin (1997): *Class Counts - Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

LIITE 1**KYSELYLOMAKE****VASTAAJAN TAUSTATIEDOT**

1. **Äidinkielenne?** 1. suomi 2. ruotsi 3. saame 4. muu
2. **Sukupuolenne?** 1. nainen 2. mies
3. **Syntymävuotenne?** 19_____
4. **Nykyinen siviilisäätyenne?**
  1. avioliitossa
  2. avoliitossa
  3. naimaton
  4. eronnut tai asumuserossa
  5. leski
5. **Onko Teillä lapsia?**
  1. ei
  2. kyllä
Jos on lapsia, kuinka monta? _____
Lasten syntymävuodet? _____
Kuinka monta lasta asuu kotona? _____
6. **Asutteko**
  1. kunnan keskustaajamassa
  2. muussa kunnan taajamassa (kaupunkilähiössä, kylässä jne.)
  3. kunnan haja-asutusalueella
7. **Mikä on peruskoulutuksenne?**
  1. kansakoulu, kansalaiskoulu tai vähemmän
  2. keskikoulu tai peruskoulu
  3. ylioppilastutkinto
8. **Mikä on ammatillinen koulutuksenne? (rengastakaa vain suorittamanne ylin taso)**
  1. ei ammattikoulutusta
  2. ammattikurssi tai vastaava (alle 6kk)
  3. ammattikurssi tai vastaava (6 kk-2vuotta)
  4. kouluasteen ammatillinen perustutkinto (alle 3 vuotta)
  5. opisto- tai ammatillisen korkea-asteen tutkinto
  6. ammattikorkeakoulututkinto
  7. alempi korkeakoulututkinto
  8. ylempi korkeakoulututkinto

TYÖURA

- 9. Oletteko tällä hetkellä** (rengastakaa vain yksi vaihtoehto)
1. pysyvässä kokopäiväisessä palkkatyösuhteessa
  2. pysyvässä osa-aikaisessa palkkatyösuhteessa
  3. määräaikaisessa palkkatyösuhteessa
  4. yrittäjänä
  5. eläkkeellä
  6. opiskelemassa
  7. työttömänä
  8. lomautettuna kokonaan tai osa-aikaisesti
  9. äitiyslomalla, vanhempainlomalla, hoitovapaalla tai kotihoidon-
tuella
  10. asevelvollisuutta suorittamassa
  11. muulla palkattomalla vapaalla
  12. kotiäitinä/koti-isänä
- 10. Jos olette avioliitossa tai avoliitossa, onko puolisonne** (rengastakaa vain yksi vaihtoehto)
1. pysyvässä kokopäiväisessä palkkatyösuhteessa
  2. pysyvässä osa-aikaisessa palkkatyösuhteessa
  3. määräaikaisessa palkkatyösuhteessa
  4. yrittäjänä
  5. eläkkeellä
  6. opiskelemassa
  7. työttömänä
  8. lomautettuna kokonaan tai osa-aikaisesti
  9. äitiyslomalla, vanhempainlomalla, hoitovapaalla tai kotihoidon-
tuella
  10. asevelvollisuutta suorittamassa
  11. muulla palkattomalla vapaalla
  12. kotiäitinä/koti-isänä
- 11. Mikä on nykyinen tai oli viimeisin ammattiasemanne** (rengastakaa vain yksi vaihtoehto)
1. maanviljelijä
  2. pienyrittäjä tai itsenäinen ammatinharjoittaja (korkeintaan yksi
työntekijä)
  3. yrittäjä
  4. ylempi toimihenkilö tai johtavassa asemassa oleva (esim. opettaja,
lääkäri, toimitusjohtaja)
  5. konttoritoimihenkilö tai muu alempi toimihenkilö (esim. sihteeri,
sairaanhoitaja, työnjohtaja)
  6. työntekijä
  7. opiskelija
  8. työtön

12. **Kuinka monta vuotta olette yhteensä ollut ansiotyössä elämänne aikana?** (työkokemus luetaan 15-vuotiaasta lähtien)
1. vuosien lukumäärä yhteensä
  2. alle vuoden
  3. en lainkaan
13. **Oletteko ollut työttömänä tai lomautettuna vuosien 1994-1999 aikana?**
1. kerran
  2. useamman kerran
  3. 3. en lainkaan
14. **Jos olette ollut työttömänä tai lomautettuna vuosien 1994-1999 aikana, niin kuinka monta kuukautta yhteensä?_____**
15. **Onko Teillä jokin pitkäaikainen vamma tai sairaus, joka on vaikeuttanut työllistymistänne?**
1. on
  2. ei
16. **Oletteko hankkinut uuden työpaikan tai vaihtanut työpaikkaa viimeisten viiden vuoden aikana?**
1. kyllä
  2. en
17. **Jos vastasitte kyllä, mitä kautta saitte tiedon viimeisestä hankkimastanne työpaikasta?** (rengastakaa vain yksi vaihtoehto)
1. työnvälitys tai muut viranomaiset
  2. lehti-ilmoitus tai muu ilmoitus
  3. työnantaja ilmoitti suoraan
  4. otitte itse yhteyttä työnantajaan
  5. muu henkilökohtainen kontakti
18. **Jos saitte tiedon henkilökohtaisen kontaktin kautta (jos vastasitte ed. kysymykseen 3, 4, tai 5), niin oliko kyseinen henkilö tuohon aikaan**
1. lähisukulainen, ystävä tai muu henkilö, jota tapasitte/piditte yhteyttä vähintään pari kertaa viikossa
  2. tuttava tai muu henkilö, jota tapasitte vähintään kerran vuodessa mutta harvemmin kuin kaksi kertaa viikossa
  3. tuttava tai muu henkilö, johon piditte yhteyttä harvemmin kuin kerran vuodessa
  4. ei ennestään tuttu henkilö

SEURAAVAT KYSYMYKSET KOSKEVAT VAIN TYÖSSÄ OLEVIA. JOS ETTE OLE TYÖSSÄ, SIIRTYKÄÄ SUORAN KYSYMYKSEEN 27.

TILANNE TYÖPAIKALLA

- 19. Kuinka monta vuotta olette ollut nykyisessä työpaikassanne?** (koskee yhtäjaksoista työsuhdetta mukaan lukien äitiyslomat, lomautukset yms.) _____ vuotta
- 20. Mikä on työpaikkanne?**
1. kunta tai kuntayhtymä (kuntainliitto)/liikelaitos
  2. valtion virasto tai laitos/liikelaitos
  3. teollisuuden, perustuotannon tai rakennusalan yritys
  4. palvelualan yritys (kauppa, turismi, kuljetus, ravitsemus, pankki)
  5. oma tai perheen maatila
  6. säätiö, yhdistys
  7. muu työnantaja
- 21. Minkä kokoisella työpaikalla työskentelette?** (Työpaikalla tarkoitetaan yhtä yksikköä, esimerkiksi tehdasta, virastoa, laitosta, myymälää, hotellia, toimistoa, liikennealuetta, rakennustyömaata jne. Ottakaa huomioon koko työpaikan henkilökunta laskuissanne.)
1. yrittäjä tai ammatinharjoittaja, ei palkattua henkilökuntaa
  2. 1-5
  3. 6-9
  4. 10-29
  5. 30-99
  6. 100-199
  7. 200-499
  8. yli 500 henkilöä
- 22. Liittykö työhönne seuraavia epävarmuustekijöitä?**

	erittäin tod. näk.	melko tod. näk.	en osaa sanoa	melko epä-tod. näk.	erittäin epä-tod. näk.
1. siirto toisiin työtehtäviin	1	2	3	4	5
2. lomautuksen uhka	1	2	3	4	5
3. irtisanomisen uhka	1	2	3	4	5
4. työttömyyden uhka	1	2	3	4	5
5. työkyvyttömyyden uhka	1	2	3	4	5
6. palkanalennuksen uhka	1	2	3	4	5
7. eläkkeelle painostamisen uhka	1	2	3	4	5
8. jokin muu epävarmuus	1	2	3	4	5

23. **Onko työpaikallanne työntekijöiden määrä viimeisen viiden vuoden aikana**
1. lisääntynyt paljon
  2. 2lisääntynyt vähän
  3. pysynyt samana
  4. vähentynyt jonkun verran
  5. vähentynyt paljon
24. **Millaista tiedotus on mielestänne organisaatiossanne?**
1. avointa ja rehellistä
  2. melko avointa ja rehellistä
  3. ei avointa mutta ei salailevaakaan
  4. melko salailevaa tai todellisuudenvastaista
  5. salailevaa tai todellisuudenvastaista
25. **Ajatelkaa tilannetta, jossa työpaikan vaihtamine jostain syystä tulisi kohdallanne ajankohtaiseksi. Millaiset mahdollisuudet uskoitte itsellenne olevan uuden työpaikan hankkimiseksi niin ettette joudu muuttamaan nykyiseltä kotipaikkakunnaltanne?**
1. hyvät
  2. kohtuulliset
  3. huonot
  4. en osaa sanoa
26. **Seuraavaksi pyydämme teitä miettimään työpaikkanne henkilöstöryhmien luottamusta toisiinsa sekä henkilöstön ja johdon välistä luottamusta viime vuosina. (Rengastakaa oikeat vaihtoehdot.)**

Onko mielestänne	kasva- nut paljon	kasva- nut jonkin verran	pysy- nyt en- nal- laan	heiken- tynyt jonkin verran	hei- ken- tynyt paljon	en osaa sanoa
1. henkilöstöryhmien (työntekijöiden, toimihenkilöiden, johdon jne.) luottamus toisiinsa	1	2	3	4	5	9
2. henkilöstön luottamus johdon toimiin	1	2	3	4	5	9
3. johdon luottamus henkilöstöön	1	2	3	4	5	9

LUOTTAMUS INSTITUUTIOIHIN TAI ORGANISAATIOIHIN

27. Kuinka paljon luotatte siihen, että seuraavat instituutiot ja organisaatiot ajavat tavallisen ihmisen asioita?

Luotan	erittäin paljon	melko paljon	yhden-tekevä	melko vähän	en lainkaan	ei kokemusta/en osaa vastata
1. eduskunta	1	2	3	4	5	9
2. hallitus	1	2	3	4	5	9
3. kirkko	1	2	3	4	5	9
4. puolustusvoimat	1	2	3	4	5	9
5. työntekijöiden ay-liike	1	2	3	4	5	9
6. työnantajajärjestöt	1	2	3	4	5	9
7. oikeuslaitos	1	2	3	4	5	9
8. Euroopan unioni	1	2	3	4	5	9
9. päivälehdistö	1	2	3	4	5	9
10. TV ja radio	1	2	3	4	5	9
11. pankit	1	2	3	4	5	9
12. yliopistot	1	2	3	4	5	9

LUOTTAMUS KOTIKUNNAN TOIMINTOIHIN

28. Seuraava kysymys koskee luottamustanne kotikuntanne toimintoihin. Missä määrin luotatte niihin?

Luotan	erittäin paljon	melko paljon	yhden-tekevä	melko vähän	en lainkaan	ei kokemusta/en osaa vastata
1. kunnanjohto	1	2	3	4	5	9
2. kunnallispoliitikot	1	2	3	4	5	9
3. sosiaalitoimi	1	2	3	4	5	9
4. koulutoimi	1	2	3	4	5	9
5. kulttuuritoimi	1	2	3	4	5	9
6. poliisitoimi	1	2	3	4	5	9
7. palokunta	1	2	3	4	5	9
8. vanhustenhuolto	1	2	3	4	5	9
9. terveydenhuolto	1	2	3	4	5	9
10. lasten päivähoito	1	2	3	4	5	9

29. Oletteko käyttänyt seuraavia yksityisiä sosiaali- ja terveysalan palveluja?

	kyllä	en
1. yksityiset päiväkodit	1	2
2. yksityiset perhepäivähoitajat	1	2
3. yksityinen kotisairaanhoido	1	2
4. yksityinen kotipalvelu	1	2
5. yksityiset vanhainkodit	1	2
6. yksityinen vanhusten asumispalvelu	1	2
7. yksityinen vanhusten päivähoito	1	2

30. Kuinka laadukkaina pidätte seuraavia sosiaali- ja terveyspalveluita paikkakunnallanne?

	erittäin laaduk- kaina	melko laaduk- kaina	melko heikko- laatuisina	erittäin heikko- laatu- sina	ei koke- musta / en osaa vasta- ta
1. kunnalliset päiväkodit	1	2	3	4	9
2. yksityiset päiväkodit	1	2	3	4	9
3. kunnalliset perhepäivähoitajat	1	2	3	4	9
4. yksityiset perhepäivähoitajat	1	2	3	4	9
5. kunnallinen kotisairaanhoido	1	2	3	4	9
6. yksityinen kotisairaanhoido	1	2	3	4	9
7. kunnallinen kotipalvelu	1	2	3	4	9
8. yksityinen kotipalvelu	1	2	3	4	9
9. kunnalliset vanhainkodit	1	2	3	4	9
10. yksityiset vanhainkodit	1	2	3	4	9
11. kunnall. vanhusten asumispalv.	1	2	3	4	9
12. yks. vanhusten asumispalv.	1	2	3	4	9
13. kunnall. vanhusten päivähoito	1	2	3	4	9
14. yks vanhusten päivähoito	1	2	3	4	9

**31. Kuinka paljon luotatte siihen, että seuraavat paikalliset tahot toimil-
laan edistävät paikkakuntanne hyvinvointia?**

Luotan	erittäin paljon	melko paljon	yhden- tekevä	melko vähän	en lain- kaan	ei koke- musta / en osaa vasta- ta
1. seurakunta	1	2	3	4	5	9
2. ammattiyhdistysliike	1	2	3	4	5	9
3. urheiluseurat	1	2	3	4	5	9
4. työttömien yhdistykset	1	2	3	4	5	9
5. kylätoimikunnat	1	2	3	4	5	9
6. leijonat ja rotaryt	1	2	3	4	5	9
7. poliittiset puolueet	1	2	3	4	5	9
8. viljelijäjärjestöt	1	2	3	4	5	9
9. yrittäjäjärjestöt	1	2	3	4	5	9

32. **Käytättekö lähikuntien tai lähikaupunkien yritysten palveluja, vaikka kotikunnassannekin olisi tarjolla sama palvelu?**
1. säännöllisesti
  2. satunnaisesti
  3. en koskaan
33. **Kuinka suuressa määrin mielestänne paikkakuntanne yrittäjät ottavat toiminnassaan huomioon paikkakunnan yleisen edun?**
1. erittäin paljon
  2. melko paljon
  3. jonkin verran
  4. ei lainkaan
  5. en osaa sanoa
34. **Mainitkaa kuntanne 1-5 vaikutusvaltaisinta henkilöä (asema ja/tai nimi)**
1. _____
  2. _____
  3. _____
  4. _____
  5. _____

LUOTTAMUS SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN ERI IHMISRYHMIIN

Seuraavassa on joukko kysymyksiä tai väittämiä, jotka käsittelevät luottamustanne suomalaisen yhteiskunnan eri ihmisryhmiin. Toivomme, että punnitsette vastausta huolella, jotta saisimme oikean käsityksen suomalaisen yhteiskunnan ihmisryhmien suhteista.

35. **Aikaisemmin ihmiset luottivat toisiinsa nykyistä enemmän.**
1. samaa mieltä
  2. jokseenkin samaa mieltä
  3. en osaa sanoa
  4. jokseenkin eri mieltä
  5. täysin eri mieltä

36. **Kuvitellaan, että istutte täpötäydellä uimarannalla ja haluatte uimaan. Pyytäisittekö teille ennestään tuntematonta naapurianne katsomaan tavaroitanne, jos hän on**

	epäröimättä	vähän epäroiden	en osaa sanoa	paljon epäroiden	en pyytäisi
1. suomalainen	1	2	3	4	5
2. suomenruotsalainen	1	2	3	4	5
3. romani	1	2	3	4	5
4. saamelainen	1	2	3	4	5
5. inkeriläinen	1	2	3	4	5
6. venäläinen	1	2	3	4	5
7. ruotsalainen	1	2	3	4	5
8. virolainen	1	2	3	4	5

37. **Kertokaa, kuinka paljon tunnette luottamusta alla lueteltuja henkilöitä kohtaan.**

Luotan	erittäin paljon	melko paljon	en osaa sanoa	melko vähän	en lainkaan
1. oma perheenne	1	2	3	4	5
2. ystäväpiirinne	1	2	3	4	5
3. naapurinne	1	2	3	4	5
4. työtoverinne	1	2	3	4	5
5. koulu-/opiskelutoverinne	1	2	3	4	5
6. esimiehenne/työnjohtajanne	1	2	3	4	5
7. suomal. henkilö, jota ette tunne	1	2	3	4	5
8. ulkomaal. henkilö, jota ette tunne	1	2	3	4	5

38. **Ajatellaan, että istutte kahvilassa vieraalla paikkakunnalla ja joudutte hetkeksi jättämään matkatavaranne muiden silmällä pidon alaiseksi.**

Missä määrin koette luottavanne vieraisiin ihmisiin	erittäin paljon	melko paljon	en osaa sanoa	melko vähän	en lainkaan
1. Lapissa	1	2	3	4	5
2. Keski-Suomessa	1	2	3	4	5
3. Varsinais-Suomessa	1	2	3	4	5
4. Savossa	1	2	3	4	5
5. Karjalassa	1	2	3	4	5
6. Helsingissä	1	2	3	4	5
7. Hämeessä	1	2	3	4	5
8. Ahvenanmaalla	1	2	3	4	5
9. Satakunnassa	1	2	3	4	5
10. Pohjanmaalla	1	2	3	4	5

SOSIAALISET KONTAKTIT JA JÄRJESTÖELÄMÄ

39. Kuulutteko tällä hetkellä johonkin/joihinkin seuraavan tyyppisistä yhdistyksistä tai järjestöistä?

	kyllä	ei
1. poliittinen puolue tai yhdistys	1	2
2. ammattiyhdistys(liike) tai työnantajajärjestö	1	2
3. muu taloudellinen tai ammatillinen yhdistys	1	2
4. yrittäjäjärjestö	1	2
5. nuorisojärjestö	1	2
6. urheiluseura	1	2
7. luterilainen tai ortodoksinen kirkko	1	2
8. muu uskonnollinen yhdistys	1	2
9. harrastuskerho tai kulttuurialan yhdistys	1	2
10. vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistys	1	2
11. opiskeluun liittyä yhdistys	1	2
12. kotiseutujärjestö	1	2
13. kylätoimikunta tai asukasyhdistys	1	2
14. osuustoiminta	1	2
15. luonnonsuojelu-, ympäristö- tai vaihtoehtoliike	1	2
16. kansainvälinen ystävyysseura	1	2
17. humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistys	1	2
18. eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	1	2
19. muu, mikä _____	1	2

40. Onko Teidät tällä hetkellä valittu luottamustehtäviin jossain edellä luetelluista yhdistyksistä/järjestöistä?

1. ei

2. kyllä

Jos vastasitte kyllä, kuinka moneen? _____

41. Kuinka usein olette osallistunut viimeksi kuluneen vuoden aikana seuraavien yhdistystyyppien järjestämiin kokouksiin tai muihin tilaisuuksiin?

	en ker- taa- kaan	ker- ran	2-5 ker- taa	yli 6 ker- taa
1. poliittinen puolue tai yhdistys	1	2	3	4
2. ammattiyhdistys(liike) tai työnantajajärjestö	1	2	3	4
3. muu taloudellinen tai ammatillinen yhdistys	1	2	3	4
4. yrittäjäjärjestö	1	2	3	4
5. nuorisojärjestö	1	2	3	4
6. urheiluseura	1	2	3	4
7. luterilainen tai ortodoksinen kirkko	1	2	3	4
8. muu uskonnollinen yhdistys	1	2	3	4
9. harrastuskerho tai kulttuurialan yhdistys	1	2	3	4
10. vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistys	1	2	3	4
11. opiskeluun liittyä yhdistys	1	2	3	4
12. kotiseutujärjestö	1	2	3	4
13. kylätoimikunta tai asukasyhdistys	1	2	3	4
14. osuustoiminta	1	2	3	4
15. luonnonsuojelu-, ympäristö- tai vaihtoehtoliike	1	2	3	4
16. kansainvälinen ystävyysseura	1	2	3	4
17. humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistys	1	2	3	4
18. eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	1	2	3	4
19. muu, mikä _____	1	2	3	4

42. Seuraavaksi pyydämme teitä miettimään yhteydenpitoanne muihin ihmisiin. Arvioikaa sitä, kuinka moneen sellaiseen ihmiseen pidätte yhteyttä, jolle olette valmis antamaan apua tai jolta katsotte tarvittaessa voivanne pyytää apua. Ympyröikää oikeaksi katsomanne vaihtoehto.

Kuinka moneen henkilöön pidätte yhteyttä

	en yh- teen- kään	1-2 henki- löön	3-5 henki- löön	6-10 henki- löön	yli 10 henki- löön
1. päivittäin?	1	2	3	4	5
2. harvemmin kuin päivittäin mutta vähintään kerran viikossa?	1	2	3	4	5
3. harvemmin kuin viikoittain mutta vähintään kerran kuukaudessa?	1	2	3	4	5
4. harvemmin kuin kerran kuukaudessa mutta vähintään kerran vuodessa?	1	2	3	4	5

43. Oletteko edellisen puolen vuoden aikana osallistunut seuraaviin toimiin tai yhteistyömuotoihin?

	kyllä	en
1. vierailut naapureiden tai muiden ystävien luona	1	2
2. osallistuminen talkoisiin tai naapuriapuun	1	2
3. mukanaolo säännöllisesti tai silloin tällöin kokoontuvassa harrastusporukassa (esim. pelien pelaaminen, kuntoilu, kävely, laihdutus tai muu vastaava)	1	2
4. kimppakyyti töihin, harrastuksiin tai vastaavaan	1	2
5. osallistuminen illanviettoon ystävien/ tuttavien kanssa	1	2

44. Seuraavassa on joukko väittämiä. Rengastakaa kunkin väittämän kohdalla missä määrin olette väitteen kanssa samaa tai eri mieltä.

	täysin samaa mieltä	melko samaa mieltä	en samaa enkä eri mieltä	melko eri mieltä	täysin eri mieltä	en osaa sanoa
1. Paikkakunnallanne ihmiset auttavat toisiaan mielellään	1	2	3	4	5	9
2. Yhdistysaktiivisuudella ei voi saada asuinkunnassanne mitään merkittävää aikaan.	1	2	3	4	5	9
3. Kunnan olisi huolehdittava nykyistä paremmin asukkaittensa työllisyydestä.	1	2	3	4	5	9
4. Jokainen on vastuussa lähinnä omista asioistaan.	1	2	3	4	5	9
5. Kunnanjohto ja kunnallispoliitikot ajattelevat vain omia etujaan.	1	2	3	4	5	9
6. Jos autan tuttavaani, on todennäköistä, että hän auttaa tulevaisuudessa minua.	1	2	3	4	5	9
7. kuntalaisten pitäisi ajaa aktiivisemmin paikkakuntanne asioita.	1	2	3	4	5	9
8. Kun tarvitsee apua, ystäviin voi aina luottaa.	1	2	3	4	5	9
9. Kunnan velvollisuus on huolehtia siitä, että paikkakunnan yritykset menestyvät.	1	2	3	4	5	9
10. Paikalliset järjestöt ajavat vain jäsenistönsä etua.	1	2	3	4	5	9

45. Oletteko henkilökohtaisesti koettanut vaikuttaa yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin omalla paikkakunnallanne tai valtakunnallisesti jollain seuraavista tavoista viimeiseksi kuluneen vuoden aikana?

	kyllä	en
1. olen allekirjoittanut poliittisen tai muun yhteiskunnallisen vetoomuksen	1	2
2. olen antanut taloudellista tukea liikkeille tai yhdistyksille	1	2
3. olen kerännyt allekirjoituksia poliittiseen tai muuhun yhteiskunnalliseen vetoomukseen	1	2
4. olen osallistunut lakkoon	1	2
5. olen osallistunut mielenosoitukseen	1	2
6. olen kirjoittanut mielipiteeni sanomalehteen	1	2
7. olen tukenut tai auttanut kansanedustajaehdokasta	1	2
8. olen vastalauseena jättänyt äänestämättä viime vaaleissa	1	2

46. Kuinka usein harrastatte seuraavia asioita:

	1	2	3	4	5	6
	1=päivittäin					
	2=viikottain					
	3=1-4 kertaa kuukaudessa					
	4=kerran muutamassa kuukaudessa					
	5=1-2 kertaa vuodessa					
	6=harvemmin kuin kerran vuodessa tai en koskaan					
1. elokuvissa käynti	1	2	3	4	5	6
2. teatterissa käynti	1	2	3	4	5	6
3. ravintolassa käynti	1	2	3	4	5	6
4. konserteissa käynti	1	2	3	4	5	6
5. klassisen musiikin kuuntelu kotona	1	2	3	4	5	6
6. kirjojen lukeminen	1	2	3	4	5	6
7. jonkin instrumentin soittaminen	1	2	3	4	5	6
8. maalaaminen/piirtäminen	1	2	3	4	5	6
9. kuntoliikunta	1	2	3	4	5	6
10. kirkossa käynti	1	2	3	4	5	6

TALOUDELLINEN TILANNE

47. **Kuinka suuret ovat perheenne bruttoansiot kuukaudessa (ansiot ilman vero- ym. vähennyksiä)?**

1. 3000 mk tai alle
2. 3001 - 5000 mk
3. 5001 - 80000 mk
4. 8001 - 11 000 mk
5. 11 001 - 15 000 mk
6. 15 001 - 20 000 mk
7. 20 001 - 25 000 mk
8. 25 001 - 30 000 mk
9. yli 30 000 mk

48. **Kuinka paljon Teillä tai perheellänne on yhteenlaskettuja lainoja tai velkoja? (pankkilainat + osamaksu- + luottokorttivelat + satunnaiset vipit)**

1. ei ollenkaan lainoja
2. 1 - 1000 mk
3. 1001 - 10 000 mk
4. 10 001 - 20 000 mk
5. 20 001 - 50 000 mk
6. 50 001 - 100 000 mk
7. 100 001 - 200 000 mk
8. 200 001 - 300 000 mk
9. yli 300 000 mk

49. **Oletteko saanut jotain seuraavankaltaista apua viimeisen vuoden aikana?**

	sukulaisilta	ystäviltä/tuttavilta	työtovereilta/naapureilta	yhdistyksiltä/kansalaisjärjestöiltä
1. lastenhoitoapu	1	2	3	4
2. rahan saaminen	1	2	3	4
3. rahan ottaminen lainaksi	1	2	3	4
4. kyyditys-, muutto- tai kuljetusapu	1	2	3	4
5. kotityöt	1	2	3	4
6. korjausapu	1	2	3	4
7. lainantakausta	1	2	3	4
8. apua työpaikan hankkimisessa	1	2	3	4

50. Oletteko antanut jotain seuraavankaltaista apua viimeisen vuoden aikana?

	sukulaisilta	ystäviltä/tuttavilta	työtovereiltä/naapureilta	yhdistyksiltä/kansalaisjärjestöiltä
1. lastenhoitoapu	1	2	3	4
2. rahan saaminen	1	2	3	4
3. rahan ottaminen lainaksi	1	2	3	4
4. kyyditys-, muutto- tai kuljetusapu	1	2	3	4
5. kotityöt	1	2	3	4
6. korjausapu	1	2	3	4
7. lainantakausi	1	2	3	4
8. apua työpaikan hankkimisessa	1	2	3	4

OMA TILANNE

50. Millaisen uskotte tilanteenne olevan viiden vuoden päästä seuraavien seikkojen osalta:

	muuttunut parempaan suuntaan	pysynyt ennallaan	muuttunut huonompaan suuntaan
1. taloudellinen tilanne	1	2	3
2. terveys	1	2	3
3. perhesuhteet	1	2	3
4. muut ihmissuhteet	1	2	3
5. työtilanne	1	2	3

KOMMENTIT

Tähän voitte kirjoittaa mitä tahansa palautetta tai kommentteja tutkimuksen tekijöille!

KIITOS VAIVANNÄÖSTÄNNE!

LIITE 2

Ammattiasemamuuttujan muodostus

Tutkimusaineistossa vastaajan toimintaa vastaushetkellä mittaavassa kysymyksessä (kysymys 9) vastausvaihtoehdot ovat 1. pysyvässä kokopäiväisessä palkkatyösuhteessa, 2. pysyvässä osa-aikaisessa palkkatyösuhteessa, 3. määräaikaisessa palkkatyösuhteessa, 4. yrittäjänä, 5. eläkkeellä, 6. opiskelemassa, 7. työttömänä, 8. lomautettuna kokonaan tai osa-aikaisesti, 9. äitiyslomalla, vanhempainlomalla, hoitovapaalla tai kotihoidontuella, 10. asevelvollisuutta suorittamassa, 11. muulla palkattomalla vapaalla, 12. kotiäitinä/koti-isänä. Nykyistä tai viimeisintä ammattiasemaa tiedusteleavassa kysymyksessä vaihtoehdot puolestaan ovat 1. maanviljelijä, 2. pienyrittäjä tai itsenäinen ammatinharjoittaja, 3. yrittäjä, 4. ylempi toimihenkilö tai johtavassa asemassa oleva, 5. konttoritoimihenkilö tai muu alempi toimihenkilö, 6. työntekijä, 7. opiskelija, 8. työtön. Uuteen, vastaajan nykyistä ammattiasemaa mittaavaan muuttujaan, luokittelin jonkinlaisessa palkkatyösuhteessa olevien vastaajien vastaukset (kysymyksen 9 kolme ensimmäistä vaihtoehtoa) ammattiasemaa mittaavan kysymyksen (kysymys 11) mukaan, ja eläkeläisten, opiskelijoiden, työttömien ja kotiäitien/-isien asema määräytyi vastaushetken toiminnan mukaisesti. Henkilöt, jotka ilmoittivat vastaushetken toiminnakseen yrittäjyyden, luokittelin ammattiasemakysymyksen perusteella maanviljelijöihin, pienyrittäjiin ja yrittäjiin. Lomautetut (5 henkilöä), äitiys-/vanhempainlomalla, hoitovapaalla tai kotihoidontuella olevat (37 henkilöä), asevelvolliset (2 henkilöä) ja muulla palkattomalla vapaalla olevat (6 henkilöä) sijoitin käyttämäni ammattiasema-muuttujaan viimeisimmän ammattiaseman eli kysymyksen 11 vastausten perusteella.

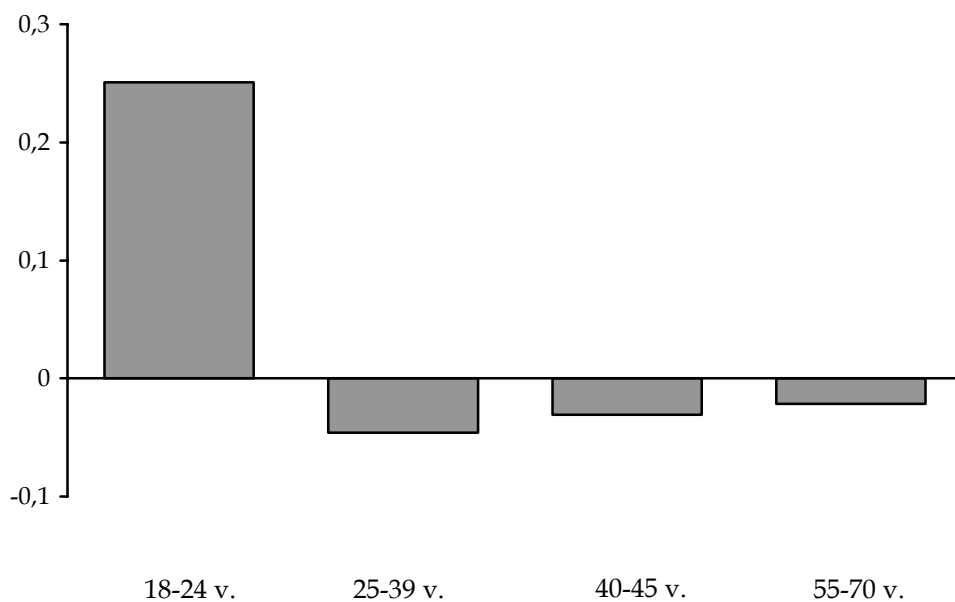
LIITE 3

Tulokysymyksen ongelmat ja niiden ratkaisu

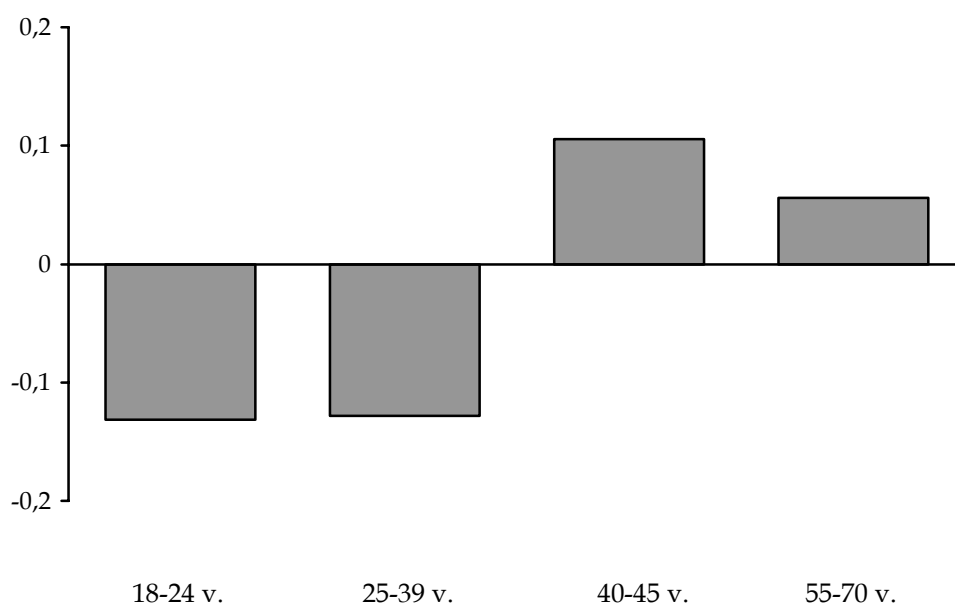
Tutkimusaineistossa kohderyhmän tuloja mittaavan kysymyksen - joka on muotoiltu *perheen* bruttoansioita mittaavaksi - ensimmäinen ongelma on, että se aiheuttaa epäluotettavia vastauksia joidenkin nuorimpien, vielä kotona asuvien vastaajien kohdalla: kotona asuvat nuoret ovat usein ilmoittaneet perheensä tuloiksi vanhempiensa/toisen vanhempansa tulot, mutta lomakkeen perheen jäsenten määrää mittaavien kysymysten perusteella he luokituvat yksin eläviksi henkilöiksi. Alle 18-vuotiaiden osalta, joilla tulotietojen epäluottavuus tai puuttuminen koskee lähes jokaista, ratkaisin ongelman poistamalla heidät kokonaan tutkimuksen kohderyhmästä. 18-vuotiailta tai sitä hieman vanhemmilta sen sijaan poistin ainoastaan yksittäiset epäluotettaviksi arvelemani vastaukset. Poistetut tapaukset ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta alle 22-vuotiaita, naimattomia ja lapsettomia opiskelijoita, jotka ovat ilmoittaneet perheensä bruttoansioksi vähintään 15 001 markkaa. Poistettuja vastauksia on kaikkiaan 27, joista 18-vuotiaita on 14 tapausta eli 18-vuotiaista noin puolet (yhteensä aineistossa 18-vuotiaita on 30).

Tulokysymyksen toinen pulma on siinä, että se on valmiiksi luokiteltu. Tuloluokkia on kysymyksessä vastausvaihtoehtoina kaikkiaan yhdeksän. Vaihtoehtoista pienimmän arvo on 3000 mk/kk tai alle, suurimman arvo on yli 30 000 mk/kk ja näiden ääriarvojen väliin jäävien tuloluokkien haarukat vaihtelevat 2000 markan ja 5000 markan välillä (esimerkiksi vastausvaihtoehdossa 2 tuloluokka on 3001-5000 mk/kk ja vastausvaihtoehdossa 8 se on 25 001-30 000 mk/kk). Valmiiksi luokitellut muuttujat ovat ongelmallisia, koska vastaajan käytettävissä olevien tulojen laskemisessa on käytettävä yhtä tiettyä tulomäärää; luokiteltujen tulolukujen käyttö ei ole mahdollista. Päädyin ratkaisuun, että 3000 mk/kk tai alle tienaavien kohdalla laskin käytettävissä olevat tulot 3000 markan mukaan ja yli 30 000 mk/kk tienaavien osalta 30 001 markan mukaan. Muiden vastausten osalta laskin käytettävissä olevat tulot vastaajan ilmoittaman tuloluokan keskiarvon mukaan, eli esimerkiksi 5001-8000 mk/kk ansaitsevalla 6500 markan ja 20 001-25 000 mk/kk ansaitsevalla 22 500 markan mukaisesti.

LIITE 4

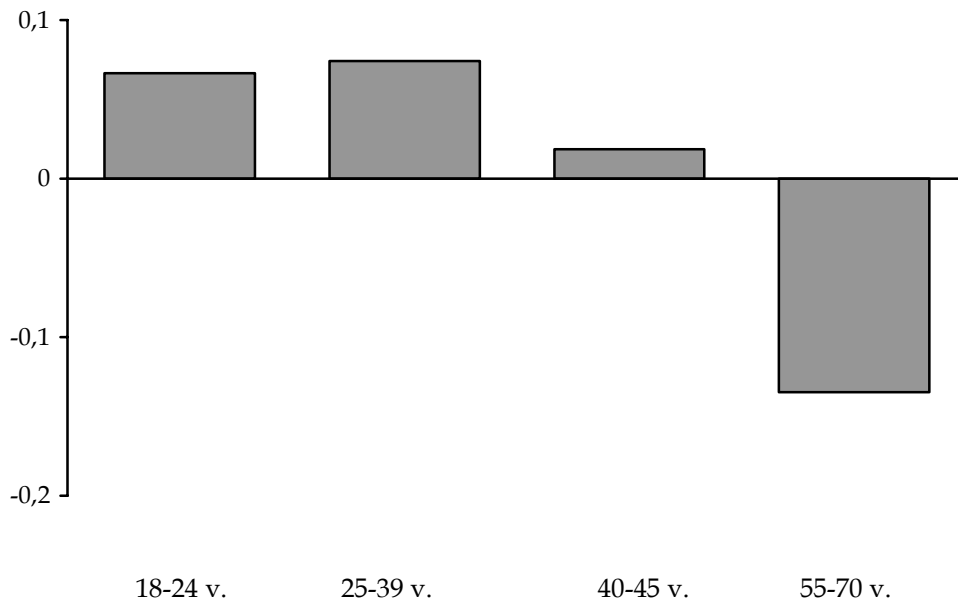

LIITEKUVIO 1 Keskiarvojakaumat luottavaisuus auktoriteetteihin -faktorista ikäryhmittäin

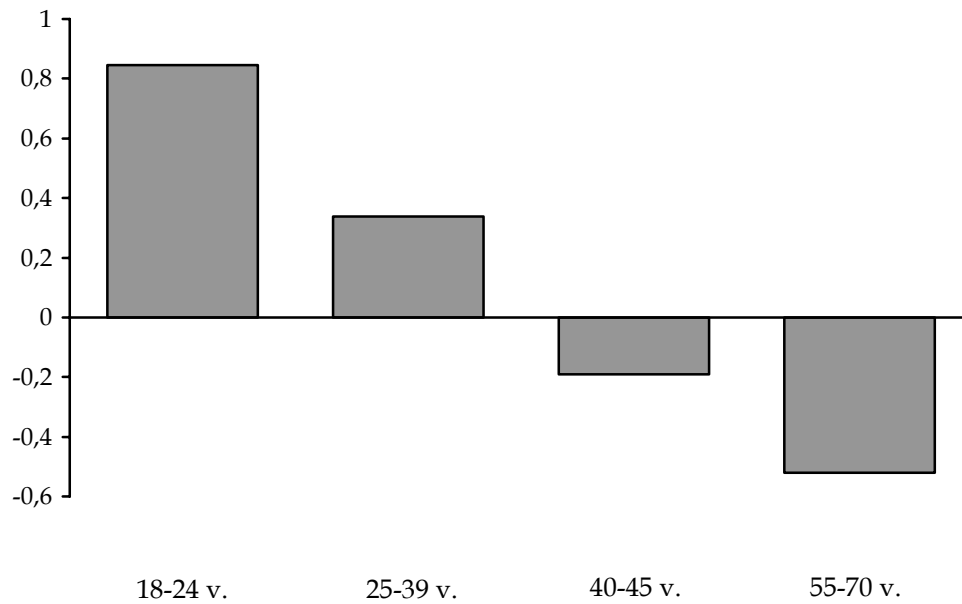

LIITEKUVIO 2 Keskiarvojakaumat luottamus kulttuurisesti kaukaisiin ihmisiin -faktorista ikäryhmittäin

LIITE 5

LIITEKUVIO 3 Keskiarvojakaumat luottavaisuus mediaan -faktorista ikäryhmittäin

LIITEKUVIO 4 Keskiarvojakaumat rentoutuminen -faktorista ikäryhmittäin